

Transnacionalne nominacije na listi svjetske baštine (The Great Spa Towns of Europe)

Cetina, Sanja

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:819967>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-21**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“

SANJA CETINA

**TRANSNACIONALNE NOMINACIJE NA LISTI SVJETSKE BAŠTINE
(THE GREAT SPA TOWNS OF EUROPE)**

Diplomski rad

Pula, 2024.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“

SANJA CETINA

**TRANSNACIONALNE NOMINACIJE NA LISTI SVJETSKE BAŠTINE
(THE GREAT SPA TOWNS OF EUROPE)**

Diplomski rad

JMBAG: 0303083191, redoviti student

Studijski smjer: Diplomski sveučilišni studij Kultura i turizam

Predmet: Upravljanje kulturnom baštinom

Znanstveno područje: Interdisciplinarne znanosti

Mentor: izv. prof. dr. sc. Nataša Urošević

Pula, 2024.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Sanja Cetina, kandidatkinja za magistra Kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz nekog necitiranog rada te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli, _____

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

Ja, Sanja Cetina dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom „Transnacionalne nominacije na listi svjetske baštine (The Great Spa Towns of Europe)“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst, trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu diplomskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis _____

SADRŽAJ

UVOD	1
1. ZAŠTITA KULTURNE BAŠTINE	3
1.1. Proces očuvanja kulturnog dobra	4
1.2. Vlasništvo nad kulturnim dobrom.....	10
1.3. Kulturna baština i održivi razvoj	14
1.4. Kulturna baština i turizam.....	18
2. VAŽNOST UNESCO-A U ZAŠTITI KULTURNE BAŠTINE	22
2.1. Nastanak, vizija i misija UNESCO-a.....	23
2.2. UNESCO-ova lista svjetske baštine	24
2.3. UNESCO i nematerijalna baština	28
2.4. Kulturna baština Hrvatske pod UNESCO-ovom zaštitom.....	30
3. TRANSNACIONALNE NOMINACIJE	33
3.1. Važnost interkulturalizma u poimanju transnacionalnih nominacija	34
3.2. Svjetski i europski primjeri transnacionalnih nominacija	36
3.3. Transnacionalne nominacije u koje je uključena Hrvatska	40
4. THE GREAT SPA TOWNS OF EUROPE.....	44
4.1. Općenito o transnacionalnoj nominaciji	44
4.2. Razvoj lječilišnog i wellness turizma	46
4.3. Europski lječilišni gradovi	48
5. POTENCIJALI REVITALIZACIJE I UMREŽAVANJA HRVATSKIH LJEČILIŠNIH DESTINACIJA.....	53
5.1. Hrvatska lječilišta na kontinentu.....	54
5.2. Metodologija istraživanja.....	59
5.3. Rezultati istraživanja.....	60
ZAKLJUČAK.....	71
POPIS LITERATURE	73
SAŽETAK	84
SUMMARY.....	85

UVOD

Kulturna baština predstavlja ukupnost vrednota određene sredine koju čine materijalna dobra od kulturnog, znanstvenog i povijesnog značenja, te nematerijalizirani oblici čovjekovog stvaralaštva i prošlosti. Ona obuhvaća ukupnost čovjekova stvaralaštva, u kojem su naknadno prepoznata spomenička svojstva i zbog kojih se to stvaralaštvo zaštićuje i čuva. Poseban dio kulturne baštine predstavljaju transnacionalne nominacije koje se odnose na dobra koja se prostiru na području različitih država.

Takav primjer je transnacionalna nominacija „The Great Spa Towns of Europe“, koja uključuje 11 poznatih europskih lječilišta i gradova u sedam zemalja, upisanih na Popis svjetske baštine 24. srpnja 2021. godine.

Predmet ovog diplomskog rada čine transnacionalne nominacije upisane na listu Svjetske baštine, s naglaskom na projekt „The Great Spa Towns of Europe“.

Metode korištene pri izradi rada su metode analize i sinteze, deskriptivna i induktivna metoda, metoda kompilacije i metoda intervjua.

Ciljevi ovog istraživanja su sljedeći:

- Poimanje važnosti očuvanja kulturne baštine;
- Istražiti svrhu i ciljeve projekta „The Great Spa Towns of Europe“;
- Ukazati na mogućnost umrežavanja prilikom zaštite kulturne baštine;
- Istražiti u koje je transnacionalne nominacije uključena Hrvatska;
- Dati prijedlog kako bi Hrvatska mogla umrežiti svoja lječilišta prema primjeru dobre prakse.

Svrha rada je ukazati pojedinim zajednicama na važnost i načine očuvanja kulturne baštine te pri tome istaknuti mogućnost umrežavanja s drugim državama.

Polazna hipoteza rada glasi: „Transnacionalnim nominiranjem kulturnih dobara na listu Svjetske baštine gradi se svijest o vrijednosti kulturnih dobara, zajedništvo s drugim zajednicama te se stvara temelj za njihovo pravilno očuvanje.“

Ovaj diplomski rad sastoji se od pet poglavlja s nekoliko manjih potpoglavlja. U prvome poglavlju naziva „Zaštita kulturne baštine“ govorit će se o samom procesu očuvanja kulturnog dobra, vlasništvu nad njim, o povezanosti kulturne baštine s održivim

razvojem te o povezanosti kulturne baštine i turizma. U idućem poglavlju „Važnost UNESCO-a u zaštiti kulturne baštine“ biti će predstavljeni nastanak, vizija i misija UNESCO-a, uz naglasak na Listu svjetske baštine, posebno nematerijalnu baštinu te kulturnu baštinu Hrvatske pod UNESCO-ovom zaštitom. U trećem poglavlju govorit će se o transnacionalnim nominacijama na Listi svjetske baštine, bit će navedeni svjetski i europski primjeri te nominacije u koje je uključena Hrvatska. Četvrto poglavlje posvećeno je projektu „The Great Spa Towns of Europe“, njegovom razvoju i ciljevima. Posljednje poglavlje rada donosi prijedlog programa revitalizacije i umrežavanja lječilišnih gradova na temelju rezultata istraživanja koje je uključilo intervju sa stručnjacima i predstavnicima ključnih dionika. Na kraju rada slijedi zaključak, popis literature te sažetak na hrvatskom i engleskom jeziku.

1. ZAŠTITA KULTURNE BAŠTINE

Pojam kulturne baštine vrlo je širok i stoga ga je teško potpuno definirati. Različiti autori definiraju ga na različite načine. Jedan od autora koji se pozabavio definiranjem ovog pojma je Tomislav Marasović koji kulturu definira kao „ukupnost tvorbi ili pojava u materijalnom i duhovnom životu svakog naroda i čovječanstva u cjelini;“ dok proizlazeći iz toga, kulturnu baštinu definira kao „naslijeđe koje preci ostavljaju potomcima.“ Njegovo se definiranje kulturne baštine odnosi na postignuća u smislu jezika i književnosti, graditeljstva i likovnih umjetnosti, glazbe, kazališta, filma, znanosti i slično.¹

Prott i O’Keefe ukazuju kako pojam kulturne baštine obuhvaća manifestacije ljudskog života koje su odraz određenog pogleda na život i koje svjedoče o povijesti takvog pogleda.² Babelon i Chastel smatraju da kulturna baština pokriva sva dobra odnosno svo „blago“ iz prošlosti³, dok Nafziger razlikuje užu i širu pojam kulturne baštine. Prema tome njegovo se šire značenje odnosi na mnoštvo manifestacija kulture koje je ljudski rod naslijedio od svojih predaka dok se užu poimanje kulturne baštine odnosi na materijalne objekte i nematerijalne ideje povezane s tim objektima.⁴

Prema Zakonu o zaštiti spomenika kulture („Narodne novine“, br. 7/67) kulturnom baštinom smatraju se nepokretni i pokretni predmeti kao i grupe predmeta, koji su zbog svoje arheološke, povijesne, sociološke, etnografske, umjetničke, arhitektonske, urbanističke, tehničke i druge naučne ili kulturne vrijednosti od značenja za društvenu zajednicu.⁵

U UNESCO-ovoj konvenciji za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine kulturna se baština odnosi na spomenike, skupine građevina i lokaliteta od povijesne, estetske, arheološke, znanstvene, etnološke ili antropološke vrijednosti.⁶

¹ Marasović, T., *Kulturna baština* (1989.) prema: Šošić, M. T. (2014.), *Pojam kulturne baštine – međunarodnopravni pogled*, Pravni fakultet u Splitu, Split, str. 833.

² Prott, L.V., O’Keefe, P.J., *Cultural Heritage’ or ‘Cultural Property’?*, (1992.) prema: Šošić, M. T. (2014.), *Pojam kulturne baštine – međunarodnopravni pogled*, str. 834.

³ Babelon, J.P., Chastel, A., *La notion de patrimoine*, (2004.) prema: Šošić, M. T. (2014.), *Pojam kulturne baštine – međunarodnopravni pogled*, str. 834.

⁴ Nafziger, J., *Frontiers of Cultural Heritage Law*, (2012.) prema Šošić, M. T. (2014.), *Pojam kulturne baštine – međunarodnopravni pogled*, str. 834.

⁵ Mladineo, V. (1995.), *Zbirka propisa iz područja zaštite kulturne i prirodne baštine*, Informator, Zagreb, str. 5.

⁶ *Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*, 1972., preuzeto s: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13055&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.htm (28.4.2023.)

Kulturno dobro oblik je ljudskog stvaralaštva koji je prepoznat i priznat kao kulturna vrijednost te se kao takav čuva. Zaštita i očuvanje kulturnog dobra zahtijeva utvrđivanje plana očuvanja, a taj proces može biti vrlo složen.⁷Očuvanje kulturne baštine često je puta stručno vrlo zahtjevno te je moguće samo uz suradnju s nadležnom državnom konzervatorskom službom. No, vrlo često se zaboravlja da veliku ulogu imaju građani i zajednica u cjelini iz razloga što su upravo oni baštinici.⁸

Očuvanje i preventivna zaštita kulturnih dobara regulirani su Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Kategoriji nacionalnog blaga pripadaju pokretna i nepokretna dobra odnosno materijalni i nematerijalni oblici tragova prošlosti. Glavno obilježje statusa kulturnog dobra je njegovo originalno svjedočanstvo o nekom aspektu života u prošlosti.⁹

Postoje brojne međunarodne organizacije zaslužne za očuvanje kulturne baštine. Najpoznatija od njih je UNESCO, a još neke od njih su Međunarodno vijeće za muzeje (*The International Council of Museums*, ICOM), Međunarodni centar za proučavanje i konzervaciju kulturnih dobara (*The International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property*, ICCROM), te Međunarodno vijeće za kulturne spomenike i središta (*International Council on Monuments and Sites*, ICOMOS).¹⁰

Za očuvanje kulturne baštine u Republici Hrvatskoj odgovorno je Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Sva su kulturna dobra upisana u registar kulturnih dobara Ministarstva. Njihov se broj neprestano mijenja ovisno o postupanju prema dobru odnosno mijenja se ovisno o stupnju očuvanosti.¹¹

1.1. Proces očuvanja kulturnog dobra

Kako bi se izvela učinkovita akcija usmjerena na očuvanje kulturnih dobara vrlo je važno uložiti dosta truda i vremena u pripremu odnosno planiranje. Ono zahtijeva

⁷ Antolović, J.(2008.), *Očuvajmo kulturnu baštinu*, Kratis, Zagreb, str. 35.

⁸ Ibid.

⁹ Meštrović. N. (2016.), *Zaštita kulturnih dobara*, Polic. sigur. (Zagreb), godina 26. (2017), broj 1, str. 58-6, str. 58.-60.

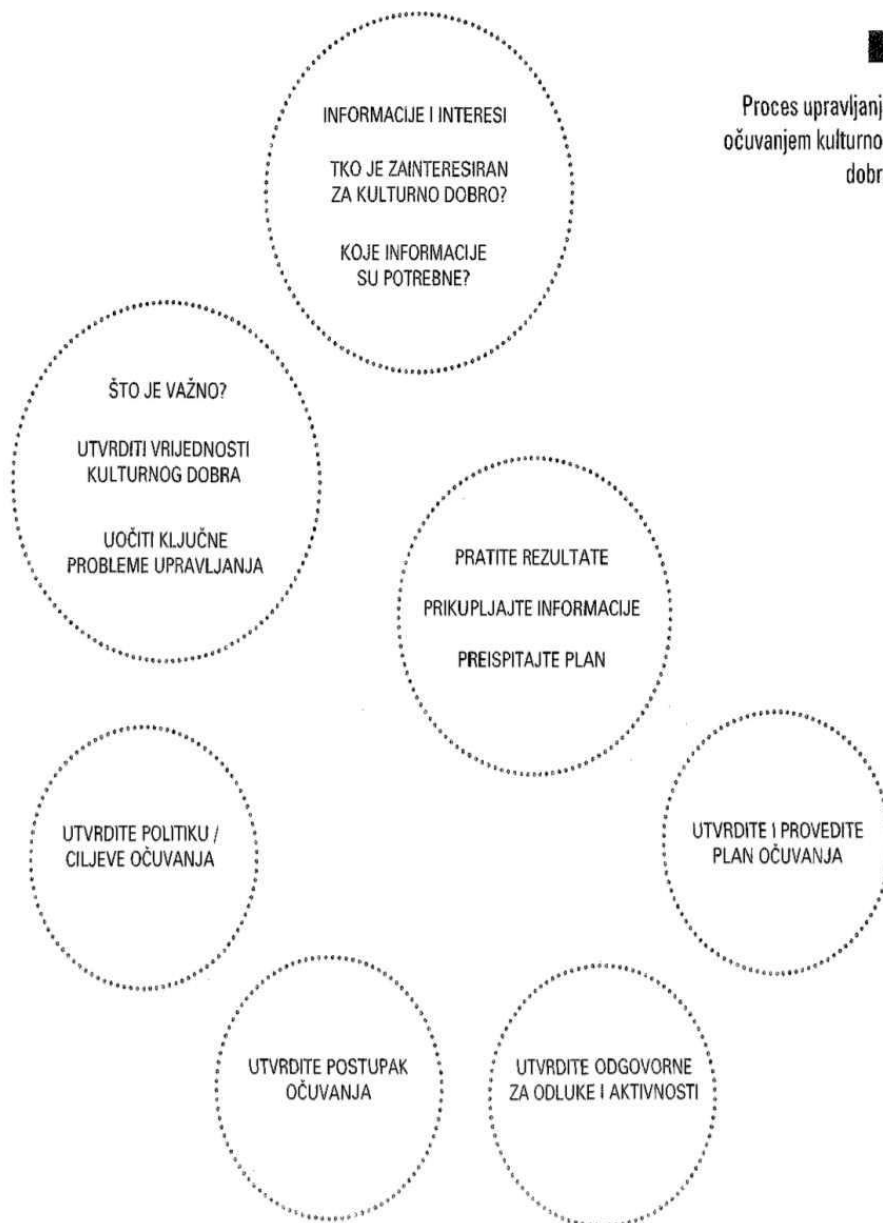
¹⁰ UNESCO, *Text of the Convention*, preuzeto s: <https://ich.unesco.org/en/convention> (28.4.2023.)

¹¹ Ibid.

utvrđivanje jasnih ciljeva koje želimo postići te okupljanje svih zainteresiranih sudionika, skupina i organizacija koje će sudjelovati u ostvarenju plana. U toj se fazi trebaju sagledati i analizirati brojne informacije te prepoznati interesi raznih subjekata koji će ih poticati na uključivanje u akciju.¹²Slika u nastavku prikazuje procese koji prethode očuvanju nekog kulturnog dobra.

Slika 1. Proces upravljanja očuvanjem kulturnog dobra

¹² Antolović, J. (2008.), *Očuvajmo kulturnu baštinu*, Kratis, Zagreb, str. 21.

Izvor: Antolović, J., (2008.), *Očuvajmo kulturnu baštinu*, Kratis, Zagreb, str. 22.

Prilikom planiranja akcije očuvanja kulturnog dobra potrebno je pronaći odgovore na sljedeća pitanja:

- koji su ciljevi akcije?
- tko je zainteresiran za ostvarenje tih ciljeva?
- kakav je plan akcije?

Treba najprije odrediti tko je pokretač same akcije, je li to skupina, pojedinac, udruga, institucija ili organizacija specijalizirana za očuvanje kulturnih dobara. Treba odrediti

koji nam resursi stoje na raspolaganju, kao što je primjerice vrijeme, znanje i vještine, sredstva i fondovi i tome slično.¹³

Postavljanje jasnih ciljeva prilikom planiranja očuvanja kulturnog dobra važno je radi preispitivanja njihove provedivosti, kako bi utvrdili da oni nisu u suprotnosti s očuvanjem toga dobra. Stoga, potrebno je prvo odgovoriti na pitanja zašto želimo poduzeti aktivnost i što točno njome želimo postići. Pri tome je potrebno savjetovati se sa stručnjacima za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara kako bi saznali da li naš cilj uopće pridonosi očuvanju kulturnog dobra. Također, treba provjeriti kako se zacrtani cilj uklapa u rješenja koja su već utvrđena postojećim dokumentima. Ova provjera vrlo je važna radi Zakona o očuvanju kulturnih dobara koji propisuje da se „radnje koje bi mogle prouzročiti promjene na kulturnom dobru, odnosno koje bi mogle narušiti cjelovitost kulturnoga dobra, mogu poduzimati uz prethodno odobrenje“. Ovaj se zakon odnosi na konzerviranje, restauriranje i premještanje kulturnog dobra, rekonstrukcije i sanacije.

Sljedeći korak, nakon odobrenja nadležne konzervatorske službe je okupljanje zainteresiranih dionika, odnosno onih koji su nam spremni pomoći u ostvarenju ciljeva, pružiti informacije o kulturnom dobru, one koje smo dužni pitati za suglasnost te one koji su odgovorni za stanje kulturnog dobra. Zainteresirani za očuvanje kulturnog dobra, dakle, mogu biti vlasnik ili korisnik kulturnog dobra, nadležne konzervatorske službe, predstavnici lokalne vlasti, udruga građana usmjerena na očuvanje kulturnih dobara, službe nadležne za opskrbu kulturnog dobra energijom, vodom kao i druge komunalne službe, škole i fakulteti koji se bave projektima očuvanja kulturnih dobara te organizacije kao što su UNESCO, ICOM, ICOMOS, Vijeće Europe itd.¹⁴

Naposljetku potrebno je utvrditi plan akcije očuvanja kulturnog dobra koji treba sadržavati:

- cilj ili ciljeve akcije koje treba što jasnije utvrditi,
- mogućnosti i ograničenja u djelovanju koje treba realno procijeniti (sredstva koja su na raspolaganju, motiviranost sudionika),
- strategije za postizanje ciljeva (treba uvažiti samo one strategije koje kojima se ne ugrožava kulturno dobro),

¹³ Antolović, J. (2008.), *Očuvajmo kulturnu baštinu*, str. 23.

¹⁴ Ibid. str. 24.

- planirane aktivnosti (prikupljanje potrebnih sredstava, objavljivanje informacija o planiranim aktivnostima itd.),
- prioritete (koliko je neka aktivnost hitna),
- ljudske resurse (tko je odgovoran za izvršenje kojih zadataka),
- subjekte koji podržavaju provedbu plana (navesti subjekte i partnere koji stalno trebaju biti informirani o tijeku projekta),
- način osiguravanja potrebnih sredstava (izvori i načini iz kojih će se sredstva prikupiti),
- terminski raspored aktivnosti (u kojem vremenskom periodu će navedene aktivnosti biti provedene),
- način i rokovi za preispitivanje plana (prilagođavanje plana novonastaloj situaciji prilikom mogućih izmijenjenih okolnosti).¹⁵

Proces konzervacije odnosno njegovi koraci trebaju biti prilagođeni lokalnim uvjetima i ciljevima, no opći okvir procesa konzervacije može se prikazati u šest faza:

1. Identifikacija lokaliteta ili objekta baštine (dokumentacija);
2. Određivanje politike konzervacije (ciljevi konzervacije);
3. Označavanje i zaštita (određivanje stupnja zaštite);
4. Restauracija i razvoj (aktivnosti koje treba obaviti na lokalitetu);
5. Upravljanje i interpretacija (kontinuirano praćenje i evaluacija);

U procesu konzervacije treba obratiti pozornost na moguće izazove koji također ovise o lokalnom kontekstu. Izazovi mogu biti manjak financijskih sredstava, modernizacija, pritisak okoline, slaba percepcija javnosti ili kolonijalno naslijeđe.¹⁶

Kulturna dobra imaju vlastiti pravni sustav zaštite koji se sastoji od određenih zakona i članaka. Prema članku 10. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, za dobra koja se pretpostavlja da imaju svojstvo kulturnog dobra može se privremeno donijeti rješenje o preventivnoj zaštiti. Rješenje o preventivnoj zaštiti donosi nadležno tijelo prema mjestu gdje se dobro nalazi. Njime se utvrđuje predmet preventivne zaštite i rok na koji se određuje. Ako po proteku roka ne bude doneseno rješenje kojim se utvrđuje svojstvo kulturnog dobra rješenje o preventivnoj zaštiti prestaje važiti.¹⁷

¹⁵ Ibid. str. 25.

¹⁶ Jelinčić, A. (2010.), *Kultura u izlogu*, Meandarmedia, Zagreb, str. 57.

¹⁷ Antolović, J. (2009.), *Zaštita i očuvanje kulturnih dobara*, HADRIAN d.o.o., Zagreb, str. 49.

Osim svojstava kulturnoga dobra koja na temelju stručnog vrednovanja utvrđuje Ministarstvo kulture, kulturna dobra imaju i sljedeće vrijednosti:

- **Znanstvena vrijednost kulturne baštine** – označava mogućnost da se kulturna dobra koriste za znanstvena istraživanja.
- **Umjetnička/estetska vrijednost** – označava primjerice ljepotu pitoresknog pogleda na kulturno dobro.
- **Kulturna/povijesna vrijednost** – podrazumijeva povezanost kulturnih dobara s kulturnim događajima, njihova prisutnost u umjetnosti, mitovima, legendama i pričama ili vrijednosti za ljude i događaje koji imaju povijesnu važnost ili moguća važnost kulturnih dobara za vjerski i duhovni život.
- **Pejzažna vrijednost** – predstavlja vezu kulturnih dobara s okolnim krajolikom ili upis baštine u nacionalne i međunarodne registre kao kulturni krajolik itd.
- **Jedinstvenost** – podrazumijeva posebne karakteristike i moguća registracija na temelju jedinstvenosti (nacionalni i međunarodni registri, npr. UNESCO-ov popis svjetske baštine).
- **Obrazovna vrijednost** – označava upotrebu kulturnih dobara u obrazovne svrhe.
- **Ekonomska vrijednost** – upotreba kulturnih dobara za turističke i poduzetničke aktivnosti (primjerice za proizvodnju suvenira, organizaciju festivala, snimanje filma itd.), uslužne djelatnosti (ugostiteljstvo, hoteli, hrana, piće itd.) ili upotreba u promociji teritorija.
- **Vrijednost za lokalnu zajednicu** – korištenje kulturnog dobra od strane lokalne zajednice.¹⁸

Zaštita i upravljanje kulturnom baštinom ima svoje valjane ciljeve. Iako baština ne može jednostavno nestati, može se dogoditi da izgubimo pojedine tipove baštine ili nas brojnost određenih tipova baštine može preplaviti. Opseg kulturnih dobara ne uključuje samo posebno atraktivne ikone ili samo izuzetno posjećene lokalitete. Može uključivati i primjere koji predstavljaju normalne, svakodnevne vrijednosti ili tradicije. Također, dob primjerka manje je važna od vrijednosti dobra koje konzerviramo. Primjeri s kraja 20. stoljeća mogu biti jednako važni kao i primjeri iz kamenog doba jer će oni

¹⁸ Jelinčić, D., Glivetić, D., Tišma, S. (2022.), *Priručnik za održivost kulturne baštine*, Naklada jesenski i Turk, Zagreb, str. 16.

postati baština sutrašnjice. Prema tome, cilj upravljanja kulturnom baštinom je očuvanje reprezentativnog primjerka materijalne i nematerijalne baštine za buduće generacije.¹⁹

1.2. Vlasništvo nad kulturnim dobrom

Prema članku 18. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara za nepokretno i pokretno kulturno dobro mora biti utvrđen vlasnik. Ako kulturno dobro nema vlasnika ili se on ne može utvrditi ili je nepoznat ili kulturno dobro ostane bez vlasnika, vlasnikom postaje Republika Hrvatska.²⁰

Budući da svaki oblik vlasništva nad kulturnim dobrima zahtijeva jedinstven pristup njihovom upravljanju, potrebno je imati jasnu sliku o vlasništvu koje može biti javno, civilno i privatno. U većini slučajeva za javni civilni sektor osnovna motivacija za upravljanje kulturnim dobrima tiče se konzervacije i edukacije, dok je za privatni sektor osnovna motivacija obično povezana s profitom, rekreacijom i zabavom. Kada je kulturno dobro u javnom vlasništvu, njime obično upravlja određeno vladino tijelo, a u većini zemalja najveću ulogu u upravljanju kulturnim dobrima ima upravo javni sektor. Vlasništvo nad privatnim kulturnim dobrima stečeno je kupnjom, odnosno nasljeđivanjem, a u kategoriji privatnog vlasništva najčešće se nalaze rudnici, lokaliteti industrijske baštine, vinarije, destilerije, gospodarstva, plantaže, neki muzeji i galerije. U zemljama kao što je Hrvatska slučajevi privatnog vlasništva nad kulturnim dobrima mnogo su rjeđi nego na zapadu. To ne znači da takvi slučajevi ne postoje, no rijetko se upotrebljavaju u turističke svrhe. Među najčešćim objektima koji su u civilnom vlasništvu i kojima upravljaju neprofitne organizacije nalaze se muzeji, groblja, itinerari, povijesne građevine i centri za posjetitelje.²¹ Jedan takav primjer može biti projekt Grada Poreča koji se odnosi na sufinanciranja obnove zgrada u privatnom vlasništvu u starogradskoj jezgri Poreča. Na ovaj način čuva se bogata kulturna baština ovog istarskog grada.²²

¹⁹ Jelinčić, A. (2010.), *Kultura u izlogu*, Meandarmedia, Zagreb, str. 26.

²⁰ Antolović, J. (2009.), *Zaštita i očuvanje kulturnih dobara*, str. 51.

²¹ Jelinčić, A. (2010.), *Kultura u izlogu*, str. 29.

²² Grad Poreč-Parenzo, preuzeto s: [Grad Poreč - Obnova zgrada u starogradskoj jezgri Poreča uspješno napreduje uz podršku Grada \(porec.hr\)](https://www.porec.hr/grad-porec-parenzo/obnova-zgrada-u-starogradskoj-jezgri-poreca-uspjesno-napreduje-uz-podrsku-grad-porec-hr) (11.11.2023.)

Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara propisuje i obveze te prava vlasnika nekog kulturnog dobra. Prema tome vlasnici kulturnog dobra obvezni su:

- postupati s kulturnim dobrom s dužnom pažnjom, te ga čuvati i redovito održavati,
- provoditi mjere zaštite utvrđene Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i drugim propisima,
- o svim promjenama na kulturnom dobru, oštećenju ili uništenju, te o nestanku ili krađi kulturnog dobra, odmah, a najkasnije sljedećeg dana obavijestiti nadležno tijelo,
- dopustiti stručna i znanstvena istraživanja, tehnička i druga snimanja, kao i provedbu mjera tehničke zaštite,
- omogućiti dostupnost kulturnog dobra javnosti,
- očuvati cjelovitost zaštićene zbirke pokretnih kulturnih dobara,
- izvršavati sve druge obveze prepisane zakonom i drugim propisima.

Vlasnik kulturnog dobra dužan je provoditi navedene obveze ili će mu u suprotnom konzervatorska služba to naložiti uz utvrđivanje vremenskog roka.²³

Osim obveza tu su i prava vlasnika kulturnog dobra:

- pravo na naknadu radi ograničenja prava vlasništva nad kulturnim dobrom pod uvjetima propisanim Zakonom o zaštiti i očuvanja kulturnih dobara,
- pravo na porezne i carinske povlastice prema posebnom zakonu,
- pravo na stručnu pomoć nadležnog tijela radi pravilne zaštite i očuvanja kulturnoga dobra na način propisan Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara.

Vlasnik kulturnog dobra ima pravo na naknadu radi ograničenja vlasništva u slučaju kada održavanje, radovi ili konzerviranje njegova kulturnog dobra zahtijevaju izvanredne troškove koji premašuju redovite troškove održavanja. Pravo na porezne i carinske olakšice vlasnik kulturnog dobra stječe na temelju potvrde o ispunjavanju propisanih uvjeta i provedbe mjera određenih od strane konzervatorske službe. Stručnu pomoć nadležna konzervatorska služba dužna je dati vlasniku kulturnog dobra

²³ Antolović, J. (2008.), *Očuvajmo kulturnu baštinu*, str. 52.

u obliku besplatnog stručnog savjeta u svezi s provedbom mjera zaštite i očuvanja kulturnog dobra.²⁴

U sljedećem odlomku navedeni su još neki propisi iz područja zaštite kulturne baštine vezani uz prava i obveze vlasnika kulturnog dobra prema Zakonu o zaštiti o očuvanju kulturnih dobara. Prema članku 17. vlasnik kulturnog dobra ili predmeta za koji se opravdano može pretpostaviti da ima svojstvo spomenika dužan je dobro prijaviti županijskom uredu nadležnom za poslove zaštite kulturnih dobara ili Državnoj upravi. Također, dužan je prijaviti i sve promjene koje nastanu na dobru nakon njegova prijavljivanja. Prema članku 18. vlasnik dobra dužan ga je brižljivo čuvati, starati se o pravilnom održavanju i popravcima i na vrijeme poduzimati i izvršavati sve propisane mjere potrebne za održavanje i zaštitu dobra. U slučaju kada održavanje ili radovi na dobru iziskuju dodatne troškove od uobičajenih, snosi ih Državna uprava ili nadležni državni organ. Prema članku broj 21. vlasnik spomenika dužan je dopustiti istraživanje i proučavanje spomenika u naučne i umjetničke svrhe osobi koja za to ima za odobrenje Državne uprave. Članak 23. tiče se organiziranja značajnih kulturnih manifestacija kada je vlasnik kulturnog dobra dužan na traženje Državne uprave omogućiti da se određena dobro koristi i u tu svrhu. Prema članku 24. ako se kulturnom dobru redovitom uporabom i korištenjem nanosi šteta Državna uprava naložit će rješenje vlasnik da uporabu i korištenje dobra obavlja samo na određen način kojim se dobru neće nanositi šteta, a ako je to potrebno radi zaštite dobra, može se ograničiti odnosno zabraniti uporaba ili korištenje dobra u određene svrhe.²⁵

Zakon o pravilnom održavanju kulturnih dobara iznimno je važan jer neadekvatno održavanje može značajno utjecati na održivost te može i uzrokovati i potpuni gubitak vrijednosti kulturnog dobra. U slučaju obnove treba uključiti stručnjake u restauratorske gradove i koristiti odgovarajuće materijale i tehnike. Kao primjer izazova u održavanju može poslužiti pet metara širok reljef Seljaci kipara Ivana Meštrovića na kući Popović na Trgu bana Josipa Jelačića u Zagrebu, postavljen 1907.(sl.2.). Seljaci su jedino Meštrovićevo sačuvano djelo u bijeloj keramici. Reljef nije održavan otkako je postavljen, a zbog vremenskih uvjeta znatno je popucao. Također je dodatno oštećen

²⁴ Antolović, J. (2008.), *Očuvajmo kulturnu baštinu*, str. 52.-53.

²⁵ Mladineo, V. (1995.), *Zbirka propisa iz područja zaštite kulturne i prirodne baštine*, Informator, Zagreb, str. 10.-13.

tijekom obnove pročelja 2009. godine. Reljef je 2010. godine restaurirao Hrvatski restauratorski zavod uz financijsku potporu Ministarstva kulture.²⁶

Slika 2. Reljef Ivana Meštrovića – Seljaci

Izvor: Tportal, preuzeto s: [Ugroženi 'Seljaci' Ivana Meštrovića: Sin i snaha velikog kipara traže da se njegov reljef makne s palače u centru Zagreba i smjesti u muzej - tportal](#) (11.11.2023.)

²⁶ Jelinčić, A., Glivetić, D., Tišma, S. (2022.), *Priručnik za održivost kulturne baštine*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, str. 17.

1.3. Kulturna baština i održivi razvoj

Posljednjih godina dogodile su se velike promjene u području zaštite kulturnih dobara. Porasla je svijest o kulturnoj baštini te potreba za njezinim očuvanjem. Prije više od stoljeća to je bio izrazito europski koncept, a danas se na taj način štiti kulturna baština diljem svijeta. Razvojem tehnologije i znanosti otvorile su se nove mogućnosti djelotvornijih intervencija na svim materijalima i konstrukcijama od kojih su izgrađeni predmeti kulturne baštine. Počeo je dominirati koncept preventivne zaštite u zaštiti pokretne kulturne baštine pri čemu se valja voditi uzrečicom „bolje spriječiti nego liječiti“.²⁷

Održivost kulturne baštine odnosi se na njeno očuvanje za buduće naraštaje, istodobno pronalazeći sklad između kulturne baštine i ljudi koji je žele iskusiti. Prema tome, održivost kulturne baštine odnosi se na očuvanje i osiguravanje trajnosti kulturnih dobara. Kulturna baština i održivi razvoj jako su povezani. Ciljevi održivog razvoja (sl. 3.) pomažu očuvanju baštine i podižu svijest o važnosti njenog očuvanja za održavanje našeg identiteta.²⁸

Slika 3. Ciljevi održivog razvoja

²⁷ Maroević, I., *Koncept održivog razvoja u zaštiti kulturne baštine*, izvorni znanstveni članak, soc. ekol. Zagreb, Vol 10 (2001.) No 4 (235-246)

²⁸ Jelinčić, A., Glivetić, D., Tišma, S. (2022.), *Priručnik za održivost kulturne baštine*, str. 12.

Izvor: sreukovna.com, preuzeto s: [Održivi razvoj – ovogodišnja ekoprojektna tema – Srednja strukovna škola Antuna Horvata](#) (12.11.2023.)

Materijalna i nematerijalna kulturna baština mogu se koristiti kao katalizator održivog rasta i snažno doprinijeti društvenoj koheziji te jačanju identiteta, pritom potičući lokalne zajednice da se uključe u aktivnosti u svojem okruženju. Kulturna baština može se smatrati i resursom za proizvodnju i konkurentnost. Može se, također, smatrati i pokretačem uvođenja ekološki prihvatljivih rješenja. Kulturna baština na taj način djeluje kao jedan od pokretača održivog razvoja u smislu ostvarivanja održivog pristupa u regeneraciji gradova, urbanih i ruralnih krajolika koji su dio baštine, u korištenju inovativnih adaptivnih razvojnih rješenja pri obnovi graditeljske baštine i povijesnih zgrada, smanjujući negativne posljedice klimatskih promjena. Na taj se način doprinosi sveukupnoj gospodarskoj, kulturnoj, društvenoj, i ekološkoj održivosti te poboljšanju života i blagostanja ljudi.²⁹

Koncept održivog razvoja u zaštiti kulturne baštine ipak se po nekim segmentima razlikuje od onoga u zaštiti prirode i ekoloških vrijednosti. Resursi kulturne baštine su ograničeni i izloženi propadanju, većinom su neobnovljivi, a kada su obnovljivi imaju nižu razinu vrijednosti i jer time gube autentičnosti i povijesnu vrijednost. Tada se primjenjuje načelo da svi zahvati u zaštićenim prostorima trebaju uvažavati i uključivati očuvane povijesne i strukturne sadržaje. Unošenje novih elemenata mora biti primjereno kulturnom značaju. Najbolja namjena za očuvanje kulturne baštine, pri tome je održiva namjena koja je sposobna održavati je te na taj način izbjeći ili ukloniti štetu kojom se može umanjiti njezina vrijednost. Održivi razvoj zahtjeva integrirani pristup i nove planerske alate pa je stoga uključivanje baštine u razvojne i strateške programe te u planove prostornog i urbanističkog uređenja najučinkovitiji oblik zaštite.³⁰

Održivost i trajnost kulturne baštine mogu se vidjeti u društvenom, gospodarskom, ekološkom i kulturnom smislu. Kao kultura i baština ima svoje svojstvene i instrumentalne vrijednosti. Svojstvene vrijednosti odražavaju se u njezinim estetskim, umjetničkim, identitetskim i intelektualnim izrazima. Njezina se instrumentalna vrijednost odražava u pitanju razvoja, kao što je obrazovni, ekonomski, urbani, zdravstveni itd. U praksi se često događa da se stručnjaci za baštinu fokusiraju samo

²⁹ Jelinčić, A., Glivetić, D., Tišma, S. (2022.), *Priručnik za održivost kulturne baštine*, str. 13.

³⁰ Bilušić, Dumbović, B.(2013.), *Kulturna baština u Hrvatskoj pred novim izazovima*, Kvartal X ½, str. 11.

na svojstvene vrijednosti baštine osiguravajući pri tom da se odgovarajuće aktivnosti očuvanja provode u skladu s najvišim standardima. To je vrlo važno, ali zahtijeva velika financijska ulaganja, što može negativno utjecati na druge aspekte baštine (npr. društveni ili okolišni). Zato se održivosti baštine treba pristupiti integrirano, osiguravajući da svi ostali aspekti budu jednako zastupljeni i da se njima pravilno upravlja. Isključivo u takvom slučaju može se govoriti o učinkovitom upravljanju baštinom. Pri osiguravanju održivosti baštine može se naići na brojne izazove, a oni se mogu podijeliti na gospodarske, sociokulturne i pritiske okoline. U gospodarskom smislu izazovi se odnose na nedostatak sredstava, što može rezultirati korištenjem neadekvatnih materijala ili opreme za očuvanje baštine, nedostatkom stručnjaka za konzervaciju ili slabom kontrolom i upravljanjem financijama. Prema tome, gospodarska održivost baštine podrazumijeva uspješno usklađivanje raspoloživih sredstava sa svim potrebnim troškovima i mehanizmima za prevladavanje mogućeg nedostatka sredstava. Sociokulturni izazovi obično podrazumijevaju modernizaciju koja može ugroziti tradicionalne vrijednosti baštine, kao i percepciju javnosti u smislu da pozitivnija percepcija o vrijednosti baštine dolazi tek nakon što se ostvari gospodarska vrijednost baštine.³¹

Gospodarski razvoj suvremenog društva stvara velik pritisak na lokalne zajednice, pa se često događa da pojedina kulturna dobra propadnu prije nego što zajednica shvati njihovu gospodarsku vrijednost koja im je mogla donijeti koristi. Razvoj turizma često nosi negativne konotacije materijalnoj i duhovnoj kulturi zajednice na način da zbog turističkih aktivnosti često propadaju obrti koji su se bavili proizvodnjom tradicijskih proizvoda. Često se događa i inverzija. U mnogim se velikim gradovima zemalja u razvoju tradicijski proizvodi prodaju na tržnicama kao luksuzna roba za turiste, a lokalno stanovništvo kupuje plastične ili metalne proizvode u trgovinama. U mnogim su zemljama, pod izlikom razvoja turizma, srušene tradicijske građevine kako bi se izgradili hoteli. Radilo se o kulturnoj baštini za turiste ili za domaće stanovništvo, modernizacija ima snažan utjecaj na mogućnost njezina očuvanja.³²

Pritisci okoline mogu biti prirodni ili društveni. Prirodni su npr. potresi, prekomjerna emisija ugljikovog dioksida, poplave i invazivne biljke, dok se društveni odnose na

³¹ Jelinčić, A., Glivetić, D., Tišma, S. (2022.), *Priručnik za održivost kulturne baštine*, str. 14.

³² Jelinčić, A. (2010.), *Kultura u izlogu*, str. 58.

prekomjerni broj posjetitelja i pljačkanje lokaliteta.³³ Još jedan od mogućih izazova je slaba percepcija javnosti koja se očituje u tome da građani slabije razvijenih zemalja imaju manje razvijenu svijest o očuvanju kulturnih dobara za razliku od zapadnih zemalja gdje je ta svijest prisutna. U zapadnim zemljama građani se često samoinicijativno udružuju kako bi zaštitili nacionalnu baštinu i financijski ju podupri. U manje razvijenim zemljama svijest o važnosti baštine razvija se usporedno s razvojem njezine gospodarske vrijednosti. Usporedno sa zaradom koju kulturno dobro može donijeti lokalnoj zajednici podiže se i razina svijesti o njegovoj vrijednosti, odnosno iskoristivosti, te o potrebi njegovog očuvanja. Stoga mnoge međunarodne organizacije, odnosno nacionalne kulturne politike ističu potrebu obrazovanja o vrijednosti kulturne baštine.

Još jedan od mogućih izazova je kolonijalno naslijeđe. Naime, kulturna baština kolonijaliziranih zemalja uglavnom je slabo očuvana, često i sa svrhom represivnog djelovanja na svijest o identitetu njihovih stanovnika. Zakoni o području zaštite kulturne baštine obično su se donosili nakon osamostaljenja, no postoje i primjeri država u kojima su oni zaživjeli mnogo kasnije.³⁴ Primjer tomu su španjolski i portugalski konkvistadori koji su oduzeli predmete iz Latinske Amerike, nacistička Njemačka koja je oduzela mnoge predmete kulturnog naslijeđa iz cijele Europe. Također, grčka, egipatska i perzijska dobra mogla su se pronaći u Louvreu.³⁵

Kulturna baština priznata je zakonom kao jedna od kategorija javnog dobra, a pitanja i odnosi privatnog i javnog interesa u održavanju i planiranju kulturne baštine zahtijevaju suradnički odnos i uvažavanje svih dionika: vlasnika, korisnika, stručnjaka, javne uprave i sveukupne javnosti. Stoga su osnovne zadaće pri kreiranju nove politike i strategije očuvanja sljedeće: unaprjeđenje znanja o kulturnoj baštini, što se postiže dokumentiranjem i istraživanjem, učinkovitost zaštite, bolje ugrađivanje kulturne baštine u svakodnevni život, u kreativne aktivnosti te u gospodarsko i društveno okruženje kao i veća dostupnost javnosti.³⁶

³³ Jelinčić, A., Glivetić, D., Tišma, S. (2022.), *Priručnik za održivost kulturne baštine*, str. 15.

³⁴ Jelinčić, A. (2010.), *Kultura u izlogu*, str. 59.-61.

³⁵ Gazi, A. (1992.), Muzeji i nacionalno kulturno blago, *Informatica museologica*, 23 (1-4), str. 17-23.

³⁶ Bilušić, Dumbović, B. (2013.), *Kulturna baština u Hrvatskoj pred novim izazovima*, *Kvartal X* ½, str. 11.

1.4. Kulturna baština i turizam

Kako bi se pobliže objasnio pojam kulturnog turizma potrebno je prvo u korelaciju staviti pojmove „kultura“ i „turizam“. Mnogi su im elementi zajednički. Kultura i turizam utječu jedno na drugo te su jedno o drugom ovisni. Kultura je jedan od glavnih motiva kretanja turista. Ono u čemu se razlikuju je mjesto događanja. Kultura se događa svugdje, u svim prostorima, dok se turizam u odnosu na turiste događa samo izvan mjesta stalnog boravka. Kada se u obzir uzmu prirodne ljepote i bogatstva, kvalitetne komunikacijske veze, uz primjerenu ponudu hrane i smještaja, tada kulturna baština postaje proizvodom.³⁷

Mnogi su se autori bavili turizmom baštine, pa su tako, ovisno o različitim točkama gledišta nastale i različite definicije. Fyall i Garrod (1988) turizam baštine definiraju kao ekonomsku aktivnost koja se služi sociokulturnim resursima kako bi privukla posjetitelje. Hollinshead (1988) tvrdi da turizam baštine uključuje folklorne tradicije, umjetnost i obrte, etničku povijest, društvene običaje te proslave. Zeppal i Hall (1991) tvrde da se turizam baštine zasniva na nostalgiji za prošlošću i želji za različitim kulturnim iskustvima.³⁸

Turizam baštine može se jednostavno definirati kao vrsta turizma koja je orijentirana na upotrebu kulturnih dobara kao izvora turističkih prihoda. Istu vrstu turizma možemo zvati i kulturnim turizmom, jer se radi o turizmu kulturnih dobara. Bolje je ipak reći da je to samo vrsta kulturnog turizma, jer on uključuje i razne druge kategorije s obzirom na brojne kulturne resurse. Prema tome, kulturni je turizam širi pojam od turizma baštine. Iako upravljanje kulturnim dobrima podrazumijeva materijalnu i nematerijalnu kulturu, kada govorimo o menadžmentu, najčešće se radi o upravljanju materijalnim kulturnim dobrima, i to o lokalitetima baštine, odnosno kulturnim institucijama, a nematerijalna kultura često se tematski nadovezuje na materijalne izraze kulture.

Turizam baštine važan je iz nekoliko razloga: ima pozitivan gospodarski i društveni učinak, gradi i naglašava identitet, pomaže očuvanju kulturne baštine, pri čemu kultura služi kao instrument harmonizacije i razumijevanja među ljudima, pruža potporu kulturi i pomaže obnovi turizma. Pri tome, u kontekstu održivog razvoja, treba voditi računa o

³⁷ Gredečki, T. (2008.), *Kulturna baština u funkciji turizma*, Acta turistica nova, str. 5.

³⁸ Jelinčić, A. (2010.), *Kultura u izlogu*, str. 38.

brojnim elementima kao što su konzervacija kulturnih resursa, autentično iskustvo posjetitelja te stimulacija prihoda od kulturnih dobara. Turizam baštine ne uključuje samo identifikaciju, upravljanje i zaštitu vrijednosti baštine, već se tiče i razumijevanja utjecaja turizma na zajednice i regije, postizanja gospodarske i društvene koristi, pribavljanja financijskih resursa za zaštitu baštine te marketinga i promidžbe.³⁹

U procesu odabira i valorizacije turističkih resursa posebnu pažnju treba posvetiti kulturnoj spomeničkoj baštini. Sama činjenica da spomenike kulture posebno tretiraju i zaštićuju lokalne i međunarodne institucije, pobuđuje posebnu pažnju kod svih grupa posjetitelja, bili oni studenti, znanstvenici ili obični turisti. Iz tog razloga baština je ujedno i održivi, visokokvalitetni turistički resurs. Osnovna i bitna razlika između spomeničke baštine i drugih resursa jest u tome što ona ostaje i uvijek je visokokvalitetna bez obzira na lokalitet i geografsku poziciju te klimatske, socijalne, društvene ili druge uvjete koji su podložni promjenama.

Kako bi se zaštitili od moguće devastacije, spomenici se unose u registar svjetske kulturne baštine prema jasno definiranim UNESCO-ovim smjernicama, pa tako postaju nezamjenjiv turistički resurs, a tehnologije koje se tim resursom koriste kao turističkim proizvodom otpornije su na oscilacije u turističkoj potražnji uvjetovane klimatskim i vremenskim promjenama, društveno-političkim događanjima ili kriznim ekonomskim vremenima. „Isto kao i dobrom vinu“ s vremenom mu vrijednost raste, pa tako i turistička atraktivnost. Iz navedenih kvaliteta, potencijalna ili postojeća odredišta koja raspolažu spomenicima svjetske kulturne baštine imaju značajne prednosti za proces kreiranja održivog turističkog proizvoda pred lokacijama koje to nemaju. To pokazuju i mnogi svjetski primjeri.⁴⁰

Osim brojnih pozitivnih utjecaja turizma na zaštitu kulturne baštine, on može imati i negativne utjecaje. Najposjećenije svjetske gradove i atrakcije prekomjerni turizam pretvara u tematske parkove za turiste, uništavajući pritom njihovo lokalno okruženje. Prekomjerni turizam podrazumijeva situaciju u kojoj je broj posjetitelja lokaliteta baštine veći od njegove fizičke nosivosti. U praksi često broj turista premašuje broj lokalnog stanovništva. Jedan od najpoznatijih lokaliteta hrvatske baštine „Gradska jezgra Dubrovnika“ godinama je žrtva prekomjernog turizma. U kolovozu 2016. više od

³⁹ Jelinčić, A. (2010.), *Kultura u izlogu*, str. 39.-40.

⁴⁰ Karlovac, M. (2008.), *Teorija planiranja održivog turističkog proizvoda*, Školska knjiga, Zagreb, str. 56.

10.000 posjetitelja kupilo je ulaznice za dubrovačke gradske zidine, jedan od najbolje očuvanih fortifikacijskih sustava u Europi, podignute u 13. stoljeću. Iste je godine UNESCO zaprijetio uklanjanjem Dubrovnika s Popisa svjetske baštine. Zbog toga su lokalne vlasti ograničile broj turista u gradu na 8000 dnevno jer veći broj posjetitelja unutar gradskih zidina ozbiljno utječe na devastaciju kulturnog dobra. Pomoću nadzornih kamera prati se broj turista koji ulaze i napuštaju jezgru, a ograničen je i broj posjetitelja s kruzera. Iako je UNESCO uklonio Dubrovnik s Popisa ugrožene svjetske baštine, u Dubrovniku je još prisutan prekomjerni turizam, a neke su posljedice nepovratne. Primjerice, iz gradske jezgre lokalno stanovništvo iseljava, pa danas u njoj živi nešto više od 1500 stanovnika, u usporedbi s njih 5000 1991. godine.⁴¹

Još jedna od prijetnji kulturnoj baštini, koja je usko povezana s turizmom, je njezino insceniranje. Primjer tomu mogu biti karnevali koji se u Europi priređuju od kasnog srednjeg vijeka. Tako i u Hrvatskoj postoji duga tradicija karnevala. Primjerice, u Novom Vinodolskom „Novljanski mesopust“ koji je zaštićeno nematerijalno dobro Republike Hrvatske, započinje u četvrtak, tri dana prije Čiste srijede. Buduću da je Novi Vinodolski popularno turističko središte, najposjećeniji je tijekom ljetnih mjeseci. Kako bi privukao više posjetitelja te im pružio jedinstveno iskustvo narodnih običaja ovog kraja, Novi Vinodolski organizira Međunarodni ljetni karneval u srpnju, odnosno priređuje insceniranu baštinsku manifestaciju, koja gubi svoju kulturno-povijesnu vrijednost i nema temelje u izvornom običaju.

Na sličan način, pojedina se kulturna dobra predstavljaju lažno autentičnima kako bi izazvala atraktivnost ili se rade kopije kulturnih dobara. Taj Mahal, mramorni mauzolej s kompleksom vrtova i bazena nedaleko od Agre u Indiji, izgrađen u 17. stoljeću, ubraja se u remek-djela islamskog graditeljstva i nalazi se na UNESCO-ovu Popisu svjetske baštine. U sklopu projekta Falconity of Wonders, koji uključuje rezidencijalne vile u okruženju koje replicira svjetski poznatu baštinu, Dubai je predstavio planove za izgradnju replike Taj Mahala pod nazivom Taj Arabia. Taj Arabia trebala bi biti tri do četiri puta veća od Taj Mahala, a uključivala bi i čuvene vrtove i ostale arhitektonske znamenitosti izvorne baštine. Plan je izazvao oštre kritike u Indiji, posebice među

⁴¹ Jelinčić, A., Glivetić, D., Tišma, S. (2022.), *Priručnik za održivost kulturne baštine*, str. 18.

građanima Agre. Mnogi ga smatraju lošim primjerom neautentične baštine koja nema veze sa stvarnim i povijesnim ili kulturnim vrijednostima.⁴²

Dakle, turizam može poslužiti kao dobar način na koji se može poticati i omogućiti pristup svjetskoj baštini, ali sa sobom donosi i brojne izazove u vidu prenapučenosti, kulturnog prisvajanja i gubitka autentičnosti. Turizam donosi novac gradovima i regijama, ali može negativno utjecati na svakodnevni život stanovnika i na kulturu i baštinu određenog područja. Rješenje je održivi kulturni turizam koji nudi novu perspektivu stavljajući u središte kulturnu baštinu i lokalne zajednice.⁴³

⁴² Ibid., str. 20.-22.

⁴³ European Commission, Culture and Creativity, *Održivi kulturni turizam*, preuzeto s: [Održivi kulturni turizam | Culture and Creativity \(europa.eu\)](https://www.europa.eu) (13.11.2023.)

2. VAŽNOST UNESCO-A U ZAŠTITI KULTURNE BAŠTINE

Najveću ulogu u očuvanju i zaštiti kulturne baštine imaju velike međunarodne organizacije. U počecima organizacije su se počele baviti kulturnim dobrima samo teorijski, u smislu očuvanja, no s vremenom njihov je rad utjecao i na stvaranje novog oblika turizma – kulturnog turizma te se počinju stvarati konkretni programi namijenjeni upravo kulturnim turistima. Na taj se način ujedno širila svijest o potrebi očuvanja kulturne baštine te se istaknuo novi oblik turizma namijenjen obrazovanijem turistu koji želi iskustvo. U tom smislu osobito je važan rad velikih međunarodnih organizacija kao što su UNESCO, Europska Unija i Vijeće Europe.⁴⁴

UNESCO je organizacija Ujedinjenih naroda koja promiče obrazovanje, znanost i kulturu. Promicanjem međunarodne suradnje u tri prethodno navedene kategorije pridonosi miru i sigurnosti. UNESCO promiče razmjenu znanja i slobodan protok ideja kako bi se potaknuli međusobno razumijevanje i savršenije poznavanje života drugih. Programi UNESCO-a doprinose postizanju ciljeva održivog razvoja definiranih u Agendi 2030. koju je Opća skupština UN-a usvojila 2015. godine.⁴⁵

Sama organizacija sastoji se od četiri izvršna tijela, a to su Opća skupština (General Conference), Izvršno vijeće (Executive Board), Tajništvo (Secretariat), te glavni ravnatelj. Opća skupština predstavlja osnovno tijelo na kojem sve države članice donose odluke. Skupština se sastaje svake dvije godine te utvrđuje područja rada i glavne strategije Organizacije. Izvršno vijeće sastoji se od 58 država članica. Ono se sastaje dva puta godišnje kakao bi osiguralo provođenje odluka s Opće skupštine, organizira pripremu Skupštine i odgovorno je za razmatranje programa i proračuna Organizacije. Tajništvo je zaslužno za provođenje odobrenog programa UNESCO-a te ih koordinira. Glavni ravnatelj, odnosno trenutno glavna ravnateljica Organizacije Audrey Azoulay oblikuje prijedloge za provedbu putem Opće skupštine i Izvršnog vijeća te priprema nacrt programa proračuna za dvogodišnje razdoblje.⁴⁶

⁴⁴ Jelinčić, D., A. (2008.), *Abeceda kulturnog turizma*, Meandarmedia, Zagreb, str. 77.

⁴⁵ UNESCO, *UNESCO in brief*, preuzeto s: <https://www.unesco.org/>, 6.1.2024.

⁴⁶ Ministarstvo kulture i medija RH, UNESCO, preuzeto s: <https://min-kulture.gov.hr/>, (6.1.2024.)

2.1. Nastanak, vizija i misija UNESCO-a

Organizacija UNESCO utemeljena je nakon dva svjetska rata, 16. studenog 1945. u Londonu, kao odgovor na jedan od najradikalnijih napada na dostojanstvo ljudi, kada su se u školama podučavale nasilne, rasističke i antisemitske teorije koristeći suvremena sredstva kulture, komunikacije i informiranja. UNESCO je nastao iz jednostavnog ali sustavnog uvjerenja da se trajni mir mora graditi na više od političkih i gospodarskih veza između država. Nastao je iz uvjerenja da pomirenje i razvoj zahtijevaju jače temelje, duboko ukorijenjene u međusobnom razumijevanju, u poštivanju jednakog dostojanstva svih ljudskih bića te intelektualnoj i moralnoj solidarnosti čovječanstva.⁴⁷

Glavna vizija Organizacije proizlazi upravo iz svrhe njezina nastajanja pa prema tome UNESCO ističe kako politički i ekonomski angažmani vlada nisu dovoljni da osiguraju trajnu i iskrenu podršku naroda već se mir mora temeljiti na dijalogu i međusobnom razumijevanju. U tom duhu UNESCO razvija obrazovne alate kako bi pomogao ljudima da žive kao građani svijeta bez mržnje i netolerancije. Organizacija radi na tome da svako dijete i svaki građanin imaju pristup obrazovanju. Promicanjem kulturne baštine i jednakog dostojanstva svih kultura, UNESCO jača veze među narodima. UNESCO potiče znanstvene programe i politike kao platforme za razvoj i suradnju te se zalaže za slobodu izražavanja kao temeljno pravo i ključni uvjet za demokraciju i razvoj.⁴⁸ Iz već navedenog proizlazi da je osnovna misija UNESCO-a doprinos izgradnji mira, iskorjenjivanju siromaštva, održivom razvoju i međukulturalnom dijalogu kroz obrazovanje, nauku, kulturu, komunikacije i informacije.

Posebno se ističe rad UNESCO-a u području kulturnog turizma koji je višestruko važan jer služi u svrhu educiranja kulturno osviještenih građana, a osobito turista u očuvanju kulturne baštine, u provođenju kulturno-turističkih projekata u praksi, kao razmjena iskustava u području kulturnog turizma u međunarodnom okruženju te kao pomoć u kreiranju kulturno-turističkih politika.

Glavna je misija UNESCO-ova Odjela za kulturni turizam upravo pomoć zemljama članicama u pripremi kulturnih politika koje vode brigu o odnosu turizma i kulturne raznolikosti, turizma i interkulturalnog dijaloga te turizma i razvoja. Na taj način UNESCO

⁴⁷ UNESCO, preuzeto s: [Our vision for peace | UNESCO](#) (6.1.2024.)

⁴⁸ Ibid.

pridonosi borbi protiv siromaštva, zaštiti prirodnog i kulturnog okoliša te poštivanju drugih kultura. Iz te je UNESCO-ove misije vidljivo kako se kulturni turizam ne shvaća samo kao sektor sam za sebe kojemu je naglašen samo gospodarski aspekt, već su njegovi horizonti mnogo širi, odnosno isprepliće se sa zaštitom prirode i kulturnih identiteta te može biti pokretač održivog razvoja.⁴⁹

Prema popisu kulturne i prirodne baštine UNESCO-ova lista brojala je 2011. godine 911 lokaliteta diljem svijeta, a turisti motivirani kulturom najčešće posjećuju značajne turističke atrakcije kao što su poznata svjetska arheološka nalazišta.⁵⁰ Prema podacima sa službene stranice na UNESCO-ovu Listu svjetske baštine danas je upisano 1199 dobara.

2.2. UNESCO-ova lista svjetske baštine

Prema definiciji UNESCO-a kulturna baština je naša ostavština iz prošlosti, ono s čime živimo danas i ono što prenosimo budućim generacijama. Naša kulturna i prirodna baština nezamjenjivi su izvori života i inspiracije. Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu (UNESCO) nastoji potaknuti identifikaciju, zaštitu i očuvanje kulturne i prirodne baštine diljem svijeta koja se smatra od iznimne vrijednosti za čovječanstvo. To je utjelovljeno u međunarodnom ugovoru pod nazivom Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine, koju je UNESCO usvojio 1972. godine.

Ono što koncept svjetske baštine čini izuzetnim je njegova univerzalna primjena. Mjesta svjetske baštine pripadaju svim narodima svijeta, bez obzira na teritorij na kojem se nalaze. UNESCO-ove misije svjetske baštine su sljedeće:

- Potaknuti zemlje da potpišu Konvenciju o svjetskoj baštini i osiguraju zaštitu svoje prirodne kulturne baštine;
- Poticati države članice Konvencije da nominiraju lokalitete unutar svog državnog teritorija za uvrštavanje na Popis svjetske baštine;
- Poticati države članice da uspostave planove upravljanja i uspostave sustave izvješćivanja o stanju očuvanosti svojih lokaliteta svjetske baštine;

⁴⁹ Jelinčić, D., A. (2008.), *Abeceda kulturnog turizma*, str. 80.

⁵⁰ Gržinić, J. (2014.), *Međunarodni turizam*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“, Pula, str. 179.

- Pomoći državama strankama u očuvanju dobara svjetske baštine pružanjem tehničke pomoći i stručnog usavršavanja;
- Pružiti pomoć za lokalitete svjetske baštine u neposrednoj opasnosti;
- Podupirati aktivnosti država stranaka za podizanje javne svijesti o očuvanju svjetske baštine;
- Poticati sudjelovanje lokalnog stanovništva u očuvanju svoje kulturne i prirodne baštine;
- Poticati međunarodnu suradnju u očuvanju svjetske kulturne i prirodne baštine.⁵¹

UNESCO-ova Lista svjetske baštine nastala je usvajanjem Konvencije o svjetskoj baštini 1972. godine, a 1975. godine službeno je prihvaćena i usvojena od strane 20 zemalja. Danas Listu čini 1199 lokaliteta iz čak 168 zemalja. Trajni cilj Liste je regrutirati svjetsku zajednicu u identificiranju kulturnih i prirodnih dobara izvanredne univerzalne vrijednosti. UNESCO-ova Lista svjetske baštine ne služi kao popis sam za sebe, već se Statusom svjetske baštine matične države obvezuju štiti označeni lokalitet. Također, ukoliko u slučaju prirodne katastrofe, rata ili zagađenja ili nedostatka sredstava počne gubiti svoju vrijednost, države koje su potpisale Konvenciju dužne su pružiti pomoć.⁵²

Aktivnosti koje se odnose na Listu svjetske baštine predmet su UNESCO-ova odjela materijalne baštine. On se rukovodi načelima očuvanja kulturne raznolikosti putem aktivnosti koje uključuju očuvanje lokaliteta, koji su dokaz mnogostrukih kulturnih identiteta, koji predstavljaju kulturnu baštinu manjina, koji su od osnovne važnosti za kulturni identitet ili koji su u neposrednoj opasnosti od propadanja.⁵³ Osim Liste svjetske baštine UNESCO poznaje i Listu ugrožene svjetske baštine. To je poseban popis baštine kojoj prijete prirodne katastrofe (primjerice potresi, poplave, vulkanske erupcije) ili one koje uzrokuje čovjek (primjerice ratovi, nestanak šuma, turizam). Ti su lokaliteti pod redovitim nadzorom, a posebnu zaštitu dobivaju onda kada se smatra da im prijete opasnost od propadanja.

⁵¹ UNESCO, World Heritage Convention, preuzeto s: [UNESCO World Heritage Centre - World Heritage](#) (14.1.2024.)

⁵² NATIONAL GEOGRAPHIC, What is UNESCO World Heritage?, preuzeto s; [What Is UNESCO World Heritage \(nationalgeographic.com\)](#) (14.1.2024.)

⁵³ Jelinčić, D., A. (2008.), *Abeceda kulturnog turizma*, str. 87.

Što se tiče procedure upisivanja novog lokaliteta na Listu svjetske baštine, ona je izuzetno kompleksna. Proces nominacije, evaluacije i upisivanja traje barem osamnaest mjeseci. Vlada države koja želi kandidirati lokalitet predaje dosje određenog lokaliteta. Zatim se izrađuje dokument s povijesnim i arheološkim dokazima o lokalitetu i predaje se plan upravljanja lokalitetom. UNESCO-ov Savjet prema predanim podacima odlučuje je li lokalitet vrijedan nominacije. Od vlade države koja nominira lokalitet zahtijeva se da ima pravne i regulatorne okvire te mehanizme upravljanja koja ima bi mogla poduprijeti samu nominaciju. Upisivanje lokaliteta na Listu nije jednostavno, jer lokalitet mora zadovoljiti mnoštvo kriterija, kao što su autentičnost oblikovanja, materijala, izvedbe ili postavljanja i, u slučaju kulturnih krajolika, razlikovni karakter ili razlikovne komponente. To je osobito izraženo kada su evidentni konflikti između konzervacije, turizma i lokalnih potreba. Nadalje, značenje statusa svjetske baštine za same lokalitete, nacionalne i lokalne vlasti, lokalne zajednice i posjetitelje mogu se uvelike razlikovati. Svaka je analiza značenja statusa svjetske baštine problematična jer su lokaliteti različite prirode, a često su smješteni i u različitim kontekstima. Društveno i političko značenje lokaliteta uvelike ovisi o vrsti lokaliteta i njegovu smještaju u specifičnom kontekstu. Teško možemo usporediti urođenički kulturni krajolik, s primjerice europskim povijesnim gradom.⁵⁴

Kako bi neko kulturno dobro bilo upisano na Popis svjetske baštine treba odgovarati nekima od sljedećih kriterija:

1. Predstavljati remek-djelo ljudskog kreativnog genija;
2. Prikazati važnu razmjenu ljudskih vrijednosti tijekom određenog vremenskog razdoblja ili unutar kulturnog područja o razvoju arhitekture ili tehnologije, monumentalne umjetnosti, urbanističkom planiranju ili dizajnu krajolika;
3. Nositi jedinstveno ili barem iznimno svjedočanstvo o kulturnoj tradiciji ili civilizaciji koja živi ili je nestala:
4. Biti izvanredan primjer vrste građevine, arhitektonske ili tehnološke cjeline ili krajolika koji ilustrira značajnu fazu ljudske povijesti;
5. Biti izvanredan primjer tradicionalnog ljudskog naselja, korištenja zemljišta ili mora koji predstavlja kulturu ili ljudsku interakciju s okolišem, posebno kada je on postao ugrožen pod utjecajem nepovratnih promjena;

⁵⁴ Jelinčić, D., A. (2008.), *Abeceda kulturnog turizma*, str. 89.

6. Biti izravno ili opipljivo povezan s događajima ili živim tradicijama, s idejama ili vjеровanjima, s umjetničkim i književnim djelima od iznimnog univerzalnog značaja;
7. Sadržavati vrhunske prirodne fenomene ili područja iznimne prirodne ljepote i estetske važnosti;
8. Biti izvanredan primjer koji predstavlja glavne faze Zemljine povijesti, uključujući zapis o životu, značajne geološke procese u razvoju oblika reljefa ili značajne geomorfološke značajke;
9. Biti izvanredan primjer koji predstavlja značajne ekološke i biološke procese u evoluciji i razvoju kopnenih, slatkovodnih, obalnih i morskih ekosustava i zajednica biljaka i životinja;
10. Sadržavati najvažnija i najznačajnija prirodna staništa za očuvanje biološke raznolikosti, uključujući ona koja sadrže ugrožene vrste od izuzetne univerzalne vrijednosti sa stajališta znanosti ili očuvanja.⁵⁵

Status svjetske baštine ponajprije je značajan za sam lokalitet zbog njegove konzervacije te kvalitetnog upravljanja njime. Iako se smatra da status svjetske baštine donosi prestiž, on je ipak samo počastan. Smatra se čak da sam status može lokalitetu donijeti više štete nego koristi, jer povećava njegov publicitet i samim time broj posjetitelja. No to je slučaj samo s pojedinim lokalitetima i prema nekim autorima ne ovisi samo o statusu, već o promidžbi lokaliteta i načinima fizičkog pristupanja lokalitetu. Rijetki su lokaliteti koji se mogu odreći gospodarske koristi koju donosi turizam. Zato je uloga UNESCO-a bitna ne samo u očuvanju lokaliteta već i u upravljanju njime, održavajući ravnotežu između konzervacije i posjećivanja. Tim više svi lokaliteti na Listi imaju posebnu obvezu da se pokažu kao najbolji svjetski modeli u prikladnom upravljanju kulturnim lokalitetom za turizam.

Značenje statusa lokaliteta svjetske baštine bitno je i u obrazovnom kontekstu, a osobito je i njegovo simbolično značenje kojim se predstavlja kao povijesna vrijednost, odnosno kao kulturna ikona čija je vrijednost veća od njegovog političkog statusa.

Upravljanje lokalitetom teško se može standardizirati, već se planovi upravljanja moraju usredotočiti na jedinstvene osobine i specifičnu prirodu pojedinih lokaliteta.

⁵⁵ UNESCO, World Heritage Convention, *The Criteria for Selection*, preuzeto s: [UNESCO World Heritage Centre - The Criteria for Selection](#) (22.2.2024.)

Neke su preporuke ipak univerzalne, a ponajprije treba voditi računa o ravnoteži između konzervacije i pristupa turista. Autentičnost lokaliteta zahtjeva prikladnu i suptilnu zaštitu, ali opet prilagođenu pojedinim slučajevima. Jedan od glavnih UNESCO-ovih ciljeva kad je riječ o ovom programu jest povećati pristup lokalitetima svjetske baštine, no to načelo može biti problematično za konzervatorsku praksu. Broj i tijek posjetitelja treba biti kontroliran, reguliran i minimaliziran gdje je to moguće, ne samo radi očuvanja lokaliteta već i radi kvalitete turističkog iskustva.⁵⁶

2.3. UNESCO i nematerijalna baština

Na Općoj skupštini Organizacije Ujedinjenih naroda za obrazovanje znanost i kulturu (UNESCO) koja se sastala godine 2003. na svojoj 32. sjednici u obzir je posebno uzeta važnost nematerijalne baštine. Nematerijalna baština smatra se pokretačem kulturne raznolikosti i jamstva održivog razvoja, uzimajući u obzir neraskidivu međuovisnost nematerijalne kulturne baštine i materijalne kulturne i prirodne baštine.

U smislu Konvencije nematerijalna baština znači vještine, izvedbe, izričaje, znanja, umijeća, kao i instrumente, predmete, rukotvorine i kulturne prostore koji su povezani s tim, koje zajednice, skupine i u nekim slučajevima pojedinci prihvaćaju kao dio svoje kulturne baštine. Ovakav oblik baštine prenosi se „s koljena na koljeno“ i zajednice stvaraju iznova kao odgovor na svoje okruženje, svoje međusobno djelovanje s prirodom i svojom poviješću koja im pruža osjećaj identiteta.⁵⁷

UNESCO je dulje vrijeme bio svjestan svog nedostatka u smislu izostavljanja dimenzije nematerijalne kulturne baštine, što se mijenja na sjednici koja se održala 17. listopada 2003. godine, kada se dodaje element duhovne kulture, odnosno legalizira sektor nematerijalne baštine, usvajajući Konvenciju o njezinoj zaštiti. Ta nova konvencija obvezuje zemlje članice na provođenje potrebnih mjera kako bi se osiguralo očuvanje međunarodne kulturne baštine te kako bi se učvrstila solidarnost i suradnja na regionalnoj i međunarodnoj razini u ovom području. Između ostalog, Konvencija potiče i razmjenu informacija, iskustava i zajedničkih inicijativa kako bi ispunila ovaj cilj. Njome se regulira sljedeće:

⁵⁶ Jelinčić, D., A. (2008.), *Abeceda kulturnog turizma*, str. 90.-91.

⁵⁷ NN 5/2005 (15.6.2005.), Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, Hrvatski sabor, preuzeto s: [Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine \(nn.hr\)](#) (14.1.2024.)

- Priprema nacionalnih inventara nematerijalne kulturne baštine od strane zemalja članica;
- Uspostava Međuvladina savjeta za očuvanje nematerijalne kulturne baštine koji čine predstavnici zemalja članica;
- Sastavljanje dvaju popisa od strane Savjeta: Reprezentativnog popisa međunarodne kulturne baštine i Popisa međunarodne kulturne baštine kojoj je potrebno hitno očuvanje. Na prvi od tih dvaju popisa s vremenom će biti uvrštena remek-djela neopipljive baštine, koja su proglašena prije stupanja na snagu ove Konvencije.

Tekst Konvencije naglašava da je očuvanje nematerijalne kulturne baštine složen proces koji uključuje mnoge sudionike, počevši od zajednica i skupina čije je to naslijeđe i baština.

Svrha Konvencije ponajprije je očuvanje nematerijalne kulturne baštine, osiguravanje poštovanja prema nematerijalnoj kulturnoj baštini od strane zajednica, skupina i pojedinaca kojih se tiče, podizanje svijesti na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini o važnosti nematerijalne kulturne baštine i osiguravanju međusobnog poštovanja, poticanje međunarodne suradnje i pomoći u ovom području. Očuvanje nematerijalne kulturne baštine, prema Konvenciji, odnosi se na mjere koje osiguravaju održivost kulturne baštine, uključujući identifikaciju, dokumentaciju, istraživanje, zaštitu, promidžbu, unaprjeđivanje, prijenos, osobito putem formalne i neformalne edukacije te revitalizacije različitih aspekata takve baštine.⁵⁸

Osim mjera za očuvanje nematerijalne kulturne baštine na nacionalnoj i međunarodnoj razini, Fonda za očuvanje kulturne baštine na nacionalnoj i međunarodnoj razini, Fonda za očuvanje kulturne baštine te organa Konvencije, Konvencija regulira i pristup zemalja koje nisu članice UNESCO-a ovoj Konvenciji zbog naglašene svijesti o očuvanju takve vrste baštine. Potreba o svijesti očuvanja nematerijalne kulturne baštine s ovom je Konvencijom dobila svoj pravni okvir, iako se UNESCO tom temom bavi već duži niz godina. Neki od projekata djeluju već duži niz godina, a preporuke za očuvanje tradicijske kulture i folklora prihvaćene su još na 25. sjednici UNESCO-ove Generalne sjednice u Parizu 15. studenoga 1989. Tim je preporukama UNESCO namjeravao usmjeriti pozornost zemalja članica na važnost folklora, a od samih

⁵⁸ Jelinčić, D., A. (2008.), *Abeceda kulturnog turizma*, str. 92.-93.

zemalja očekivalo se da u vlastitim zemljama upozoravaju vlasti i institucije koje se tim područjem bave, na proučavanje i kontinuitet u očuvanju tradicijske kulture. Preporuke nisu obvezivale zemlje članice, ali su dokaz svijesti o potrebi očuvanja i nematerijalnih oblika kulture.⁵⁹

2.4. Kulturna baština Hrvatske pod UNESCO-ovom zaštitom

Hrvatska je od 1979. do danas upisala ukupno 32 nepokretno i materijalno dobro na UNESCO-ov Popis svjetske baštine. Od toga je 10 nepokretnih kulturnih dobara upisano na UNESCO-ov Popis svjetske baštine, 18 nematerijalnih kulturnih dobara upisano je na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva, jedno dobro upisano je UNESCO-ov Popis svjetske baštine kojoj je potrebna hitna zaštita te su dva dobra upisana u UNESCO-ov Registar dobrih praksi očuvanja nematerijalne kulturne baštine svijeta.⁶⁰

Nepokretno kulturno dobro koje je prvo upisano na UNESCO-ovu listu je Dioklecijanova palača i gradska jezgra Splita, 1979. godine. Pretpostavlja se da je Dioklecijan svoju palaču dao graditi u zimu 298. godine. Careva palača jedno je od najznačajnijih djela kasnoantičke arhitekture po očuvanosti pojedinih izvornih dijelova, ali i po nizu originalnih arhitektonskih formi koje najavljuju ranokršćansku, bizantsku i ranosrednjovjekovnu umjetnost.⁶¹

U istoj godini na Popis je upisana i Gradska jezgra Dubrovnika. Naime, grad Dubrovnik nastao je u 7. stoljeću kada su se Latini iz grada Epidauruma (današnji Cavtat) pred navalom Avara i Slavena sklonili pod hrid Laus. Radi zaštite, naselje su djelomično ogradili obrambenim zidovima, koje su poslije dogradili i proširili pa su postale dio zidina kakve poznajemo danas. Današnji opseg zidina potječe iz 14. stoljeća, a konačan izgled sustav je poprimio u vremenu koje, ne bez razloga, nazivamo zlatnim dobom Dubrovnika, od pada Carigrada 1453. godine do katastrofalnih potresa i razaranja Dubrovnika 1667. godine. Osim zidina staru jezgru Dubrovnika krasi i

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Ministarstvo kulture i medija, *Kulturna baština na UNESCO-ovim popisima*, preuzeto s: <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/kulturna-bastina-na-unesco-ovim-popisima/17251> (28.2.2024.)

⁶¹ Čaplar, A., et. al. (2013.), *Blaga Hrvatske – Neprocjenjiva prirodna i kulturna baština*, Mozaik knjiga, Zagreb, str. 172.

Tvrđava Minčeta, Katedrala Uznesenja Blažene djevice Marije, Knežev dvor, Franjevački samostan itd.⁶²

Iste je godine (1979.) na UNESCO listu upisan i Nacionalni park Plitvička jezera. Ono što je u svjetskim popisima svjetske baštine gradska jezgra Dubrovnika, to su u popisima prirodne baštine Plitvička jezera. Radi se o svjetskom fenomenu koji se odnosi na niz većih i manjih jezera uokvirenih ušćuvanim ličkim šumama.⁶³

Godine 1997. na UNESCO-ovu Listu dodana je i Eufrazijeva bazilika u Poreču. Građena je u 6. stoljeću, a u ovom su kompleksu na jedinstven način isprepleteni klasični i bizantski elementi. Danas je poznato malo podataka o kompleksu koji se prije Eufrazijeve bazilike nalazio na njezinu mjestu, no i oni upućuju na visoke umjetničke standarde krajem starog vijeka.⁶⁴

Povijesni grad Trogir na Listu je dodan iste godine, a sustavna arheološka istraživanja grada koja se provode od 1982. pokazuju da je područje prapovijesnog naselja bilo više-manje jednako povijesnom Tragurionu, koji je bio otok ili otok uskom prevlakom povezan s kopnom. Nalazi sežu do 2000. g. pr. Kr. Stari Tragurion s kontinuitetom od 4000 godina razvoja, po tome je jedan od najstarijih gradova na Sredozemlju.⁶⁵

Godinu kasnije na UNESCO-ovu Listu Katedrala sv. Jakova u Šibeniku koja je po mnogočemu posebna i ima nezaobilazno mjesto u svakom pregledu europske renesansne arhitekture. Šibenska katedrala smatra se jednom od naših najvrjednijih građevina jer su u njezinoj izgradnji do punog izražaja došle inovativnosti u hrabrost graditelja, a nekoliko originalnih arhitektonskih i skulpturalnih rješenja čine je jedinstvenom među kršćanskim crkvama općenito.⁶⁶

Otok Hvar ima posebno mjesto u skupini srednjodalmatinskih otoka. Naime, po povijesnom i kulturnom značenju jedan je od najzanimljivijih i poviješću najbogatijih otoka na Jadranu. Tako je kulturni krajolik plodnog Starogradskeg polja na otoku Hvaru dobio svoje mjesto na UNESCO-ovoj Listi svjetske baštine. Radi se o najbolje očuvanom grčkom sistemu podjele poljoprivrednog zemljišta na Mediteranu. Grci s otoka Pharosa godine 384. kolonizirali su jadranski otok Hvar i na njemu utemeljili

⁶² Čaplar, A., et. al. (2013.), Blaga Hrvatske – Neprocjenjiva prirodna i kulturna baština, str. 165.

⁶³ Ibid., str. 71.

⁶⁴ Ibid., str. 157.-160.

⁶⁵ Ibid., str. 151.

⁶⁶ Ibid., str. 185.

naselje Pharos, koje i danas traje kao Stari Grad. Na Hvaru je i danas sačuvana je antička podjela u 75 „hora“ odnosno parcela.⁶⁷

Još tri UNESCO-ova spomenika koji se nalaze na teritoriju RH biti će navedeni u idućem poglavlju jer su dio transnacionalnih nominacija na Listi svjetske baštine, a to su Stećci, obrambeni sustav Republike Venecije 16. i 17. st. u Zadru i Šibeniku te iskonske bukove šume Karpata i drugih regija Europe.

Nematerijalna kulturna baština uključuje vještine, izvedbe, izričaje znanja, umijeća, instrumente i predmete koje zajednice prihvaćaju kao dio svoje kulturne baštine.⁶⁸ Tako su se na UNESCO-ovoj listi nematerijalne kulturne baštine Hrvatske našli: Bećarac (tradicijska glazba istočne Hrvatske), Zvončari Kastavštine, Ojkanje (potresanje glasom na starinski način), Čipkarstvo karakteristično za Hvar, Pag i Lepoglavu, Festa svetog Vlaha, Nijemo kolo Dalmatinske Zagore, Medičarski obrt na području sjeverne Hrvatske, Dvoglasje tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja itd.

⁶⁷ Ministarstvo kulture i medija, *Nepokretna kulturna dobra upisana na UNESCO-ov Popis svjetske baštine*, preuzeto s: <https://min-kulture.gov.hr/> (2.2.2024.)

⁶⁸ Narodne novine, *Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine*, Hrvatski sabor, preuzeto s: [Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine \(nn.hr\)](#) (2.2.2024.)

3. TRANSNACIONALNE NOMINACIJE

Popis svjetske baštine koji je UNESCO usvojio 1972. kao međunarodni pravni instrument predstavlja najprestižniji i najučinkovitiji međunarodni pravni instrument zaštite kulturne i prirodne baštine. No ipak, jedno je vrijeme bio pod oštrim kritikama zbog potencijalnog stvaranja konkurentnosti, nacionaliziranja i „zapadnjačkog“ pristupa baštini. Ove su kritike dovele do nekih prilagodbi i promjena, a sve u cilju uspostave što uravnoteženijeg i reprezentativnijeg popisa baštine te promicanja modela upravljanja koji se ne oslanjaju samo na jednu nacionalnu državu, poticanja transnacionalne suradnje kao i uključivanja nevladinih organizacija. Iz navedenih razloga UNESCO u suradnji sa ICOMOS-om (Međunarodno vijeće za kulturne spomenike i središta) promiče i podupire transnacionalne nominacije i kasnije transnacionalno upravljanje unutar okvira UNESCO-ove svjetske baštine.⁶⁹

Transnacionalne nominacije na Listi svjetske baštine predstavljaju serijske nominacije dobara koje se nalaze na području različitih država stranaka, koja ne moraju biti susjedna i koja su nominirana uz suglasnost svih zainteresiranih država stranaka.⁷⁰

Transnacionalne nominacije na listi svjetske baštine zapravo utjelovljuju bit duha Konvencije o svjetskoj baštini, odnosno njezino načelo univerzalne vrijednosti baštine za čovječanstvo i ulogu transnacionalne suradnje u prepoznavanju i očuvanju svjetske baštine.⁷¹

Iz perspektive kulturnih politika transnacionalna nominacija poželjna je praksa koja potiče države stranke da prepoznaju zajedničke i međusobno povezane aspekte povijesti i naslijeđa i uspostave modele upravljanja koji su transnacionalni. S političkog gledišta transnacionalni okvir priznaje da brojni povijesni fenomeni i materijalni ostaci nisu isključivo vlasništvo i odgovornost jedne nacionalne države. Dakle krajnji cilj transnacionalnih nominacija je poticanje interkulturalnog razumijevanja među različitim

⁶⁹Kisić, V. (2022.) TRANSNATIONAL NOMINATIONS FOR THE UNESCO WORLD HERITAGE LIST AS A POLICY TOOL IN POST-WAR CONTEXTS: The case of Stećci Medieval Tombstone Graveyards, CESK

⁷⁰ UNESCO, World Heritage Convention, preuzeto s: [UNESCO World Heritage Centre - Compendium](#) (2.2.2024.)

⁷¹ ICOMOS Open Archive, *Sharing experience on transnational serial nominations in Europe*, preuzeto s: [ICOMOS Europe Initiative: Sharing experience on transnational serial nominations in Europe - ICOMOS Open Archive: EPrints on Cultural Heritage](#) (2.2.2024.)

društvima. Nadalje, u političkom smislu transnacionalne nominacije, smatra se, mogu poslužiti čak kao alat u sprječavanju sukoba, posebice u postkonfliktnom kontekstu.⁷²

3.1. Važnost interkulturalizma u poimanju transnacionalnih nominacija

Govoriti o monokulturalizmu, multikulturalizmu, interkulturalizmu ili transkulturalizmu nekog društva postalo je gotovo poštapalica suvremenog svijeta. Međutim, nije do kraja definirano što točno ti pojmovi podrazumijevaju, a osim toga oni se različito tumače na različitim kontinentima. Primjerice, polazne točke i odrednice multikulturalizma u Sjevernoj Americi potpuno su drugačije od onih u Europi. Što se tiče drugih dijelova svijeta, često i ne možemo govoriti o multikulturalizmu kao o politici ili ideologiji, već samo o multikulturalnosti kao činjeničnom stanju.⁷³

Monokulturalizam, kao prvi i najstariji u nizu kulturalizama, zastupa tvrd stav o kompaktnoj i monolitnoj narodnoj kulturi koja je čvrsto utemeljena u „Volkgeistu“ – narodnom duhu – i koja se mora jasno ograničiti i zaštititi od negativnog utjecaja drugih kultura kako ne bi postala degenerirana. Multikulturalizam nije predaleko od tog objašnjenja jer i sam vidi kulturne grupe kao zatvorene cjeline, a njegova je najvažnija razlika u tome što zastupa mišljenje o mogućnosti mirnog suživota i jednakog tretiranja različitih kultura u jednom društvu, to jest na teritoriju jedne države. Interkulturalizam ide još jedan korak dalje tražeći zajedničke crte u različitim kulturama, čime osim mirnog suživota i tolerancije omogućava dijalog i suradnju među kulturama. Transkulturalizam pak predstavlja drugu krajnost kulturalizma u odnosu na monokulturalizam, jer podrazumijeva stapanje dviju kultura u jednu novu transkulturu. Ono što je svim tim kulturalizmima zajedničko jest inzistiranje na ključnoj ulozi određene kulture u stvaranju i očuvanju individualnog identiteta.⁷⁴

Europska ideja o ujedinjenosti i raznolikosti implicira prepoznavanje kulturne raznolikosti i identiteta, ali istovremeno i uzajamnu povezanost zajedničkim vrijednostima i kulturnim naslijeđem. Posljednjih godina Europska je Unija suočena s promjenama i izazovima pojavom globalizacije. Te promjene i izazovi uključuju nove

⁷² Kisić, V. (2022.) TRANSNATIONAL NOMINATIONS FOR THE UNESCO WORLD HERITAGE LIST AS A POLICY TOOL IN POST-WAR CONTEXTS.

⁷³ Jelinčić, D., A., et. al. (2010.), *Kultura, turizam, interkulturalizam*, Meandarmedia, Zagreb, str. 17.

⁷⁴ Ibid. str. 18.-20.

migracijske tokove, veću mobilnost, proširenje EU-a, povećane interakcije s drugima radi trgovine i međunarodnog obrazovanja te olakšanu komunikaciju zahvaljujući suvremenim tehnologijama. Među svim navedenim novim izazovima, ipak je najveći pojava učestalih imigracija. S obzirom na to da se suvremena društva pod utjecajem različitih promjena sve više pluraliziraju u etničko-kulturnom smislu, model multikulturalizma predstavlja ideju da se pojedinci i kulturno različite grupe mogu potpuno inkorporirati u društvo, a da ne izgube svoje posebnosti ili mogućnosti za punu participaciju u širem društvu. Smatra se da su današnji kulturni identiteti pod različitim utjecajima postali nestabilni i lako promjenjivi. Stoga je važno prvo spoznati svoj kulturni identitet, izgraditi ga, a onda biti otvoren za prihvaćanje i razumijevanje drugih kultura bez gubitka vlastitog identiteta. Na temeljima uzajamnog poštovanja i prihvaćanja stvara se zdravo, demokratsko društvo u kojem su ljudska prava i temeljne slobode u potpunosti ostvarena. Pomak s multikulturalizma na viši stupanj postiže se interkulturalnim dijalogom kao najvažnijim instrumentom za smanjivanje razlika.⁷⁵

Suvremeni svijet prožet je pluralizmom kultura te s toga zahtijeva svjesnost, toleranciju i razumijevanje međusobnih razlika te na temelju toga i poštovanje vrijednosti drugih kultura. Društvo je potrebno osvijestiti o kulturalnom dijalogu i toleranciji prema drugim kulturama, a u tome najveću ulogu imaju obrazovne institucije prilikom odgoja i obrazovanja interkulturalno osviještenog društva.⁷⁶

Svako povijesno razdoblje suočava se s vlastitim izazovima, a ono trenutno obilježeno je intenzivnim migracijskim procesima koje donose promjene na razini društva, ali i pojedinca. Ove se promjene očituju u susretu s novim jezičnim, etičkim i kulturnim identitetom, ali i u kvaliteti međuljudskih odnosa. Kvaliteta međuljudskih odnosa ovisi pak o načinu percipiranja osjećaja, misli i stavova osoba koje ne pripadaju našoj kulturi i koje upravo zbog toga na drukčiji način, razmišljaju, reagiraju i oblikuju pojmove specifične za njihov način življenja.⁷⁷

Republika Hrvatska zbog svojeg je geopolitičkog i geografsko-antropološkog te povijesno-kulturnog obilježja plurikulturalni i plurijezični teritorij u kojem je suživot pripadnika različitih naroda i narodnosti sa svojim specifičnim kulturnim, etničkim,

⁷⁵ Jelinčić, D., A., et. al. (2010.), *Kultura, turizam, interkulturalizam*, str. 21.-23.

⁷⁶ Sekulić, Majurec, A., (1996.), *Interkulturalizam u obrazovanju kao metodologijski izazov*, Filozofski fakultet Zagreb, str. 876.

⁷⁷ Piršl, E., (2016.), *Vodič za interkulturalno učenje*, Biblioteka Nova škola, Naklada Ljevak, Zagreb, str. 11.

jezičnim i vjerskim običajima dio svakodnevice. Najreprezentativniji primjer toga upravo je Istra.

Bez dodira i interakcije među različitim narodima i kulturama razvoj i napredak čovječanstva u sklopu globalizacijskih procesa bio bi nemoguć. Promicanje, interkulturalizma, dakle, treba se postići unošenjem interkulturalnih sadržaja i vrednota u odgoj i obrazovanje, ali i osvješćivanjem građana o vlastitim kompetencijama, kulturnom podrijetlu i identitetu.⁷⁸

Primjer projekta kojem je za uspješnost potrebna svjesnost o interkulturalizmu su upravo transnacionalne nominacije na Listi svjetske baštine. Kada bi se njegovao i učio isključivo monokulturalizam bilo bi ne moguće da nekoliko država „dijeli“ određen primjer kulturnog dobra jer bi ga svaka država percipirala kao svoje vlasništvo te ga „svojatala“. Interkulturalizam od nas zapravo traži da istaknemo određene poveznice s drugim kulturama jer se tako smanjuju razlike i potiče zajedništvo među različitim narodima i kulturama, pritom ističući kako je najprije potrebno poznavati i prihvatiti vlastitu kulturu. Ta je suradnja moguća upravo prilikom nominiranja kulturnog dobra u kojemu sudjeluje više država stranaka, istražujući povijesne činjenice i ostavštinu koje povezuju njihovu kulturu.

3.2. Svjetski i europski primjeri transnacionalnih nominacija

Transnacionalna ili međunarodna serijska nominacija sastoji se od dviju ili više prostorno različitih komponenti u dvije ili više zemalja koji mogu biti susjedne, ali to nije uvjet. Zemlje stranke mogu se uključiti u transnacionalnu nominaciju ako zajedno stvaraju tematsku, funkcionalnu, povijesnu ili stilsku komponentu.

Jedan od najdojmljivijih primjera internacionalne serijske nominacije je Struveov geodetski luk, nazvan po njemačko-ruskom znanstveniku Friedrichu Georgu Wihelmu Struveu. Radi se o geodetskom lancu mjernih točaka od 34 triangulacijske točke koje se protežu preko deset zemalja 2 800 kilometara dužine. Na točkama lanca vršena su mjerenja i istraživanja ovog znanstvenika između 1816. i 1855. Njegova mjerenja

⁷⁸ Piršl, E., (2016.), *Vodič za interkulturalno učenje*, str. 11.

pomogla su da se utvrdi točna veličina o oblik Zemlje i značila su važan korak u topografiji.⁷⁹

Slika 4. Struveov luk – povijesna znamenitost u Norveškoj

Izvor – fotografija lokalnog vodiča Jochena Gerlacha (<https://www.google.com/>) 4.2.2024.

Jedan od zanimljivijih svjetskih primjera transnacionalnih nominacija je Put svile. Naime, ogromnim trgovačkim mrežama Puteva svile prenosila se dragocjena roba, ali je stalno kretanje i miješanje stanovništva dovelo je do širokog prijenosa znanja, ideja, kultura i vjerovanja, što je imalo dubok utjecaj na povijest i civilizacije euroazijskih naroda. Putnike duž Puteva svile nije privlačila samo trgovina nego i intelektualna i kulturna razmjena koja se odvijala u gradovima duž Puteva svile, od kojih su se mnogi razvili u središta kulture i učenja. Znanost, umjetnost i književnost, kao i zanati i tehnologije tako su se dijelili i širili u društva duž dužine ovih ruta, i na taj su se način jezici, religije, i kulture razvijali i utjecali jedni na druge.⁸⁰

Slika 5. Ruta Puta svile

⁷⁹ Prof. Dr. Jörg Haspel, *Transnational Serial Nominations for the UN ESCO World Heritage List*, Heidelberg University, str. 23., preuzeto s: [20065-Artikeltext-51315-1-10-20150506 \(1\).pdf](#) (4.2.2024.)

⁸⁰ UNESCO, *Building peace in the minds of men and women, Silk Roads Programme*, preuzeto s: [About the Silk Roads | Silk Roads Programme \(unesco.org\)](#) (4.2.2024.)

Izvor: ([PUT SVILE – DIJALOG IZMEĐU ISTOKA I ZAPADA | haohan](#)) 4.2.2024.

Nešto nama bliži primjer je nominacija Dokazi o talijansko-grčkoj kulturi između ranog i kasnog srednjeg vijeka.

Prijedlog nominacije čini serijski lokalitet koji se sastoji od pet komponenti – grada i četiri monumentalne građevine koje čine kompleks najznačajnijih svjedočanstava grčko-bizantske kulture u zapadnom Sredozemlju. Predstavlja izvanredan fenomen kulturne razmjene tijekom ključne faze europske povijesti. Obuhvaća grad Gerace, krstionicu svete Severine, oratorij San Marco a Rossano, bizantsku crkvu Cattolica di Stilo te pravoslavni samostan St. Giovanni Theristis u Bivongiju. Predloženo mjesto doista je najbolji prikaz grčko-bizantske kulture, koja se ukorijenila u Kalabriji, najjužnijoj regiji Italije, a razvila se osobito između 8. i 11. stoljeća. Ova kultura imala je tako dubok i trajan utjecaj da se oduprla kasnijim dominacijama, osiguravajući kontinuitet grčko-pravoslavne civilizacije u Italiji i Europi.⁸¹

Slika 6. Bizantska crkva Cattolica di Stilo

⁸¹ UNESCO, World Heritage Convention, Tentative lists, preuzeto s: [Evidence of Italo-Greek Culture between the Early and Late Middle Ages – U3rf5UNESCO World Heritage Centre](#) (4.2.2024.)

Izvor: culturalheritageonline.com ([Catholic of Stilo Church - CulturalHeritageOnline.com](https://www.culturalheritageonline.com))

4.2.2024.

Još jedan od navedenih primjera transnacionalnih nominacija su Arhitektonska djela Le Corbusiera, kao izvanredan doprinos pokretu modernizma. Naime, iz rada francuskog arhitekta Le Corbusiera odabrano je 17 lokacija koje čine ovo jedinstveno transnacionalno serijsko vlasništvo koje je raspoređeno u sedam zemalja. Svjedoči o izumu novog „arhitektonskog jezika“ koji je raskinuo veze s prošlošću. Objedinjuje Argentinu, Francusku, Belgiju, Indiju, Švicarsku, Njemačku i Japan. Odabrani lokaliteti u sedam zemalja na tri kontinenta izvedeni su u razdoblju od pola stoljeća i po prvi putu povijesti arhitekture svjedoče o internacionalizaciji arhitektonskih praksa u cijelom svijetu. Među građevinama su Maison Guiette u belgijskom Antwerpenu, Nacionalni muzej zapadne umjetnosti u Tokiju, dvije zgrade iz naselja Weissenhof u njemačkom Stuttgartu, Unité d’habitation u Marseilleu u Francuskoj, kuća Dr. Curutcheta u La Plati u Argentini, Complexe du Capitole u Chandigarhu u Indiji.⁸²

Slika 7. Complexe du Capitole u Chandigarhu

⁸² UNESCO, World Heritage Convention, Tentative lists, preuzeto s: [The Architectural Work of Le Corbusier, an Outstanding Contribution to the Modern Movement - UNESCO World Heritage Centre](https://whc.unesco.org/en/whl/) (4.2.2024.)

Izvor: (<https://pogledaj.to/arhitektura/sedamnaest-le-corbusierovih-zdanja>) 4.2.2024.

3.3. Transnacionalne nominacije u koje je uključena Hrvatska

U slijedećem potpoglavlju biti će navedene transnacionalne nominacije na UNESCO Listi kulturnih dobara u koje je uključena Hrvatska u suradnji s još nekim susjednim ili europskim državama temeljem zajedničkih obilježja.

Obrambeni sustav Republike Venecije 16. i 17. stoljeća u Zadru i Šibeniku Hrvatska je na Listu upisala s Crnom Gorom i Italijom. U upisano dobro ulaze obrambeni sustav Zadra i šibenska tvrđava sv. Nikole, a oni predstavljaju oblikovanje, adaptaciju i organizaciju modernog modela vojne arhitekture, čija je svrha bila obrana trgovačkih putova i luka na Jadranu i istočnom Mediteranu. Transnacionalnu nominaciju čine još i utvrđeni grad Bergamo, utvrđeni grad Peschiera del Garda i grad-tvrđava Palmanova u Italiji kao i Grad Kotor u Crnoj Gori.⁸³

⁸³ Ministarstvo kulture i medija RH, Nepokretna kulturna dobra upisana na UNESCO-ov Popis svjetske baštine, preuzeto s: <https://min-kulture.gov.hr/> (5.2.2024.)

Slika 8. Tvrđava sv. Nikole u Šibeniku

Izvor: Dalmatinski portal ([Posjetite impresivnu Tvrđavu sv. Nikole - UNESCO-ov biser u Šibeniku! | Dalmatinski portal](#)) 5.2.2024.

Sljedeću nominaciju dijelimo s Bosnom i Hercegovinom, Srbijom i Crnom Gorom, a radi se o stećcima. Stećci su srednjovjekovni monolitni spomenici. Pojavljuju se od druge polovine 12. stoljeća, a njihova prva faza traje tijekom 13. stoljeća. Intenzivno se klešu i ukrašavaju tijekom 14. i 15. stoljeća. Tijekom 16. stoljeća izrada stećaka postepeno prestaje. Možemo ih pronaći na gotovo cijelom području današnje Bosne i Hercegovine, u južnim dijelovima Hrvatske, sjeverozapadnim dijelovima Crne Gore i zapadnim dijelovima Srbije. Od 70 000 stećaka na 3300 lokaliteta, oko 60 000 nalazi se u Bosni i Hercegovini, 4400 u Hrvatskoj, 3500 u Crnoj Gori te 4100 u Srbiji. Na teritoriju Republike Hrvatske najviše ih se može pronaći na teritoriju zaleđa dalmatinske obale te južnom i središnjem dijelu Like. Posebno su česti u okolini Dubrovnika, oko ušća Dubrovnika, u Makarskom primorju te Vrgoračkoj, Imotskoj i Sinjskoj krajini. Na UNESCO Listu svjetske baštine upisani su 2016. godine na 40. zasjedanju UNESCO-va Odbora za svjetsku baštinu. Upisano je 28 lokaliteta, a hrvatski lokaliteti su Dubravka – Sv. Barbara u Konavlima i Cista Velika – Velika i Mala Crljivica u Imotskoj krajini.⁸⁴

⁸⁴ Ministarstvo kulture i medija RH, Nepokretna kulturna dobra upisana na UNESCO-ov Popis svjetske baštine, preuzeto s: <https://min-kulture.gov.hr/> (5.2.2024.)

Povijesni i geopolitički kontekst i kontekst ove nominacije usko je povezan s ratovima u bivšoj Jugoslaviji 1990.-ih kada je baština služila radikalnim političkim i kulturnim preobrazbama.⁸⁵ Iz tog razloga ova transnacionalna nominacija savršen je primjer kako bi kulturna baština trebala služiti povezivanju i pomirenju naroda i kultura umjesto stvaranju razlika između njih.

Slika 9. Stećci – lokalitet Dubravka – Sv. Barbara

Izvor: 360Cities ([Church St. Barbara in Dubravka with necropola 360 Panorama | 360Cities](#))

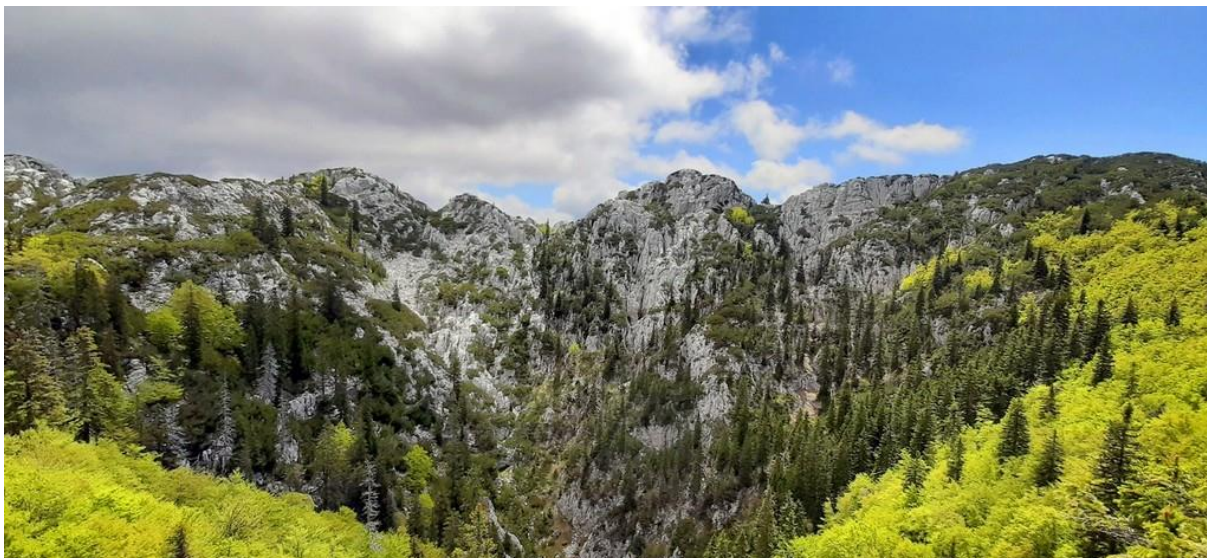
5.2.2024.

Još jedan primjer transnacionalne nominacije u koju je uključena Hrvatska su bukove prašume i izvorne bukove šume Karpata i ostalih regija Europe. Ovu je transnacionalnu nominaciju Hrvatska upisala zajedno s Albanijom, Austrijom, Belgijom, Bugarskom, Italijom, Rumunjskom, Slovenijom, Španjolskom i Ukrajinom. Radi se o 1289,11 hektara bukove šume koja se nalazi u Strogom rezervatu „Hajdučki i Rožanski kukovi“ u Nacionalnom parku Sjeverni Velebit te također o 2031, 87 hektara šume na lokacijama Suva draga-Klimenta i Oglavinovac-Javornik u Nacionalnom Parku Paklenica.⁸⁶

Slika 10. Strogi rezervat „Hajdučki i Rožanski kukovi“

⁸⁵ Kisić, V. (2022.) TRANSNATIONAL NOMINATIONS FOR THE UNESCO WORLD HERITAGE LIST AS A POLICY TOOL IN POST-WAR CONTEXTS

⁸⁶ Ministarstvo kulture i medija RH, Nepokretna kulturna dobra upisana na UNESCO-ov Popis svjetske baštine, preuzeto s: <https://min-kulture.gov.hr/> (5.2.2024.)

Izvor: ([Veseli izleti - Hajdučki i Rožanski kukovi. Strogi rezervat prirode u nacionalnom parku Velebit. Jednodnevna avantura. \(veseli-izleti.com\)](#)) 5.2.2024.

4. THE GREAT SPA TOWNS OF EUROPE

„The Great Spas of Europe“ predstavljaju transnacionalno serijsko dobro svjetske baštine sastavljeno od jedanaest povijesnih lječilišta i gradova u sedam zemalja koji su uvršteni na Popis svjetske baštine na proširenoj 44. sjednici Odbora za svjetsku baštinu održanoj u Kini 24. srpnja 2021. godine. Ova lječilišta predstavljaju jedinstveno kulturno dostignuće, ali i poseban urbani tip i oblik. Svako od uvrštenih lječilišta ima nekoliko zajedničkih značajki, iako se njihova struktura i prostorni raspored razlikuju. Svi zajednički elementi doprinose izvanrednoj univerzalnoj vrijednosti.⁸⁷

4.1. Općenito o transnacionalnoj nominaciji

„The Great Spas of Europe“ internacionalni je naziv projekta umrežavanja brojnih europskih lječilišta ili toplica. Naime, radi se o fenomenu europskih lječilišta koja su svoj najveći uspon imala u periodu od 1700. godine do tridesetih godina prošlog stoljeća. Ovo transnacionalno serijsko dobro obuhvaća jedanaest lječilišnih gradova smještenih u sedam zemalja: Baden bei Wien (Austrija); Spa (Belgija); Karlovy Vary, Františkovy Lázně i Mariánské Lázně (Češka); Vichy (Francuska); Bad Ems, Baden-Baden i Bad Kissingen (Njemačka); Montecatini Terme (Italija); i grad Bath (Ujedinjeno Kraljevstvo).

Ova serijsko dobro prikazuje najotmjenije, najdinamičnije i međunarodne lječilišne gradove među stotinama onih koji su pridonijeli fenomenu europskih lječilišta. Iako je svako navedeno lječilište posebno i drugačije, svi su se razvili oko izvora termomineralne vode, koji bili katalizator modela prostorne organizacije posvećene ljekovitim, terapijskim, rekreacijskim i društvenim funkcijama. Lječilišne zgrade uključuju kupelji, crpke, dvorane za piće, objekte za liječenje i kolonade dizajnirane da iskoriste vodene resurse i omoguće njezinu praktičnu upotrebu za kupanje i piće. Osim toga sadržaj je nadopunjen prostorima za tjelovježbu i društvene aktivnosti kao što su kazališta, zbornice, kockarnice i slično. Svi ovi sadržaji integrirani su u cjelokupni

⁸⁷ Arts&Culture, The Great Spa Towns of Europe, Transboundary, preuzeto s: <https://artsandculture.google.com/> (22.2.2024.)

urbani kontekst koji uključuje pažljivo upravljano rekreacijsko i terapijsko okruženje parkova, vrtova, šetališta, sportskih objekata i šuma.⁸⁸

„The Great Spas of Europe“ razvili su se oko prirodnih izvora mineralne vode te svjedoče o međunarodnoj europskoj lječilišnoj kulturi koja se razvijala od ranog 18. stoljeća do 1930-ih. Ovih jedanaest sastavnica transnacionalne nominacije predstavljaju najizuzetnije primjere europskih lječilišta koja zajedno utjelovljuju značajnu razmjenu ljudskih vrijednosti i razvoja u medicini, znanosti i balneologiji.

„The Great Spas of Europe“ nominirani su prema dva kulturna kriterija za upis na Popis mjesta svjetske baštine. Prema tome „The Great Spas of Europe“ prikazuju važnu razmjenu ljudskih vrijednosti, kroz određeno vremensko razdoblje, na određenom kulturnom području, o razvoju arhitekture, ili tehnologije, monumentalne umjetnosti, urbanističkom planiranju ili dizajnu krajolika (ii) te predstavljaju jedinstveno ili izvanredno svjedočanstvo kulturne tradicije postojeće ili nestale civilizacije.⁸⁹

Svih jedanaest lječilišta dijeli zajedničke karakteristike koje su formirane tijekom najznačajnije faze „stvaranje kulture“ lječilišta, no također svi nastavljaju funkcionirati u svrhu za koju su izvorno i razvijeni.

Što se tiče odgovornosti za zaštitu i upravljanje svakim od jedanaest lokaliteta za nju je zadužena nacionalna ili regionalna vlada kao i lokalne vlasti te države. Svaka je komponenta zaštićena zakonodavstvom i propisima o prostornom planiranju koji se primjenjuje u toj državi, a osim toga svaki lokalitet ima i svog upravitelja imovine ili koordinatora koji vodi brigu o planu upravljanja lokalitetom.⁹⁰

Europski lječilišni gradovi nedavno su uvršteni na UNESCO-ov Popis svjetske baštine, a mogu se pohvaliti slavnom prošlošću. U 18. i 19. stoljeću, europski su liječnici često svojim pacijentima savjetovali da posjećuju izolirane gradove u kojima se nalaze ljekoviti izvori termomineralne vode. Tako je europska spa kultura nastala kao željeno utočište za elitu regije. Na vrhuncu razvoja pojavilo se čak 600 velikih europskih lječilišta diljem kontinenta. Svako je sadržavalo kulturna odmarališta, crpkе, dvorane za

⁸⁸ UNESCO, World Heritage Convention, *The Great Spa Towns of Europe*, preuzeto s: [The Great Spa Towns of Europe - UNESCO World Heritage Centre](#) (21.2.2024.)

⁸⁹ UNESCO, World Heritage Convention, *The Criteria for Selection*, preuzeto s: [UNESCO World Heritage Centre - The Criteria for Selection](#) (27.6.2024.)

⁹⁰ UNESCO, World Heritage Convention, *The Great Spa Towns of Europe*, preuzeto s: [The Great Spa Towns of Europe - UNESCO World Heritage Centre](#) (21.2.2024.)

piće, zadivljujuću arhitekturu, uređene vrtove i spa sadržaje svjetske klase. Danas je samo nekolicina europskih lječilišta ostala u svom izvornom obliku, a upravo su oni dio transnacionalne nominacije „The Great Spas of Europe“.⁹¹

4.2. Razvoj lječilišnog i wellness turizma

Čovjek je od pamtivijeka povezan s prirodom i njezinim ljekovitim činiteljima koji su se koristili u zdravlju i bolesti. Ljudske su nastambe već u pretpovijesti bile smještene blizu izvora termomineralnih voda. U prošlosti, kao i danas, česta su putovanja u lječilišta ili destinacije čija je primarna svrha održavanje zdravlja. Nakon srednjeg vijeka, kada se prirodni ljekoviti činitelji slabije koriste, nastaje procvat njihova korištenja od druge polovice 18. stoljeća do naših dana. Od tada se razvijaju balneologija, talasologija i klimatologija – znanosti koje proučavaju prirodne ljekovite činitelje kopna, mora i atmosfere, kao i načine i rezultate njihove primjene u zdravom i bolesnom ljudskom organizmu. Prirodni ljekoviti činitelji kao dijelovi prirode povoljno djeluju na očuvanje i unaprjeđenje zdravlja, poboljšanje vrsnoće života, kao i za sprečavanje, liječenje ili oporavak od različitih bolesti. Prema naravi dijele se u tri skupine: klimatske, morske i topličke (balneološke) činitelje. Klimatski činitelji su: promjena klimatskog mjesta, klimatska počela i činitelji, klimatski postupci, čistoća zraka, sunčevo zračenje, morski činitelji, kraške špilje i rudnici soli. Morski činitelji su klima, čistoća zraka, morska voda, alge, biljni pokrov, šetnice i staze, sunčevo zračenje, pijesak, solanski peloid i morski peloid. Toplički (balneološki) činitelji su peloidi, naftalan, klima, čistoća zraka, biljni pokrov, šetnice i staze, sunčevo zračenje.

Za optimalan rezultat primjene prirodnih ljekovitih činitelja, na njihovu nalazištu ili mjestu primjene, potrebno je zadovoljiti sljedeće lječilišne uvjete: dnevni raspored, zdrava i/ili dijetalna prehrana, isključenje pušenja, alkohola i štetnih navika, jutarnja tjelovježba, boravak na čistom zraku, društveni, kulturni, rekreacijski, športski i duhovni programi, kao i isključenje buke i zagađenja zraka česticama i svjetlom.⁹²

Što se tiče razvoja lječilišnog turizma u Europi, smatra se da su ljudi još prije šesto tisuća godina živjeli uz tople izvore. Drevni su narodi vjerovali u čudotvornu moć vode

⁹¹ Ker & Downey, A WORLD OF DIFFERENCE, *Spa Towns of Europe*, preuzeto s: [Spa Towns of Europe - UNESCO World Heritage - Ker & Downey | Ker & Downey \(kerdowney.com\)](https://www.unesco.org/en/whl/spa-towns-of-europe) (21.2.2024.)

⁹² Skoko, B., Jelinčić, A, D., et. al. (2014.) *Neodoljiva Hrvatska*, Lux, Zagreb, str. 138.-140.

te su uživali u kupkama. Većina lječilišta Europe, ali i Hrvatske datira još iz rimskih vremena.⁹³

Terme (latinski, preko grčkog „thermos“: topao) bile su javna kupališta i središte društvenog života Rimskog Carstva. U njih se odlazilo svakodnevno, budući da su stanovnici Rimskog Carstva voljeli stanje uživanja (voluptas) u koje ih je dovodio boravak u termama. U termama su se nalazili bazeni, knjižnice, egzedre (galerije za izložbe koje su bile poput muzeja), šetališta, trijemovi i slično. Kupališni prostor obuhvaćao je svlačionice, prostorije s ugrijanim zrakom, glavnu dvoranu s hladnom vodom, za kupanje, tople kupelji, vruću i suhu sobu za znojenje, bazene za plivanje, vježbaonice, multifunkcionalne dvorane, klub ili sobu za okupljanje profesionalnih sportaša, monumentalnu fontanu, špilju ili pećinu s izvorom tekuće vode posvećenu nimfama, sobu za nanošenje toplog ulja ili masažu uljem itd. sve je bilo bogato ukrašeno skulpturama, zidnim freskama, podnim mozaicima i reljefima. Terme su bile grijane podnim sustavom hipokausta tj. glinenim cijevima ispod podova i cijevima ispod podova i cijevima prizidanima na zidove kojima je strujao topao zrak iz srednjeg ložišta.⁹⁴

Boravak u rimskim termama nije označavao samo lječilišne aspekte, već i modernost, ekskluzivnost, tradiciju i eleganciju te duže boravke u istom socijalnom krugu. Ovakve vrijednosti termalnih destinacija danas više ne postoji. Razlog tomu je opći trend demokratizacije i proširenja tržišne ponude izvan nekadašnjih pionira termalizma: Italije, Francuske, Švicarske, Austrije i Češke.

Lječilišne destinacije u Hrvatskoj kao što su Varaždinske, Daruvarske i Krapinske toplice, Lipik i Stubičke toplice također potiču iz rimskog doba. Najprije su se krenule razvijati navedene toplice na kontinentu, a tek nakon toga na obali. Lječilišni turizam na obali kreće se intenzivno razvijati 1847. godine kada je izrađen projekt o izgradnji Opatije kao lječilišta. Godine 1868. u Hvaru je osnovano „Higijeničko društvo“ kao prva turistička organizacija na našoj obali. U članku 2. Statuta stoji: „Svrha društva sastoji se u tome da strancima bolesnim pruži sva ona sredstva koja mogu biti korisna za oporavak njihovog zdravlja. Društvo će prema tome pri ljekovitoj klimi Hvara, na trošak Društva pribaviti odgovarajuće lokalitete i pokušati da se ovi pristojno uredi“. Godine

⁹³ Hitrec, T. (1996.) *Zdravstveni turizam – pojmovni i konceptijski okvir*, Institut za turizam, Zagreb, str. 255.

⁹⁴ Skoko, B., Jelinčić, A, D., et. al. (2014.) *Neodoljiva Hrvatska*, str. 150.-152.

1892. lječilišna prvenstva dobivaju Mali i Veliki Lošinj, a 1906. osniva se Lječilišno povjerenstvo u Crikvenici i Novom Vinodolskom.⁹⁵

Gotovo sva europska lječilišta razvila su se iz nekadašnjih rimskih termi što je jedna od, odnosno i glavna zajednička karakteristika transnacionalne nominacije „The Great Spas of Europe.“ Iz toga proizlaze sve ostale zajedničke karakteristike između lječilišta kao što su infrastruktura, načini liječenja, prirodni ljekoviti činitelji i ostalo.

4.3. Europski lječilišni gradovi

U ovome potpoglavlju biti će navedeno nekoliko primjera europskih lječilišnih gradova koji su dio transnacionalne nominacije „The Great Spas of Europe“.

Jedno od zasigurno najpoznatijih lječilišnih gradova Europe je Baden-Baden koji se nalazi u jugozapadnom dijelu Njemačke. Njegove prirodne izvorske vode otkrio je rimski car Karakala prije više od 2000 godina. Sam prijevod naziva lječilišnog grada označava „kupanje“. Pored raskošnih kupališta i lječilišnih svojstava koje ovo mjesto pruža njegova posebnost je i njegovo okruženje u Schwarzwald.⁹⁶

Osnovna zona svjetske baštine u Baden-Badenu uključuje različite gradske četvrti u povijesnom središtu grada koje su se razvijale od srednjeg vijeka do ranog 20. stoljeća. S turističkog gledišta, titula svjetske baštine u sklopu „Great Spa Towns of Europe“ ističe privlačnost Baden-Badena kao nezaobilaznu destinaciju u Europi, posebno za međunarodne goste.⁹⁷

Lječilišni grad Baden-Baden koristi ljekovite izvore, kao tople i hladne kupke. Izvor vruće vode dubok je 2000 metara i doseže temperaturu između 50 i 68 Celzijevih stupnjeva. Voda je bogata silicijevim dioksidom, litijem, cezijem, magnezijem, manganom, bornom kiselinom te tragovima, bakra, cinka i kobalta. Ljekovita svojstva termalnih voda mogu se doživjeti odlaskom u jedne od dvanaest termi od kojih su najpopularnije moderne terme Caracalla i rimsko-irske kupke Friedrichsbad koje su

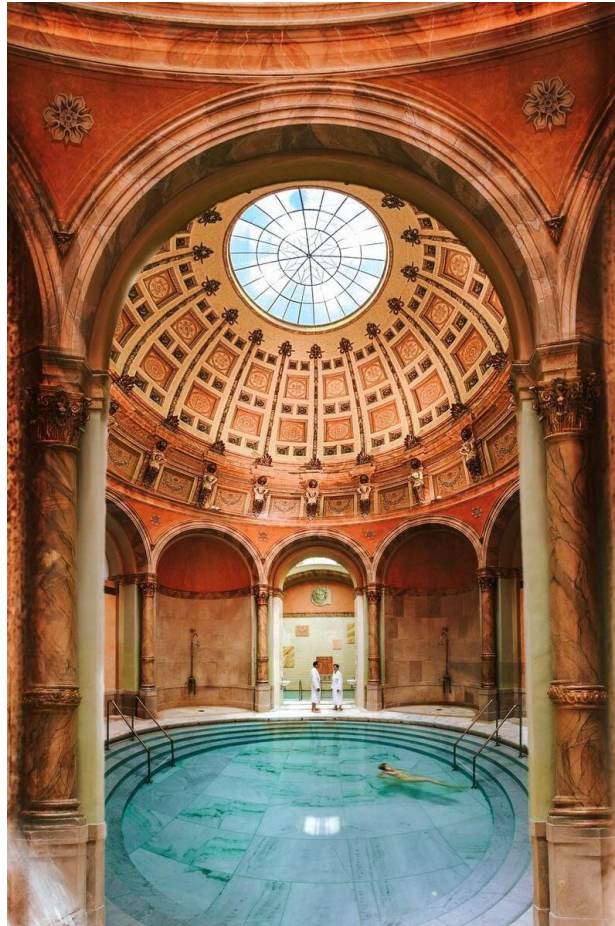
⁹⁵ Geić, S., (2002.) *Turizam i kulturno civilizacijsko naslijeđe*, Veleučilište u Splitu, str. 147.

⁹⁶ Ker & Downey, A WORLD OF DIFFERENCE, *Spa Towns of Europe*, preuzeto s: [Spa Towns of Europe - UNESCO World Heritage - Ker & Downey | Ker & Downey \(kerdowney.com\)](#) (22.2.2024.)

⁹⁷ Baden-Baden, Unesco World Heritage, preuzeto s: [UNESCO World Heritage | Baden-Baden EN](#) (22.2.2024.)

uređene u kraljevskom stilu. Okrugli bazen ispod kupole često ostavlja najveći dojam na posjetitelje. (sl. 11.)⁹⁸

Slika 11. Rimsko-irске kupke Friedrichbad u Baden-Badenu

Izvor: <https://www.thestar.com/> (22.2.2024.)

Lječilište Spa u Belgiji naziva se još i „Europskom kavanom“ i „Biserom Ardena“. U njemu su još od 16. stoljeća prepoznata ljekovita svojstva vode. Ubrzo je postao međunarodno poznat upravo po svojim vodama koje se distribuiraju diljem Europe. Naziv ovog grada postao je i sinonimom za sva ostala lječilišta na bazi mineralnih voda.

U davnoj prošlosti lokalno stanovništvo pripisivalo je terapijske sposobnosti ovog mjesta nekoj višoj sili. Kasnijim znanstvenim istraživanjima i proučavanjem izvora ove su se mineralne vode klasificirale prema svojstvima i bolestima koja liječe.

Prije 150 godina u gradu su svečano otvorene Terme Spa. Na svom vrhuncu ustanova je nudila balneoterapijsku njegu zahvaljujuću umirujućim učincima prirodnih izvora

⁹⁸ [LJEČILIŠTE U BADEN-BADENU \(NJEMAČKA\) \(familylifectc.com\)](https://www.familylifectc.com/) (22.2.2024.)

mineralnih voda koji su danas znanstveno potvrđeni te se nude: tretman tresetom, kupka s ugljičnim dioksidom, spa tuševi i slično. Lječilište je smješteno na brežuljcima koji se uzdižu nad gradom.⁹⁹

Od tri češka lječilišta koje su pronašle svoje mjesto u nominaciji „The Great Spas of Europe“ najveće su Karlovy Vary. Prema samom imenu legenda kaže da ih je u 14. stoljeću osnovao kralj i car Karlo IV. Prepoznatljive su po prirodnim termalnim izvorima, dubokom dolinom rijeke Teplá, kamenim liticama, šumovitim brežuljcima te jedinstvenim fenomenom gejzira tople mineralne vode zvan Vřídlo koji izvire do visine do 12 metara.¹⁰⁰Voda koja izvire ljekovita je radi njezina bogatstva željezom. Zanimljivo je da se uz rijeku mogu naći mnoge kolonade gdje se u posebnim čašama pije voda. U prošlosti je ovdje dolazila elita kako bi osim ljekovitih svojstava posjetili kockarnice i velebne hotele, a danas se ovdje održava Međunarodni filmski festival. Lječilište posjetiteljima nudi i dojmljiv izlet uspinjačom na brdo kako bi vidjeli spektakularne poglede s vidikovaca nakon čega se mogu poslužiti „termalnom kavom“.¹⁰¹

Što se tiče Francuske njezin predstavnik ove transnacionalne nominacije je lječilišni grad Vichy. Smatra se kraljicom kupki i bilo je omiljeno mjesto Napoleona III. Njegova vila se i dalje može posjetiti u parku blizu rijeke Allier. Rijeka i parkovi u Vichyju, s natkrivenim šetnicama savršeno su mjesto za laganu tjelovježbu, a nudi se i mnoštvo aktivnosti, kao opuštanje u poznatim vodama koje su između ostalog i osnova za jedan od vodećih europskih brendova kozmetike i njege kože sa istoimenim nazivom. Od večernjih aktivnosti najbolje bi bilo posjetiti opernu kuću koja je se također nalazi u sklopu samog lječilišta.¹⁰²

Ovo je još jedan od spa gradova koji je već bio poznat i Rimljanima. Vjeruje se da su ga Kelti ovdje naselili upravo radi čak 289 toplih i hladnih mineralnih izvora. Godine 1527. godine Vichy postaje vlasništvo Kraljevine Francuske. Do kraja 16. stoljeća ljekoviti učinak mineralnih voda stekao je široku reputaciju. Godine 1605. Henrik IV. Stvorio je mjesto nadzornika francuskih mineralnih izvora koji je, u ime kralja, imao

⁹⁹ World Heritage Journeys, *City of Spa*, preuzeto s: <https://visitworldheritage.com/> (22.2.2024.)

¹⁰⁰ VisitCzechia, *The Spa Towns*, preuzeto s: <https://www.visitczechia.com/en-us/news/2021/07/n-czech-spas-unesco-unesco> (22.2.2024.)

¹⁰¹ UNESCO, *The Great Spa Towns of Europe, Karlovy Vary*, preuzeto s: <https://www.greatspatownsofeurope.eu/discover-experience/karlovy-vary> (22.2.2024.)

¹⁰² UNESCO, *The Great Spa Towns of Europe, Vichy*, preuzeto s: <https://www.greatspatownsofeurope.eu/discover-experience> (22.2.2024.)

zadatak kontrolirati i upravljati kupkama i bunarima. Vichyjeva popularnost među aristokracijom rasla je od 16. do 18. stoljeća. Godine 1785. nakon posjeta kćeri kralja Luja XV., izgrađena je kupelj i arkada s izvorima. Godine 1812. nastao je Parc des Sources na zahtjev Napoleona Bonapartea i predstavlja kamen temeljac i odlučujući element budućeg rasporeda grada. Drugi čimbenik koji je pridonio uspjehu lječilišnog grada bio je dolazak francuskog skladatelja i dirigenta Isaaca Straussa 1840-ih, koji je preuzeo organizaciju balova u Vichyju. Svi francuski pisci i umjetnici posjetili su Vichy, od Satrea preko Delacroixa do Dumasa, Cézannea, Flauberta i mnogih drugih. Posjetili su ga i mnogi pisci iz inozemstva kao što su Tolstoj, Turgenjev i Walter Scott. U Vichyju je aristokracija prakticirala i razne sportove kao što je tenis, konjički sportovi, golf, veslanje i pucanje golubova u kojemu su posebno uživale žene. Vichy je 1900. godine lansirao imidž svog brenda kao „Kraljica kupki“ i to u trenutku kada je primio 100.000 posjetitelja. Mnogi sadržaji tada nisu bili dizajnirani za velik broj posjetitelja, što je dovelo do daljnjih strukturnih inovacija u gradu, poput izgradnje kazališta od 1898. do 1903. godine unutar postojećeg kasina. Kazalište su dizajnirali Le Coeur i Woog, a danas je jedno od najbolje očuvanih secesijskih kazališta u Francuskoj, s originalnim muralima i ukrasima.

Između 1940. i 1944. godine Vichy je bio središte francuske države. No, nakon završetka rata nastavio je svoje razdoblje uspjeha punjenjem mineralne vode koja se izvozi u velikim količinama diljem svijeta. Vichy je nastavio njegovati svoju kulturnu tradiciju, a osim svih prethodno navedenih sadržaja danas nudi i kongresnu palaču te je domaćin ljetnog Festivala d'été koji oživljava gradsku glazbenu baštinu.¹⁰³

U Italiji, sjeverno od Firence, u slikovitoj Toskani smjestile su se Montecatini Terme. Terme su poznate u cijelom svijetu po svojim bogatim termalnim izvorima koji su eksploatirani još u rimsko doba. Danas su Montecatini Terme jedno od najpopularnijih i najposjećenijih lječilišnih mjesta u Italiji, zahvaljujući značajnim arhitektonskim zahvatima početkom 20. stoljeća, koji su ga obogatili elegantnim secesijskim i neogotičkim palačama koje uokviruju Termalni park. Uspon Montecatini Terma započinje u 18. stoljeću zahvaljujući velikom vojvodi Pietru Leopoldu koji je dao započeti kanaliziranje termomineralnih voda i koji je razvio koncept modernog lječilišta. Tih godina izgrađeni su Bagno Regio, Terme Leopoldine i Tettucio. Montecatini su se

¹⁰³ Baden bei Wien, *Vichy*, preuzeto s: <https://www.tourismus.baden.at/vichy-und-die-great-spas-of-europe> (22.2.2024.)

tako pretvorile u termalni raj koji je ugostio slavne ličnosti kao što su Giuseppe Verdi, Giacomo Puccini i Vittorio Emanuele II.¹⁰⁴

Montecatini Terme svoje posjetitelje dodatno privlači širokim bulevarima i prostranim vrtovima, prošaranim bogato ukrašenim povijesnim zgradama lječilišta. Nezaobilazna atrakcija je vožnja crvenom uspinjačom.¹⁰⁵

Lječilišni grad Bath nalazi se u Ujedinjenom Kraljevstvu. Ovaj lječilišni grad dvaput je uvršten na Popis svjetske baštine, a poznat je po rimskim ostacima, kao i po gregorijanskoj arhitekturi koja datira iz 18. stoljeća – terasama, polumjesecima i cirkusu. Posjetila ga je i o njemu pisala spisateljica Jane Austen, a grad je također bio mjesto radnje većine iznimno popularne Netflixove dramske serije Bridgerton.¹⁰⁶

Terme Baden bei Wien nalaze se pod najvećim slobodno visećim staklenim krovom u Europi s nevjerojatnim pogledom na Bečku šumu. Na oko 3.500 m² posjetitelji mogu birati između brojnih ponuda. Osim whirlpoola, sportskih vitalnih i dječjih bazena za opuštanje, nudi se i sumporni vanjski bazen koji se puni sumpornom vodom iz badenskih ljekovitih izvora te jamči opuštanje. Terme su poznate po širokom opusu sauna te se mogu pronaći klasične finske saune pa sve do raznih parnih kupelji, tepidarija i infracrvene kabine. U pridružnom wellness centru kupaći i sportaši mogu pronaći bogate mogućnosti vježbanja te široku ponudu masaža. Suradnja između liječnika i sportskih znanstvenika omogućuje gostima optimalnu njegu.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Italia.it, *Montecatini Terme: a historical thermal centre in Tuscany*, preuzeto s: <https://www.greatspatownsofeurope.eu/discover-experience/montecatini-terme> (22.2.2024.)

¹⁰⁵ UNESCO, *The Great Spa Towns of Europe, Montecatini Terme*, preuzeto s: <https://www.greatspatownsofeurope.eu/discover-experience/karlovy-vary> (22.2.2024.)

¹⁰⁶ UNESCO, *The Great Spa Towns of Europe, Bath*, preuzeto s: <https://www.greatspatownsofeurope.eu/discover-experience/city-of-bath> (22.2.2024.)

¹⁰⁷ Baden bei Wien, *Römertherme Baden*, preuzeto s: [Römertherme Baden - Wellness - Gesundheit - Bäder](https://www.roemertherme-baden.com/) (1.4.2024.)

5. POTENCIJALI REVITALIZACIJE I UMREŽAVANJA HRVATSKIH LJEČILIŠNIH DESTINACIJA

Posljednje poglavlje ovog diplomskog rada bavi se konkretno istraživanjem potencijala revitalizacije i umrežavanja hrvatskih lječilišnih destinacija po modelu „The Great Spas of Europe“. U prvim potpoglavljima biti će navedene općenite informacije o nekoliko kontinentalnih hrvatskih lječilišta, njihova povijest, prirodni ljekoviti činitelji kojima se služe pri liječenju, metode liječenja i slično. Drugi dio ovog poglavlja bavit će se konkretnim projektom odnosno primjerom umrežavanja kontinentalnih hrvatskih lječilišta na temelju istraživanja provedenog intervjuiranjem predstavnika ključnih dionika i stručnjaka.

Hrvatska je izuzetno bogata prirodnim resursima koja stvaraju velik potencijal za razvoj lječilišta. Začetke turizma u hrvatskim krajevima obilježava upravo izgradnja lječilišta, najprije na kontinentu pa onda i priobalju tijekom 18. i 19. stoljeća. Kontinentalne toplice nastale su na izvorima termomineralnih voda koje su većinom bile poznate još u antičkom razdoblju. Najprije se tako razvijaju Varaždinske, Tuheljske, Stubičke, Krapinske, Daruvarske i Sutinske toplice te lječilišta Topusko i Lipik. Tada se kaptiraju vrela, podižu se mnoge lječilišne zgrade, kupke, hoteli, uređuju perivoji, šetnice te izgrađuje komunalna infrastruktura. U njima je preuređen niz kupki i terapijskih metoda temeljenih na balneologiji, grani medicine koja se značajnije razvila tijekom 19. stoljeća. Najstarija građevina je Antunova kupka u Daruvaru iz 1762. godine, no većina kupelji sagrađena je u drugoj polovici 18. i početkom 19. stoljeća.¹⁰⁸

Na termalnim izvorima u mjestima Tuhelj, Stubičke Toplice, Krapinske Toplice, Donja Stubica, Sv. Martin na Muri, Varaždinske Toplice, Daruvar, Topusko i Ivanić Grad nalazi respektabilna ponuda lječilišta, medicinskog turizma i wellnesa. Ona je nastala temeljem vrijednih prirodnih čimbenika, a oplemenila se kvalitetom, stručnošću osoblja i tradicijom čime se može svrstati na sam europski vrh. Novoobnovljene i moderne toplice prilagođene su zahtjevima suvremenog i ekološki osviještenog potrošača, nudeći brojne sadržaje koje pomažu u vraćanju zdravlja i vitalnosti.¹⁰⁹

¹⁰⁸ *Od blatne kupke do wellnessa: razvoj zdravstvenog turizma u Hrvatskoj* (2010.), Hrvatski muzej turizma, Opatija, str. 3.

¹⁰⁹ *Puna zdravlja*, Zdravstveni turizam u Hrvatskoj, Hrvatska puna života, preuzeto s: [HTZ_2019_HR_zdravstvena-brosura.pdf](#) (9.5.2024.)

5.1. Hrvatska lječilišta na kontinentu

Daruvarske toplice predstavljaju suvremeno oblikovani centar za očuvanje zdravlja koji je uklopljen u prirodu i okružen velikim parkom izuzetne hortikulturene vrijednosti. Toplice nude razne programe liječenja i medicinske rehabilitacije kao i provođenja programa „Radost života“ koji nudi pomoć u liječenju neplodnosti prirodnim ljekovitim čimbenicima. U toplicama se također odvija rehabilitacija sportaša i sportske pripreme, a zahvaljujući individualnom pristupu Daruvar je prepoznat kao idealna destinacija mnogih hrvatskih i svjetskih sportaša. Jedan od dodatnih popratnih sadržaja je wellness koji putem prirodnih ljekovitih činitelja također pomaže u očuvanju zdravlja. Moderni centar tako nudi jedan unutarnji i dva vanjska bazena s ljekovitom termalnom vodom, fitness centar i spa zonu koja sadrži: whirlpool, finsku i parnu saunu, prostor za relaksaciju te zonu za njegu lica i tijela. Nude se i antistres programi kombinacijom individualnih tretmana.

Lječilišni objekti nalaze se u Julijevom parku, koji je jedan od najstarijih pejzažnih perivoja kontinentalne Hrvatske s iznimno bogatim biljnim fondom koji se proteže na gotovo 10 hektara. Današnji koncepcijski i stilski izgled perivoja nije se mijenjao više od 150 godina, što mu daje neprocjenjivu povijesnu i hortikulturenu vrijednost. U kupališnom perivoju nalaze se brojne zgrade velike kulturno povijesne vrijednosti iz 18., 19. i 20. stoljeća: Antunove kupke, Ivanove kupke, Švicarska vila, Vila Arcadia i Centralno blatno kupalište.¹¹⁰

Pisani podaci o nalazištima termalne vode na današnjem području Daruvara sežu još iz 2. st. iz doba Rimskog Carstva. Tadašnji naziv glasio je „Aquae Balisae“ i označavao je „vrlo jaka vrela“. Pozitivno i ljekovito djelovanje termalne vode Rimljani su pripisivali moćima svojih božanstava Silvanu, Dijani i Solu kojima su se zavjetovali za očuvanje svog zdravlja. U spisima tadašnjeg vremena može se vidjeti da su se već tada koristili vrućim, hladnim i toplim kupkama te posebnim prostorijama za znojenje i masažu. Postojali su i veći zajednički bazeni koje su uglavnom koristili vojnici za odmor i oporavak. Kaptaze izvora, izgradnju novih bazena i zgrada započeo je grof Antun Janković godine 1765. nakon što je dobio imanje od carice Marije

¹¹⁰Iz brošure: *Daruvarske toplice* – Toplice u centru grada, daruvarsketoplice.hr, preuzeto s: [DT Brosura 2021 Tisak.pdf \(daruvarske-toplice.hr\)](#) (9.5.2024.)

Terezije.¹¹¹Daruvarske toplice danas se mogu se pohvaliti članstvom u EHHTA-i (Europska ruta povijesnih termalnih gradova).

Lipik je gradić u Zapadnoj Slavoniji smješten na obroncima Psunja na nadmorskoj visini od 152 metra. Odlikuje se blagom nizinskom klimom i prirodnim bogatstvom termomineralne vode, oko 60 Celzijevih stupnjeva na izvoru. Kemijski sastav termomineralne vode sastoji se od fluora, natrija, kalcija i hidrokarbonat.

Samo naselje gradilo se upravo oko izvora ljekovite vode koji su poznati još od rimskog doba¹¹². Lječilište postoji preko 200 godina, a na karti vlastelinstva Janković iz 1782. spominje se pod nazivom „Jodne kupke“. Krajem prošlog stoljeća izgrađeni su objekti park kojima je oblikovan kompleks lječilišta. Najveći procvat Lipik doživljava između Prvog i Drugog svjetskog rata kada je svrstan u krug najpoznatijih europskih lječilišta. U Domovinskom ratu Lipik je bio gotovo potpuno razrušen, no danas se radi na obnavljanju i izgradnji novih sadržaja kako bi ponovno postao poznato lječilišno i turističko središte.

Danas se u Specijalnoj bolnici za medicinsku rehabilitaciju Lipik provodi rehabilitacija neuroloških stanja i bolesti, reumatskih bolesti, posttraumatskih stanja, postoperativna rehabilitacija i slično.

Važno je spomenuti kako je Lipik jedno od tri hrvatska lječilišta koja su članovi EHHTA-e i Europske rute povijesnih termalnih gradova uz Varaždinske i Daruvarske toplice.

Naime, EHHTA je osnovana radi stvaranja trajne europske organizacije s ciljem formiranja mreže gradova koji se mogu pohvaliti prepoznatljivom tradicijom termalnih voda i bogatom baštinom. Cilj je očuvati njihovu povijest, zaštititi kulturnu baštinu te kreirati kreativne i inovativne politike promocije i poboljšanja.¹¹³

Varaždinske toplice smještene su u dolini rijeke Bednje, u Hrvatskom Zagorju. Njihova povijest seže čak do starijeg kamenog doba. Varaždinske su toplice već u antičko doba bile poznate kao termalno kupalište „Aquae lasae“. Prema biološkoj analizi voda u Varaždinskim Toplicama je kalcijeva – natrijeva – hidrokarbonatna –

¹¹¹ Daruvarske toplice.hr, Povijesni razvoj i tradicija, preuzeto s: [Daruvarske toplice O nama \(daruvarske-toplice.hr\)](https://daruvarske-toplice.hr) (9.5.2024.)

¹¹² Toplice Lipik Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju, Nastavna baza Medicinskog fakulteta Sveučilišta J.J. Strossmayera Osijek, preuzeto s: <https://toplice-lipik.hr/hr/o-nama/stranica/2> (25.06.2024.)

¹¹³ Daruvar, Zdravlje i wellness, preuzeto s: [EHHTA \(visitdaruvar.hr\)](https://ehhta.visitdaruvar.hr) (25.6.2024.)

sulfatna sumporna hipertermalna s temperaturom od 58 Celzijevih stupnjeva. Rad Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske toplice temelji se upravo na tisućljetnoj tradiciji korištenja termalne sumporne vode i ljekovitih peloida iz prirodnog izvora. Ivan Krstitelj Lalangue, osnivač stručne medicinske literature na hrvatskom jeziku iznimno se zalagao za napredak Varaždinskih Toplica. U svojoj knjizi o hrvatskim ljekovitim vodama koja je objavljena 1779. godine termalnu vodu Varaždinskih toplica prema ljekovitosti usporedio je s vodom Badena kraj Beča.

Prvoga svibnja 1820. godine utemeljeno je moderno kupališno lječilište, a već od 1838. godine ovdje djeluju stalni kupališni liječnici. Na temelju tisućljetne tradicije nastao je današnji kompleks koji se sastoji od pet povezanih objekata: *Stari grad*, *Konstantinov dom*, *Lovrina kupelj*, *Terme* i *Minerva*. U ovim objektima zaposlen je šarolik stručni tim koji čine specijalisti fizikalne medicine i rehabilitacije, neurolog, specijalist medicine rada, medicinske sestre, psiholozi, logopedi, fizioterapeuti i slično. Potvrdu kvalitete usluga Varaždinskih Toplica svjedoči Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi Republike Hrvatske koje je ustanovu uvrstilo u program specijalizacije fizikalne medicine.¹¹⁴

Krapinske Toplice su lijepo uređeno i mirno malo mjesto u Hrvatskom Zagorju udaljeno 45 km od Zagreba. Godine 1658. prvi bazen odnosno kupelj u Krapinskim Toplicama je bila udubina u zemlji ograđena hrastovim trupcima. Izgradio ga je Franjo pl. Keglević, vlasnik krapinsko-hostelskog vlastelinstva. Godine 1703. pojavljuju se prvi podaci o javnoj upotrebi toplih izvora u Krapinskim Toplicama kada je bečki liječnik Stockhammer uputio Boltu pl. Patačića na liječenje u Krapinskim Toplicama. Ljekovitost vode Krapinskih Toplica spominje se 1709. godine u knjizi „O kreposti Toplic Varaždinskih i Krapinskih“ Johanna Leopolda Payera.

Noviji razvoj Krapinskih Toplica kreće u 21. stoljeću. Lječilišni kompleks bolnica pored novootvorene Specijalne bolnice za kardiovaskularnu kirurgiju „Magdalena“ otvorene 1997. godine, 2006. godine otvara se Interna poliklinika za hemodijalizu „Vita“. U isto vrijeme kreće i gradnja novog zatvorenog kupališnog kompleksa koji će postati najmoderniji i najveći zatvoreni kompleks vodenih sadržaja u Hrvatskoj.¹¹⁵

¹¹⁴ Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice, O nama, preuzeto s: [O nama | Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice \(minerva.hr\)](#) (9.5.2024.)

¹¹⁵ Aquae Vivae, Aquae Vivae, nekad i danas, preuzeto s: [Aquae Vivae, nekad i danas : Aquae Vivae \(aquae-vivae.hr\)](#) (9.5.2024.)

Stubičke Toplice smjestile su se podno sjevernih obronaka Medvednice u Hrvatskome Zagorju. Termalno vrelo Stubičkih Toplica u upotrebi je još od antičko-rimskog doba, a godine 1209. u doba Andrije Arpadovića spominje se kao „Teplitz bey Stubisza“. Svoj procvat doživljava krajem 18. i početkom 19. stoljeća. U Lalangueovom djelu o ljekovitim vodama koji je izdan 1777. godine može se odrediti vrijeme nastanka prostranog bazena s termalnom vodom i zato je 1776. godina istaknuta na amblemu bolnica kao početak kontinuirane balneološke tradicije u Stubičkim Toplicama.

Današnje lječilište datira iz 1811. godine kada je zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac dao izgraditi kupališnu zgradu s unutarnjim bazenom koja je po njemu nazvana „Maksimilianeum“.

Osnovni prirodni ljekoviti činitelj Stubičkih toplica je termalna voda koja je prema istraživanjima balneološkog laboratorija Zavoda za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: kalcijeva – magnezijeva – hidrogen karbonatna – sulfatna hipotermna. Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Stubičke Toplice danas obuhvaća tri objekta: „Maksimilijan“, „Dijana“ i „Toplice“, a svoje usluge pruža privatnim korisnicima, turistima i građanima.¹¹⁶

Lječilište Topusko smješteno je uz središnji tok rijeke Gline, na pola puta između Karlovca i Siska i sedamdesetak kilometara južno od Zagreba. Tada ugledni liječnik dr. Schlosser već početkom 19. stoljeća govori o uspješnom liječenju: „kroničnog reumatizma, ukočenosti zglobova i mišića, kroničnih čireva, nadutosti u trbušnoj šupljini, tuberkuloznog otoka žlijezda, kronične upale sluznice i dr.“

Znanstvena ispitivanja su pokazala kako se u termalnoj vodi u Topuskome uspješno liječe sve reumatske i neurološke bolesti, paraliza, moždani udari, osteoporoza, stanje prije i poslije operacija, ginekološke bolesti, sterilitet, posljedice loma kostiju i dr. Termalna voda u Topuskome utječe na regeneraciju organizma i u tijelu te mobilizira niz obrambenih čimbenika.

Danas je u Topuskome moderno lječilište s termalnom vodom iz tri glavna i nekoliko manjih izvora, a ocjenjena je kao jedna od najkvalitetnijih u Europi, te daje izvrsne rezultate kod liječenja ozljeda i bolesti lokomotornog, mišićnog i živčanog sustava. Primjenjuju se posebno razrađene metode liječenja primjerene za sve dobne skupine.

¹¹⁶ Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Stubičke Toplice, O nama, preuzeto s: [O nama | Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Stubičke Toplice \(s bst.hr\)](#) (9.5.2024.)

Spoj tradicionalnog liječenja te najsuvremenijih tretmana laserom, magnetoterapijom, ultrazvukom i drugim procedurama elektroterapije te najnovijim saznanjima iz kinezioterapije, daju pozitivne učinke.¹¹⁷

Terme sveti Martin prvi su Healthness resort u Europi. Sam resort nalazi se u oazi mira, u Međimurju koje je jedina europska regija koja je po treći put osvojila nagradu European Destination of Excellence. Poznat je po zdravom i idiličnom okruženju.

Sam resort uključuje apartmansko naselje i hotel s četiri zvjezdice, zdrave i inovativne restorane, kompleks unutarnjih bazena s termalnom vodom, ljetni aquapark, wellness centar, svijet sauna i centar frekventne medicine.¹¹⁸

Istraživanja na ovoj lokaciji započela su početkom 20. stoljeća kada je englesko-mađarska tvrtka u potrazi za naftom na ovom mjestu pronašla ljekovitu termalnu vodu. Od tada do izgradnje prvog bazena prošlo je 25 godina. U izgradnji prvog bazena sudjelovalo je lokalno stanovništvo koje je izgradilo drveni bazen veličine tri puta četiri metra, a danas su upravo na tom mjestu smještene Terme sveti Martin. (sl. 12.) Za stanovništvo ovaj je kompleks postao prvi izbor za odmor i opuštanje, ali dolazili su i zbog termalne vode.

Danas se u Termama koristi termomineralna voda koja se crpi sa 600 metara dubine, a izvori postoje radi nekadašnjeg Panonskog mora. Temperatura vode iznosi oko 34 stupnja Celzijevih, a u njoj su otopljeni brojni minerali. Među njima su litij koji je učinkovit u borbi protiv depresije i stresa, jod koji potiče rad štitnjače te čisti arterije, kalij koji uravnotežuje rad srca i potiče detoksikaciju, stroncij koji potiče izgradnju kostiju te natrij koji je učinkovit u liječenju artritisa.¹¹⁹

Slika 12. Izgradnja prvog bazena Terma sv. Martin

¹¹⁷ Lječilište Topusko, preuzeto s: <https://www.ljeciliste-topusko.hr/> (25.6.2024.)

¹¹⁸ Terme sveti Martin, Healthness resort u srcu prirode, preuzeto s: [Tko smo i gdje smo? - Terme Sveti Martin](#) (9.5.2024.)

¹¹⁹ Emedimurje – međimurski Internet portal, Pogled u prošlost, *Evo kako su nekad izgledale Terme sveti Martin*, preuzeto s: <https://emedimurje.net.hr/> (9.5.2024.)

Izvor: (<https://emedijmurje.net.hr/> (9.5.2024.)

5.2. Metodologija istraživanja

U sklopu izrade završnog rada provedeno je istraživanje koje je uključilo intervjuiranje stručnjaka i predstavnika ključnih dionika iz hrvatskih povijesnih lječilišta uz pomoć polustrukturiranog upitnika sastavljenog od 10 pitanja pretežito otvorenog tipa. Autorica je upitnik poslala svim predstavnicima povijesnih lječilišta, no na suradnju je pristalo pet ispitanika čiji se odgovori analiziraju u nastavku.

Intervju je proveden s rukovoditeljicom odjela prodaje i marketinga Daruvarskih Toplica, magisticom ekonomije Melitom Bartoš, rukovoditeljicom odjela za marketing Termi sv. Martin Elom Trstenjak, voditeljicom odjela za javnu nabavu i EU fondove Krapinskih toplica Majom Bratković te tajnicom ravnatelja Stubičkih i Varaždinskih toplica.

Pitanja postavljena pojedinim predstavnicima lječilišta su sljedeća:

1. Kada se toplice prvi puta koriste?
2. Kojim se prirodnim ljekovitim činiteljima služite prilikom liječenja posjetitelja?
3. Kako su se toplice s vremenom nadograđivale i širile svoju ponudu?
4. Jesu li u toplicama nekada boravile neke poznate osobe?
5. Postoji li neka zanimljivost o Vašim toplicama za koju mnogi ne znaju?

6. S obzirom na veći broj lječilišta u kontinentalnoj Hrvatskoj, na koji se način ističete u odnosu na konkurenciju?
7. Smatrate li velik broj lječilišta u blizini konkurencijom, ili mislite da bi ostvarenom suradnjom svi mogli ostvariti benefite?
8. Jeste li ikada imali nekakav vid suradnje s još nekim hrvatskim lječilištem?
9. Jesu li u Vašim toplicama u posljednje vrijeme uvedene neke nove tehnologije?
10. Čime osim prirodnih činitelja još privlačite posjetitelje?

5.3. Rezultati istraživanja

Predstavnica **Daruvarskih Toplica**, magistrica ekonomije Melita Bartoš odgovorila je na postavljena pitanja te uputila na web stranice za detaljnije informacije.

Prema njenim riječima ljekovitost daruvarske vode prvi se puta spominje u razdoblju Rimskog Carstva u 2. stoljeću kada je ima glasilo „Aquae Balissae“. U novije vrijeme za korištenje Toplica najviše je zaslužan Antun Janković koji je 1765. počeo gradnju novih bazena. Prirodni ljekoviti činitelji koji se koriste u metodama liječenja su termalna voda i mineralno blato. S obzirom da postoji nekoliko izvora termalne vode tako se njihove temperature razlikuju od 39,2 do 47,5 Celzijevih stupnjeva. U vodi prevladavaju kalcij i magnezij koji izuzetno pogoduju kostima i mišićima. Istraživanja su pokazala da je u vodi prisutna manja radioaktivnost što djeluje na smanjenje upalnih procesa u tijelu. Osim termalne vode, pored samih izvora prisutno je i mineralno blato ili fango čija je ljekovitost u stoljetnom procesu razgradnje organskih i anorganskih tvari. Što se tiče samog povijesnog razvoja Daruvar je kao lječilište služio još u rimsko doba pod nazivom Aquae Balissae. Što se tiče razvoja do današnjeg izgleda toplica on je započeo od 60. – ih godina 19. stoljeća. Predstavnica Daruvarskih toplica u kratkim je crtama ispričala o nastanku i razvoju toplica. Priča nam govori kako je grofa Antuna Jankovića mučila reuma te da mu je pomogla samo daruvarska voda. Stoga je dao sagraditi nove kupke te dvorac na brežuljku iznad izvora tople vode. Upravo to je bio poticaj razvoju i izgradnji grada i okolice. Prva građevina u Daruvarskim toplicama bila je Antunova kupka iz 1762. godine. Nešto kasnije izgrađene su još Ivanova kupka te Marijine, Anine i Siegenthalove kupke. Zanimljivo je da su osim blatnih kupki i izvora mineralne vode postojale još i tzv. „zračne kupke“ a zapravo se radi o sjedenju na otvorenom i udisanju svježeg zraka. Daljnjim razvojem do danas Daruvarske su toplice

postale suvremeni lječilišni centar koji nudi razne programe liječenja i medicinske rehabilitacije, rehabilitacije sportaša i sportske pripreme, wellness centar, prostore za seminare te poslovne i stručne skupove. Najzaslužnija osoba za razvoj toplica je zasigurno grof Antun Janković, a u današnjem su vremenu s obzirom na bogatu ponudu sportskih priprema, pronašli brojni sportaši npr. muška i ženska košarkaška reprezentacija, karataši i judaši koji se često vraćaju i u privatnom angažmanu. Upravo se po tome Daruvarske toplice ističu u odnosu na svoju konkurenciju. S obzirom na brojnu konkurenciju u neposrednoj blizini, ona se smatra motivacijom za unaprjeđivanje i nadograđivanje znanja djelatnika, a suradnjom i razmjenom mišljenja mogu se postići bolji rezultati. Rukovoditeljica je navela kako su Daruvarske toplice aktivan sudionik društva. Istaknula je kako su Toplice ponosna članica Udruženja europskih povijesnih termalnih gradova (EHTTA) koja je osnovana 2009. godine kao mreža europskih gradova koji posjeduju iznimno vrijedno povijesno bogatstvo te termalno ljekovitu vodu. Vezano uz daljnju modernizaciju i nadogradnju Daruvarske su toplice u sklopu Nacionalnog programa oporavka i otpornosti. 2021. – 2026. dobile milijunski iznos za proširenje kapaciteta i modernizaciju koja će uključivati inovativne wellness sadržaje i sadržaje utemeljene na virtualnoj i proširenoj stvarnosti. Neke od novosti biti će nova zgrada turističko-rekreacijskog centra, novi termalni bazeni sa sunčalištem i snack barom, novi sadržaji poput pivskih i hrastovih kupki te električno vozilo prilagođeno za prijevoz osoba s invaliditetom. Osim šarolike lječilišne i wellness ponude posjetitelji u Daruvar dolaze radi povijesnih znamenitosti, zelenila i prirode te bogate gastronomske ponude.¹²⁰

Predstavnica **Varaždinskih Toplica** istaknula je kako se njima prva se služila rimska vojska. O njihovoj prisutnosti govore kameni natpisi posvećeni božanstvima Silvanu, Dijani, Fortuni i Nimfama. Terme pod tadašnjim nazivom „Aquae lasae“ stradale su u razdoblju građanskih ratova i barbarskih provala krajem 4. stoljeća. Toplice se nakon toga ponovno spominju u 12. stoljeću kada ih ban Aleksije daruje zagrebačkom kaptolu kao posjed Toplissa. Toplice su se širile sve do provale Turaka u 16. stoljeću kada je opljačkana okolica Toplica, a veći broj ljudi odveden u ropstvo. Nakon prestanka opasnosti Toplice postaju agrarno naselje čija su termalna vrela glavno obilježje. Toplice su još jednom stradale u požaru, a nakon toga kaptol gradi novo kameno kupalište nazvano Konstantinova kupelj. U prvoj polovici 19. stoljeća Toplice

¹²⁰ Autorica u suradnji s rukovoditeljicom odjela prodaje i marketinga Daruvarskih toplica

doživljavaju jači razvitak. Moderno kupališno lječilište osnovano je 1820. godine. Godinu nakon gradi se veliki kupališni hotel. Između dva svjetska rata Toplice doživljavaju procvat, a nakon Drugog svjetskog rata uložio se trud u obnavljanje postojećih zgrada. Šezdesetih godina 20. stoljeća počinje izgradnja novih otvorenih bazena. Godine 1964. otvorena je „Bolnica za reumatske bolesti i rehabilitaciju“, a 1979. počinje izgradnja hotelskog kompleksa pod nazivom „Minerva“. Danas se razvoj Toplica veže uz „Specijalnu bolnicu za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice

Osnovni prirodni ljekoviti činitelj na kojem je utemeljeno lječilište je upravo sumporna voda. Osim prirodnim ljekovitim činiteljima Varaždin posjetitelje privlači svojom bogatom poviješću te znamenitostima među kojima je predstavnicom istaknula sakralne spomenike, primjerice župnu crkvu s. Martina izgrađenu u gotičkom stilu, zatim zgradu Hrvatskog narodnog kazališta, Stari grad i njegovu barokna jezgru. Osim toga tu je i bogata gastronomska ponuda, a zanimljivo je da restoran u sklopu samih Toplica nudi tzv. „termalnu pizzu“ čije se tijesto fermentira 72 do 96 sati te peče u posebnoj krušnoj peći koju su ugradili majstori iz Napulja.

Od suradnji istaknula je suradnju s Zdravstvenim veleučilištem u Zagrebu, Općom bolnicom „Dr. Ivo Pedišić“ u Sisku te Edukacijsko rehabilitacijskim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu. Što se tiče uvođenja novih tehnologija prošle je godine otvoren nacionalni rehabilitacijski centar za osobe s bolestima i ozljedama kralježnične moždine u kojoj će se pacijenti liječiti uz pomoć robotske tehnologije što je prvi takav primjer u hrvatskom zdravstvu.¹²¹

Prema odgovoru predstavnice Krapinskih toplica one su poznate još iz rimskog doba kao „Aquae Vivae“. Godine 1856. dobile su svog prvog liječnika Leopolda Tanzera. Njihov tadašnji vlasnik Jakob Badl godine 1859. počeo je graditi prvi zgradu današnje bolnice sa 75 kreveta. Godine 1956. osnovan je Odjel za reumatske bolesti i ortopedsku rehabilitaciju. Bolnička zgrada sa 250 kreveta dovršena je 1976. godine, a 1988. i novi odjel sa 130 jednokrevetnih i 70 dvokrevetnih soba. Postojeći prostori vremenom su se rekonstruirali i širili, a 1977. godine uređeni su i opremljeni prostori „Specijalne bolnice za kardiovaskularnu kirurgiju „Magdalena“. Godine 2006. otvorena je privatna poliklinika za hemodijalizu „Vita“.

¹²¹ Autorica u suradnji s djelatnicima Varaždinskih Toplica

Prirodni ljekoviti činitelji karakteristični za Krapinske Toplice su termomineralna voda čija se temperatura kreće od 39 do 41 Celzijevih stupnjeva što znači da je ona hipertermalna i sadrži brojne minerale kao što su kalcij, magnezij, hidrogenkarbonati, sulfati itd. Osim mineralnih voda tu je i fango – ljekovito blato dobiveno od gline.

U procesu liječenja kao posebnost predstavnica Krapinskih toplica istaknula je uređaj INDIBA za rehabilitacijske tretmane usmjerene na poticanje prirodnog regeneracijskog mehanizma tkiva. Ovaj se tretman primjenjuje kod akutnih ozljeda, bolnih sindroma kralježnice, prijeloma, upala itd. Osim lječilišta najznačajnija karakteristika je poznati Zavičajni muzej, a tu su i povijesna urbana jezgra grada, kuća Majcen i franjevački samostan.¹²²

Termalno vrelo **Stubičkih toplica** u upotrebi je još od antičko – rimskog doba, kako navodi predstavnica. U doba Andrije Arpadovića spominje se kao „Teplitzt bey Stubisza“. Svoj procvat doživljava krajem 18. i početkom 19. stoljeća. Današnje lječilište datira iz 1811. godine kada je zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovec dao sagraditi kupališnu zgradu s unutarnjim bazenom, po njemu nazvanu Maksimilianeum. Prirodni ljekoviti činitelj Stubičkih Toplica je termalna voda koja je prema analizi i balneološkoj klasifikaciji kalcijeva, magnezijeva, hidrogen karbonatna, sulfatna, hipotermna, a odlikuje se radioaktivnošću od 3,16 Macheovih jedinica.

Danas Specijalna bolnica obuhvaća tri objekta Maksimilijan, Dijana i Toplice u kojima se ukupno nalazi 267 kreveta. Što se tiče daljnjeg razvoja do kraja 2025. godine Stubičke toplice dobit će hotel s 5 zvjezdica, natkriveni bazen i dodatne wellness sadržaje. Tako će posjetitelji imati komforniji smještaj, natkrivanjem bazena biti će omogućeni novi wellness sadržaji. Hotel će imati liječničku dvoranu, dvoranu za fizikalne terapije, restoran s kuhinjom sa 100 sjedećih mjesta, vanjsku i unutarnju terasu te terasu sa sunčalištem. Osim Toplica u blizini se još mogu posjetiti crkva sv. Katarine, spomenploča seljačkoj buni, spomenik prirode hrast kitnjak „Galežnjak“ te kapela Majke Božje Sljemenske Kraljice Hrvata.¹²³

Kao predstavnica **Termi sv. Martin** na pitanja je voljna bila odgovoriti rukovoditeljica odjela za marketing Ela Trstenjak.

¹²² Autorica u suradnji s djelatnicima Krapinskih Toplica

¹²³ Autorica u suradnji s djelatnicima Stubičkih toplica

Terme sv. Martin nalaze se na sjeveru Hrvatske – u Međimurju. Predstavnicima termi sv. Martin na Muri ističe da je njihova tradicija kupališnog turizma započela 1913. godine. Naime termalni je izvor u Vučkovcu čija se voda koristi za potrebe Termi sv. Martin otkriven prije Prvog svjetskog rata kada su na tom području vršena bušenja za eksploataciju nafte. Temperatura vode bila je između 33 i 34 stupnja Celzija, s jakim balneološkim svojstvima, visokim mineralnim sastavom i prisutnošću ugljikovog dioksida. Sredinom tridesetih godina 20. stoljeća Vučkovec je došao u posjed Josipa Kraljića, vlasnika čakovečkog krojačkog obrta, te je tada izgrađen prvi bazen za kupanje. Kao zanimljivost predstavnicima ističe to da je voda, s obzirom da je bila prigodna za piće, flaširana pod nazivom Mineralno međimursko vrelo Vučkovec. Nakon osamostaljenja Republike Hrvatske kupališne objekte najprije 1996. preuzima tvrtka „Modeks“ te zatim tvrtka „Toplice Sveti Martin d.d.“, koja investira i proširenje i poboljšanje sadržaja toplica. U Termama se nalazi i moderni bazenski kompleks s elementima antropozofske filozofije dr. Rudolfa Steinera i izvor je kvalitetnog života, zdravlja i potpune ravnoteže tijela, duha i uma.

S obzirom da Terme sv. Martin njeguju holistički pristup liječenju, predstavnicima ističe kako ulažu upravo u tehnologiju koja pogoduje takvom pristupu. Tako se u odnosu na konkurenciju ističu Body Vitality programom odnosno specijalističkim pregledom frekventne medicine koji omogućuju preventivni pregled općeg stanja organizma i sklonosti određenim zdravstvenim problemima provjerom vitalnosti organizma. Jedan od takvih primjera je BIOScan koji u trajanju od 20 minuta, kombinacijom modernih znanosti, biofizike, elektronike, tehnologije i kvantne medicine analizira staničnu komunikaciju unutar ljudskog tijela. Terme sv. Martin vode se konceptom Healthnessa koja se temelji na zdravom, domaćem, lokalnom i održivom. Ponose se konstantnim uvođenjem ekoloških procesa kako bi stvarali ravnotežu s prirodom. Od suradnji iz Termi sv. Martin istaknuli su gastronomsku ponudu LifeClass koja je temeljena na namirnicama lokalnog podrijetla. Ovaj kraj posjetitelje privlači još bogatom gastronomskom i enološkom ponudom, krajolikom, te sve većom potrebom ljudi za bijeg iz užurbanog načina života te opuštajućim boravkom u prirodi.¹²⁴

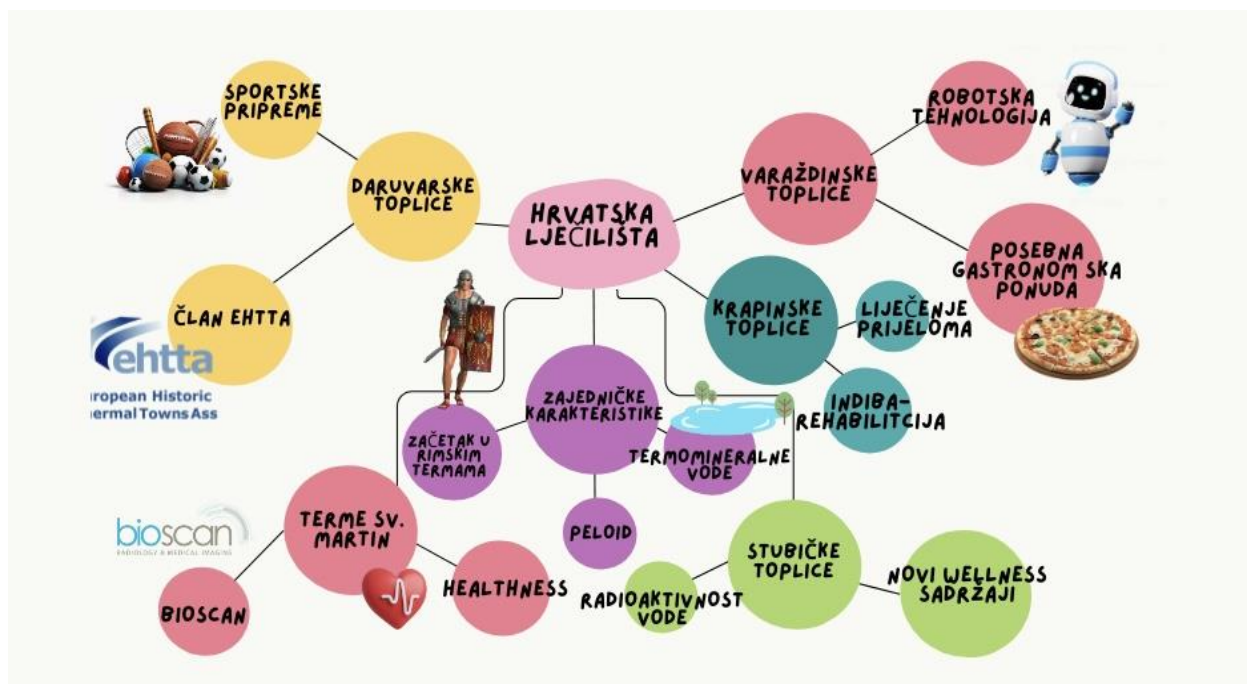
Na kraju istraživanja može se zaključiti kako gotovo sve navedene toplice svoj začetak imaju u rimsko doba, pa slijedom toga imaju mnoge zajedničke karakteristike (jedino

¹²⁴ Autorica u suradnji s rukovoditeljicom odjela marketinga Termi sv. Martin

su Toplice sv. Martin otkrivene 1913. godine kada su se na tom području vršila bušenja za eksploataciju nafte). Glavna je ta da se sva navedena lječilišta pri liječenju svojih pacijenata služe termalnim izvorima mineralne vode, a neka od njih i mineralnim ljekovitim blatom – fangom. Ipak, prema odgovorima djelatnika navedenih lječilišta može se zaključiti kako se oni razlikuju prilikom nastajanja i nadogradnje kroz povijest. Tako su primjerice Varaždinske toplice čak nekoliko puta bile uništene i ponovno sagrađene i obnovljene, najprije u građanskim ratovima i provalama barbara u 4. stoljeću, prilikom provala Turaka, u požaru koji je zahvatio grad Varaždin 1776. godine te naposljetku u dva svjetska rata.

Sva navedena lječilišta osim programa liječenja nude i razne popratne programe za odmor i opuštanje u prirodi što pogoduje smanjenju stresa koji je danas sveprisutna „dijagnoza“ kao i wellness sadržaje i sadržaje za zabavu. Također svako se lječilište u odnosu na konkurenciju ističe novim tehnologijama i različitim pristupima liječenja. Tako se Daruvarske toplice ističu po svojoj ponudi za sportske pripreme koje su prepoznali brojni sportaši. Daruvarske toplice mogu se posebno pohvaliti i kao članica EHTTA-e, odnosno Udruženja europskih povijesnih termalnih gradova te je tako na istom popisu s renomiranim europskim lječilištima kao što su Vichy, Baden-Baden, Bad Ems i slično. Terme sv. Martin ističu se pak svojim holističkim pristupom u liječenju i popratnim programom Body Vitality i BIOScan, dok se Varaždinske toplice mogu pohvaliti kao pioniri liječenja uz pomoć robotske tehnologije u hrvatskom zdravstvu. Hrvatski kontinent može se posebno pohvaliti brojnim zelenim krajolicima, bogatom poviješću i gastronomskom ponudom što označava dodatnu motivaciju za posjet svim navedenim destinacijama. Djelatnici lječilišta navode kako smatraju da je potreban dijalog između lječilišta kako bi razmijenili iskustva te kako bi svi mogli više napredovati i širiti svoju ponudu. Također, neka od lječilišta kao što su Stubičke i Daruvarske toplice upravo su u realizaciji projekata nadogradnje, širenja kapaciteta i ponude što će u budućnosti dovesti do veće popularizacije, broja posjetitelja te će ova lječilišta dosegnuti razinu poznatih povijesnih europskih lječilišta.

Slika 13. Mentalna mapa – Hrvatska lječilišta

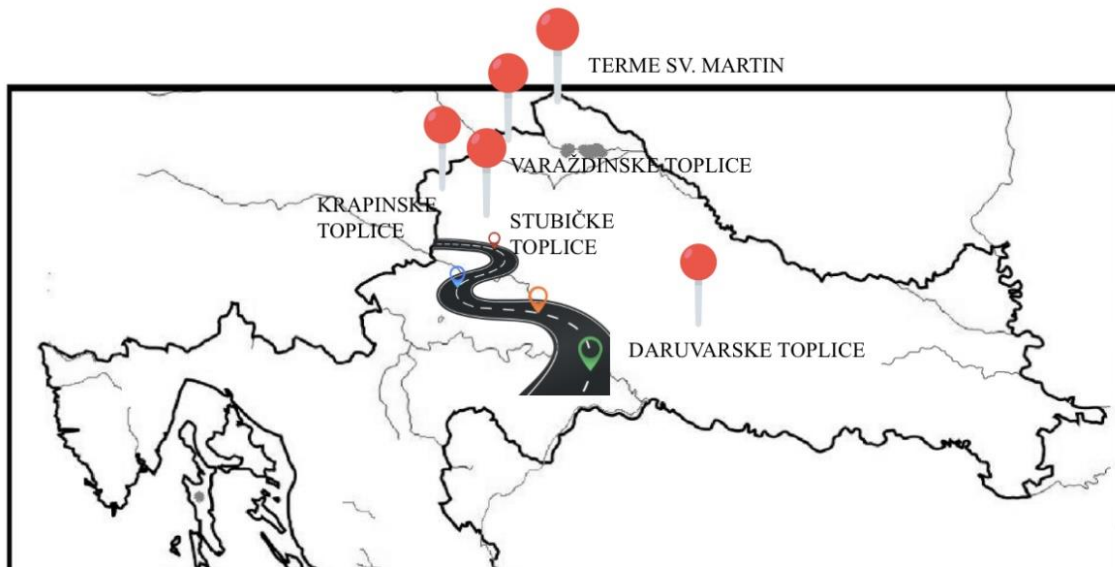

Izvor: Autorica u programu Canva

Navedena mentalna mapa prikazuje zajedničke karakteristike svih prethodno navedenih lječilišta te određene posebnosti svakoga od njih. Tako se sva odlikuju začetkom u rimsko doba te liječenjem baziranim na termomineralnoj vodi i ljekovitim blatom – peloidom. Daruvarske toplice ističu se posebnim programima za pripreme sportaša, a u odnosu na druge ističu se i članstvom u EHTTA-i (Europska kulturna ruta termalnih gradova). Terme sv. Martin odlikuje se svojim „Healthness“ programom koji označava kombinaciju aktivnog odmora, wellness doživljaja i podizanja svijesti o vlastitom zdravlju s ciljem vraćanja tijela, duše i uma u ravnotežu. Varaždinske toplice ističu se korištenjem robotske tehnologije u liječenju u slučaju kada pri ozljedi kralježnične moždine pacijenti moraju ponovno učiti pokrete, dok se u Krapinskim toplicama služe tzv. INDIBA tretmanima koji ubrzavaju oporavak kod prijeloma. Stubičke toplice mogu se pohvaliti skorom obnovom koja će rezultirati modernizacijom, bogatijom ponudom wellness sadržaja i proširenjem kapaciteta.

Bez obzira na mnoge zajedničke karakteristike hrvatska lječilišta nude različite sadržaje i tretmane za prevenciju i liječenje različitih bolesti, pa svatko može odabrati što mu točno odgovara te koji tretmani su potrebni. S obzirom na blizinu navedenih lječilišta, u slučaju njihova umrežavanja i suradnje moguće bi bilo organizirati i obilazak svakoga od njih.

Slika 14. Smještaj lječilišta u Hrvatskoj

Izvor: Autor

U nastavku rada slijedi SWOT analiza hrvatskih lječilišta na kontinentu na temelju prethodnih istraživanja.

Tablica 1. SWOT analiza hrvatskih lječilišta

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Kvaliteta prirodnih ljekovitih činitelja • Duga tradicija lječilišnog turizma • Blizina emitivnih tržišta • Sve veći trend lječilišnog turizma • Atraktivnost i ekološka očuvanost Hrvatske • Konkurentne cijene • Bogata wellness ponuda • Ostala turistička ponuda (povijesne i prirodne znamenitosti, gastronomija) 	<ul style="list-style-type: none"> • Manjak radne snage • Nedostatak promocije • Kvaliteta smještaja • Zastarjela infrastruktura • Struktura smještajnih kapaciteta • Nedovoljna razvijenost turizma u kontinentalnoj Hrvatskoj • Sezonalnost • Prometna povezanost
PRILIKE	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> • EU fondovi • Obnova infrastrukture • Uvođenje novih tehnologija • Stručno usavršavanje radne snage • Dodana vrijednost proizvodu • Sve veća svijest o potrebi prevencije i očuvanja zdravlja • Potreba za bijegom iz grada u prirodu i bijegom od užurbanog načina života • Sudjelovanje lokalnih obrtnika • Članstvo u udrugama i organizacijama (EHTTA) 	<ul style="list-style-type: none"> • Velik broj konkurentskih destinacija • Mogući negativni utjecaji turizma • Sve veći zahtjevi posjetitelja • Hrvatski turizam orijentiran na obalu • Manjak zainteresiranosti ulagača • Promjene na turističkom tržištu • Neusklađenost sa zakonom

Izvor: Autor

Hrvatska se lječilišta, odnosno toplice na kontinentu mogu pohvaliti izvrsnom kvalitetom svojih prirodnih činitelja. Duga tradicija lječilišnog turizma u zapadnoj i srednjoj Europi, pa tako i u Hrvatskoj ulijeva povjerenje posjetiteljima o samoj kvaliteti usluga. Još jedna od prednosti odnosno snaga je to što je upravo lječilišni turizam danas jedan od ključnih trendova na turističkom tržištu. Emitivna tržišta su nam blizu, a posjetiteljima smo već dobro poznati kao turistička zemlja radi razvijenosti turizma na obali. Hrvatska je atraktivna i ekološki očuvana zemlja, što je osnovni preduvjet za kvalitetan razvoj lječilišnog turizma. Radi velikog broja konkurentskih destinacija i cijene boravka u toplicama su konkurentne što je vrlo važno kod privlačena posjetitelja. Osim lječilišnih usluga, u toplicama su dostupne, danas vrlo popularne wellness usluge. Također, toplice su smještene u oazi mira u blizini povijesnih hrvatskih gradova

pa se mogu posjetiti brojne povijesne znamenitosti te uživati u gastronomiji kontinentalne Hrvatske.

Ono što hrvatskim toplicama na kontinentu nedostaje su zasigurno ljudski potencijali, s obzirom da su brojni liječnici i stručnjaci svoje radno mjesto potražili u inozemstvu. Infrastruktura lječilišta je zastarjela, no u nekima od toplica kao što su Daruvarske i Varaždinske upravo se odvija obnova i proširenje smještajnih kapaciteta. Ono što još predstavlja problem je sezonalnost turizma u Hrvatskoj i prevelika koncentriranost samo na obalu čime je kontinentalni dio u tom smislu poprilično zanemaren. Također, trebalo bi se poraditi i na promociji koja gotovo pa i ne postoji.

Prilike koje bi se trebale iskoristiti su EU fondovi koji bi značajno mogli pomoći u obnovi infrastrukture. Uvođenje novih tehnologija i modernizacija pružili bi uslugu višeg standarda, a time se već mogu pohvaliti Varaždinske toplice koje su uvele robotsku tehnologiju kao pomoć u liječenju svojih pacijenata. Osim inovativnih tehnologija usavršavati se moraju i djelatnici, a danas su pak dostupni brojni programi usavršavanja u zemlji i inozemstvu. Veliku priliku u privlačenju posjetitelja među velikom konkurencijom čini i dodana vrijednost proizvodu odnosno u ovom slučaju doživljaj koji će se pružiti posjetitelju pored same kvalitete usluga. Primjerice bitno je jednostavno pronalaženje lokacije, brz i jednostavan „check in“ i „check out“, beskontaktno plaćanje, dobrodošlica u smještaj i slično. Sudjelovanjem lokalnih obrtnika u razvoju raste kvaliteta samih usluga, a primjer tomu su Toplice sv. Martin koji svoje namirnice pribavljaju upravo od njih. Prilika za povećanje broja posjetitelja nastaje i u sve većoj potrebi za bijegom od užurbanog načina života u prirodu što pogoduje smanjenju stresa te sve većoj svijesti o potrebi prevencije i očuvanja zdravlja. Još jedna vrlo važna prilika za daljnji rast i razvoj lječilišta je članstvo u određenim udrugama i organizacijama, a najbolji primjer tomu je upravo EHTTA. Članstvo u EHTTA-i donosi brojne prednosti kao što su poticanje zaštite i revitalizacije, termalne, umjetničke i kulturne baštine povijesne termalne destinacije; vidljivost, prepoznatljivost, razmjenu iskustava, potencijal za istraživanja, certificiranje kvalitete; suradnju na projektima, umrežavanje sa strukom; poticanje svijesti kod lokalnog stanovništva o vrijednosti i važnosti očuvanja naslijeđene baštine.¹²⁵

¹²⁵ Urošević, Nataša; Afrić Rakitovac Kristina, *Održivi razvoj kontinentalne Hrvatske putem revitalizacije kulturne i turističke baštine povijesnih lječilišta*, u: Horvatin, Mirela, Nestić, Jasmina, Ožanić, Martina (ur). Zbornik Održivost kulturne baštine, HAZU, Zagreb, Velika Gorica 2022.

Ono što može prijetiti daljnjem razvoju je velik broj konkurentskih destinacija. Naime, toplice se nalaze vrlo blizu jedne drugima, a vrlo je lako doći i do europskih renomiranih toplica koje su bolje promovirane i poznatije u svijetu. Hrvatski turizam gotovo je potpuno orijentiran samo na obalu, što znači da se nedovoljno ulaže u razvoj turizma na kontinentu. Zahtjevi posjetitelja sve su veći te je potrebno pronaći način kako ih privući. Također, na turističkom tržištu promjene se mogu dogoditi vrlo brzo pa je tako moguće da trenutni trend lječilišnog turizma nestane. Prijetnju daljnjem razvitku i ponudi za inozemne posjetitelje predstavlja i vlasništvo toplica koje dijelom pripada HZZO-u, a tu se nadovezuje problem nedostatka privatnih ulagača.

Najoptimalniji način za daljnji razvoj hrvatskih povijesnih lječilišta je umrežavanje kroz udruge ili Europsku rutu povijesnih termalnih gradova. Prema primjeru dobre prakse mogao bi se pokrenuti projekt „The Great Spa Towns of Croatia“ koji bi uključivao sva hrvatska povijesna lječilišta koja svoj začetak imaju još u rimskog doba. Tako bi ovaj projekt uključivao Daruvarske, Krapinske, Stubičke i Varaždinske toplice, Topusko, Lipik te Istarske toplice kako bi se kontinentalna lječilišta povezala s obalom. Kako se navedena lječilišta nalaze vrlo blizu bilo bi moguće organizirati i njihov obilazak u nekoliko dana.

S obzirom da i nama susjedne države imaju bogatu lječilišnu tradiciju, postoji velik potencijal za transnacionalno umrežavanje i suradnju. Hrvatska bi se mogla udružiti sa susjednim zemljama kao što su Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Slovenija i Italija te na taj način s njima razmijeniti iskustva i oplemeniti svoje dosadašnje znanje. Upravo transnacionalnim umrežavanjem događa se prijenos europskih dobrih praksi.

ZAKLJUČAK

Predmet ovog diplomskog rada čine transnacionalne nominacije upisane na listu Svjetske baštine, odnosno projekt „The Great Spa Towns of Europe“ primijenjen u radu kao primjer dobre prakse i za hrvatska povijesna lječilišta. Metode koje su korištene pri izradi ovog rada su metoda analize i sinteze, deskriptivna metoda, induktivna metoda, metoda kompilacije te metoda intervjua. Ispunjeni su ciljevi ovog diplomskog rada odnosno:

- Naglašena je važnost očuvanja kulturne baštine;
- Istraženi su svrha i ciljevi projekta „The Great Spa Towns of Europe“;
- Ukazano je na mogućnost umrežavanja prilikom zaštite kulturne baštine;
- Istraženo je u koje je transnacionalne nominacije uključena Hrvatska;
- Dan je primjer kako bi Hrvatska mogla umrežiti svoja lječilišta.

Kulturna baština predstavlja ukupnost vrednota određene sredine koju čine materijalna dobra od kulturnog, znanstvenog i povijesnog značaja. Potrebnu ju je zaštititi radi njezine znanstvene, umjetničke, kulturne, povijesne, pejzažne, obrazovne i ekonomske vrijednosti te radi njezine jedinstvenosti.

Projekt „The Great Spa Towns of Europe“ jedinstven je projekt koji umrežava povijesna europska lječilišta koja se nalaze u jedanaest lječilišnih gradova u sedam zemalja te predstavlja transnacionalno dobro. Cilj samog projekta je razmjena inovativnih ideja koje su utjecale na razvoj medicine i balneologije.

Hrvatska kao država bogata kulturno-povijesnim spomenicima, uključena je i u nekoliko Transnacionalnih nominacija na Listi svjetske baštine, a to su: Obrambeni sustav Republike Venecije 16. i 17. stoljeća u Zadru i Šibeniku, Stećci te bukove prašume i izvorne bukove šume Karpata i ostalih regija Europe.

Važnost transnacionalnih nominacija upravo je u zajedničkom vlasništvu s ostalim državama koje su povezane s određenim dobrom. Može se zaključiti kako se umrežavanjem i suradnjom dolazi do kvalitetnije valorizacije zaštite dobra čime je ispunjena svrha rada.

Uz brojne kulturno-povijesne spomenike u Hrvatskoj se nalaze brojna lječilišta koja su posebno koncentrirana u kontinentalnom dijelu. Radi njihove blizine i brojnih

zajedničkih karakteristika moguće je ostvariti i njihovo umrežavanje. Osim zajedničkih karakteristika ona se i razlikuju po brojnim segmentima i ponudi što je posebno važno za istaknuti. Iz istraživanja predstavljenog u posljednjem poglavlju rada provedenog u obliku intervjua može se zaključiti kako su predstavnici hrvatskih povijesnih lječilišta zainteresirani za suradnju i razmjenu informacija jer smatraju da to dovodi do napretka. Umrežavanje hrvatskih lječilišta i naglašavanje posebnosti svakoga od njih zasigurno bi ih populariziralo, a korisnicima bi bilo lakše odabrati koji im program točno odgovara. Hrvatska bi se lječilišta na kontinentu mogla umrežiti kao „The Great Spa Towns of Croatia“ prema primjeru dobre prakse „The Great Spa Towns of Europe“, a mogla bi se stvoriti i ruta koja bi uključivala Daruvarske, Krapinske, Varaždinske i Stubičke toplice te Lipik. Prekograničnom suradnjom sa susjednim državama došlo bi do razmjene iskustava, proširenja znanja i bolje promocije na europskoj razini.

Iz istraživanja je također jasno vidljivo da su sva navedena lječilišta u posljednje vrijeme bila podvrgnuta obnovi i modernizaciji te brojnim tehnološkim inovacijama pa se stoga zasigurno mogu svrstati u rang s poznatim europskim i svjetskim lječilištima.

Na kraju rada može se potvrditi polazna hipoteza: „Transnacionalnim nominiranjem kulturnih dobara na Listu svjetske baštine gradi se svijest o vrijednosti kulturnog dobra, zajedništvo s drugim zajednicama te se stvara temelj za njegovo pravilno očuvanje.“

POPIS LITERATURE

KNJIGE

1. Antolović, J., *Očuvajmo kulturnu baštinu*, Kratis, Zagreb, 2008.
2. Antolović, J., *Zaštita i očuvanje kulturnih dobara*, HADRIAN d.o.o., Zagreb, 2009.
3. Bilušić, Dumbović, B.(2013.), *Kulturna baština u Hrvatskoj pred novim izazovima*, Kvartal X ½
4. Čaplar, A., et. al., *Blaga Hrvatske – Neprocjenjiva prirodna i kulturna baština*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2013.
5. Gazi, A., *Muzeji i nacionalno kulturno blago*, Informatica museologica, 23 (1-4), 1992.
6. Geić, S., *Turizam i kulturno civilizacijsko naslijeđe*, Veleučilište u Splitu, 2002.
7. Gredečki, T., *Kulturna baština u funkciji turizma*, Acta turistica nova, 2008.
8. Gržinić, J., *Međunarodni turizam*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“, Pula, 2014.
9. Hitrec, T., *Zdravstveni turizam – pojmovni i koncepcijski okvir*, Institut za turizam, Zagreb, 1996.
10. Jelinčić, D., A., *Abeceda kulturnog turizma*, Meandarmedia, Zagreb, 2008.
11. Jelinčić, A., *Kultura u izlogu*, Meandarmedia, Zagreb, 2010.
12. Jelinčić, D., A., *Kultura, turizam, interkulturalizam*, Meandarmedia, Zagreb, 2010.
13. Jelinčić, D., Glivetić, D., Tišma, S., *Priručnik za održivost kulturne baštine*, Naklada jesenski i Turk, Zagreb, 2022.
14. Karlovac, M., *Teorija planiranja održivog turističkog proizvoda*, Školska knjiga, Zagreb, 2008.
15. Kisić, V. (2022.) *TRANSNATIONAL NOMINATIONS FOR THE UNESCO WORLD HERITAGE LIST AS A POLICY TOOL IN POST-WAR CONTEXTS: The case of Stećci Medieval Tombstone Graveyards*, CESK
16. Maroević, I., *Koncept održivog razvoja u zaštiti kulturne baštine*, izvorni znanstveni članak, soc. ekol. Zagreb, Vol 10 (2001.) No 4 (235-246)
17. Meštrović, N., *Zaštita kulturnih dobara*, Polic. sigur. (Zagreb), godina 26. (2017), broj 1, str. 58-6, 2016.
18. Mladineo, V., *Zbirka propisa iz područja zaštite kulturne i prirodne baštine*, Informator, Zagreb, 1995.
19. Urošević, Nataša; Afrić Rakitovac Kristina, *Održivi razvoj kontinentalne Hrvatske putem revitalizacije kulturne i turističke baštine povijesnih lječilišta*, u: Horvatin, Mirela, Nestić,

- Jasmina, Ožanić, Martina (ur). Zbornik Održivost kulturne baštine, HAZU, Zagreb, Velika Gorica 2022.
20. Od blatne kupke do wellnesa: razvoj zdravstvenog turizma u Hrvatskoj, Hrvatski muzej turizma, Opatija, 2010.
 21. Piršl, E., Vodič za interkulturalno učenje, Biblioteka Nova škola, Naklada Ljevak, Zagreb, 2016.
 22. Sekulić, Majurec, A., Interkulturalizam u obrazovanju kao metodologijski izazov, Filozofski fakultet Zagreb, 1996.
 23. Skoko, B., Jelinčić, A, D., et. al., Neodoljiva Hrvatska, Lux, Zagreb, 2014.
 24. Šošić, M. T., (2014.), Pojam kulturne baštine – međunarodnopravni pogled, Pravni fakultet u Splitu, Split, 2014.

INTERNETSKI IZVORI

1. [About the Silk Roads | Silk Roads Programme \(unesco.org\)](https://www.unesco.org/en/silk-roads) (4.2.2024.)
2. Arts&Culture, The Great Spa Towns of Europe, Transboundary, preuzeto s: <https://artsandculture.google.com/> (22.2.2024.)
3. Aquae Vivae, Aquae Vivae, nekad i danas, preuzeto s: [Aquae Vivae, nekad i danas : Aquae Vivae \(aquae-vivae.hr\)](http://www.aquae-vivae.hr) (9.5.2024.)
4. Baden-Baden, Unesco World Heritage, preuzeto s: UNESCO World Heritage | Baden-Baden EN (22.2.2024.)
5. Baden bei Wien, Vichy, preuzeto s: <https://www.tourismus.baden.at/vichy-und-die-great-spas-of-europe> (22.2.2024.)
6. Baden bei Wien, Römertherme Baden, preuzeto s: Römertherme Baden - Wellness - Gesundheit - Bäder (1.4.2024.)
7. Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, 1972., preuzeto s: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13055&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.htm (28.4.2023.)
8. Daruvarske toplice.hr, Povijesni razvoj i tradicija, preuzeto s: Daruvarske toplice O nama (daruvarske-toplice.hr)
9. Daruvar, Zdravlje i wellness, preuzeto s: [EHTTA \(visitdaruvar.hr\)](http://www.ehtta.hr) (25.6.2024.)
10. Emedimurje – međimurski Internet portal, Pogled u prošlost, Evo kako su nekad izgledale Terme sveti Martin, preuzeto s: <https://emedimurje.net.hr/> (9.5.2024.)
11. European Comission, Culture and Creativity, Održivi kulturni turizam, preuzeto s: Održivi kulturni turizam | Culture and Creativity (europa.eu) (13.11.2023.)
12. Grad Poreč-Parenzo, preuzeto s: Grad Poreč - Obnova zgrada u starogradskoj jezgri Poreča uspješno napreduje uz podršku Grada (porec.hr) (11.11.2023.)

13. ICOMOS Open Archive, Sharing experience on transnational serial nominations in Europe, preuzeto s: ICOMOS Europe Initiative: Sharing experience on transnational serial nominations in Europe - ICOMOS Open Archive: EPrints on Cultural Heritage (2.2.2024.)
14. Italia.it, Montecatini Terme: a historical thermal centre in Tuscany, preuzeto s: <https://www.greatspatownsofeurope.eu/discover-experience/montecatini-terme> (22.2.2024.)
15. Iz brošure: Daruvarske toplice – Toplice u centru grada, daruvarsketoplice.hr, preuzeto s: DT_Brosura_2021_Tisak.pdf (daruvarske-toplice.hr) (9.5.2024.)
16. KER & DOWNEY, A WORLD OF DIFFERENCE, Spa Towns of Europe, preuzeto s: Spa Towns of Europe - UNESCO World Heritage - Ker & Downey | Ker & Downey (kerdowney.com) (22.2.2024.)
17. Lječilište Topusko, preuzeto s: <https://www.ljeciliste-topusko.hr/> (25.6.2024.)
18. Ministarstvo kulture i medija RH, UNESCO, preuzeto s: <https://min-kulture.gov.hr/>, (6.1.2024.)
19. Ministarstvo kulture i medija, Nepokretna kulturna dobra upisana na UNESCO-ov Popis svjetske baštine, preuzeto s: <https://min-kulture.gov.hr/> (2.2.2024.)
20. Narodne novine, Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, Hrvatski sabor, preuzeto s: Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine (nn.hr) (2.2.2024.)
21. NATIONAL GEOGRAPHIC, What is UNESCO World Heritage?, preuzeto s: What Is UNESCO World Heritage (nationalgeographic.com) (2.2.2024.)
22. NN 5/2005 (15.6.2005.), Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, Hrvatski sabor, preuzeto s: Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine (nn.hr) (14.1.2024.)
23. Prof. Dr. Jörg Haspel, Transnational Serial Nominations for the UN ESCO World Heritage List, Heidelberg University, str. 23., preuzeto s: 20065-Artikeltext-51315-1-10-20150506 (1).pdf (4.2.2024.)
24. Puna zdravlja, Zdravstveni turizam u Hrvatskoj, Hrvatska puna života, preuzeto s: HTZ_2019_HR_zdravstvena-brosura.pdf (9.5.2024.)
25. Sjekavica, M. (2012.), Sustavno uništavanje baštine – prema pojmu kulturocida/heritocida, preuzeto s: 33274618.pdf (13.11.2023.)
26. Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice, O nama, preuzeto s: O nama | Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice (minerva.hr) (9.5.2024.)
27. Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Stubičke Toplice, O nama, preuzeto s: O nama | Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Stubičke Toplice (sbst.hr) (9.5.2024.)

28. Toplice Lipik Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju, Nastavna baza Medicinskog fakulteta Sveučilišta J.J. Strossmayera Osijek, preuzeto s: <https://toplice-lipik.hr/hr/o-nama/stranica/2> (25.06.2024.)
29. Terme sveti Martin, Healthness resort u srcu prirode, preuzeto s: Tko smo i gdje smo? - Terme Sveti Martin (9.5.2024.)
30. UNESCO, World Heritage Convention, The Great Spa Towns of Europe, prezeto s: The Great Spa Towns of Europe - UNESCO World Heritage Centre (21.2.2024.)
31. UNESCO, Text of the Convention, preuzeto s: <https://ich.unesco.org/en/convention> (28.4.2023.)
32. VisitCzechia, The Spa Towns, preuzeto s: <https://www.visitczechia.com/en-us/news/2021/07/n-czech-spas-unescos-unesco> (22.2.2024.)
33. World Heritage Journeys, City of Spa, preuzeto s: <https://visitworldheritage.com/> (22.2.2024.)

POPIS SLIKA

Slika 1. Proces upravljanja očuvanjem kulturnog dobra

Izvor: Antolović, J., (2008.), *Očuvajmo kulturnu baštinu*, Kratis, Zagreb, str. 22.

Slika 2. Reljef Ivana Meštrovića – Seljaci

Izvor: Tportal, preuzeto s: [Ugroženi 'Seljaci' Ivana Meštrovića: Sin i snaha velikog kipara traže da se njegov reljef makne s palače u centru Zagreba i smjesti u muzej - tportal](#) (11.11.2023.)

Slika 3. Ciljevi održivog razvoja

Izvor: sreukovna.com, preuzeto s: [Održivi razvoj – ovogodišnja ekoprojektna tema – Srednja strukovna škola Antuna Horvata](#) (12.11.2023.)

Slika 4. Struveov luk – povijesna znamenitost u Norveškoj

Izvor – fotografija lokalnog vodiča Jochena Gerlacha (<https://www.google.com/>) 4.2.2024.

Slika 5. Ruta Puta svile

Izvor: ([PUT SVILE – DIJALOG IZMEĐU ISTOKA I ZAPADA | haohan](#)) 4.2.2024.

Slika 6. Bizantska crkva Cattolica di Stilo

Izvor: culturalheritageonline.com ([Catholic of Stilo Church - CulturalHeritageOnline.com](https://culturalheritageonline.com))
4.2.2024.

Slika 7. Complexe du Capitole u Chandigarhu

Izvor: (<https://pogledaj.to/arhitektura/sedamnaest-le-corbusierovih-zdanja>) 4.2.2024.

Slika 8. Tvrđava sv. Nikole u Šibeniku

Izvor: Dalmatinski portal ([Posjetite impresivnu Tvrđavu sv. Nikole - UNESCO-ov biser u Šibeniku! | Dalmatinski portal](https://dalmatinskiportal.hr/posjetite-impresivnu-tvrđavu-sv-nikole-unesco-ov-biser-u-sibeniku)) 5.2.2024.

Slika 9. Stećci – lokalitet Dubravka – Sv. Barbara

Izvor: 360Cities ([Church St. Barbara in Dubravka with necropola 360 Panorama | 360Cities](https://www.360cities.net/Church-St-Barbara-in-Dubravka-with-necropola-360-Panorama))
5.2.2024.

Slika 10. Strogi rezervat „Hajdučki i Rožanski kukovi“

Izvor: ([Veseli izleti - Hajdučki i Rožanski kukovi. Strogi rezervat prirode u nacionalnom parku Velebit. Jednodnevna avantura. \(veseli-izleti.com\)](https://veseli-izleti.com/hajducki-i-rozanski-kukovi-strogi-rezervat-prirode-u-nacionalnom-parku-velebit-jednodnevna-avantura)) 5.2.2024

Slika 11. Rimsko-irske kupke Friedrichbad u Baden-Badenu

Izvor: <https://www.thestar.com/> (22.2.2024.)

Slika 12. Izgradnja prvog bazena Termini sv. Martin

Izvor: <https://emedjimurje.net.hr/> (9.5.2024.)

Slika 13. Mentalna mapa – Hrvatska lječilišta

Izvor: Autor u programu Canva

Slika 14. Smještaj lječilišta u Hrvatskoj

Izvor: Autor

POPIS TABLICA

Tablica 1. SWOT analiza hrvatskih lječilišta

Izvor: Autor

PRILOZI

Prilog 1. Intervju s predstavnicom Daruvarskih toplica

1. Kada se toplice prvi puta koriste?

Ljekovitost daruvarske vode prvi se puta spominje u razdoblju Rimskog Carstva u 2. stoljeću kada je ima glasilo „Aquae Balissae“. U novije vrijeme za korištenje Toplica najviše je zaslužan Antun Janković koji je 1765. počeo gradnju novih bazena.

2. Kojim se prirodnim ljekovitim činiteljima služite prilikom liječenja posjetitelja?

Prirodni ljekoviti činitelji koji se koriste u metodama liječenja u našim toplicama su termalna voda i mineralno blato. S obzirom da postoji nekoliko izvora termalne vode tako se njihove temperature razlikuju od 39,2 do 47,5 Celzijevih stupnjeva. U vodi prevladavaju kalcij i magnezij koji izuzetno pogoduju kostima i mišićima. Istraživanja su pokazala da je u vodi prisutna manja radioaktivnost što djeluje na smanjenje upalnih procesa u tijelu. Osim termalne vode, pored samih izvora prisutno je i mineralno blato ili fango čija je ljekovitost u stoljetnom procesu razgradnje organskih i anorganskih tvari.

3. Kako su se toplice s vremenom nadograđivale i širile svoju ponudu?

Što se tiče samog povijesnog razvoja Daruvar je kao lječilište služio još u rimsko doba pod nazivom Aquae Balissae. Što se tiče razvoja do današnjeg izgleda toplica on je započeo od 60. – ih godina 19. stoljeća. Priča nam govori kako je grofa Antuna Jankovića mučila reuma te da mu je pomogla samo daruvarska voda. Stoga je dao sagraditi nove kupke te dvorac na brežuljku iznad izvora tople vode. Upravo to je bio poticaj razvoju i izgradnji grada i okolice. Prva građevina u Daruvarskim toplicama bila je Antunova kupka iz 1762. godine. Nešto kasnije izgrađene su još Ivanova kupka te Marijine, Anine i Siegenthalove kupke. Zanimljivo je da su osim blatnih kupki i izvora mineralne vode postojale još i tzv. „zračne kupke“ a zapravo se radi o sjedenju na otvorenom i udisanju svježeg zraka. Daljnjim razvojem do danas Daruvarske su toplice postale suvremeni lječilišni centar koji nudi razne programe liječenja i medicinske rehabilitacije, rehabilitacije sportaša i sportske pripreme, wellness centar, prostore za seminare te poslovne i stručne skupove

4. Jesu li u toplicama nekada boravile neke poznate osobe?

S obzirom da su naše Toplice poznate po organizaciji sportskih priprema ovdje su boravili brojni sportaši koji su se kasnije vraćali i u privatnom angažmanu. Primjerice muška i ženska košarkaška reprezentacija, karataši i judaši.

5. Postoji li neka zanimljivost o Vašim toplicama za koju mnogi ne znaju?

Od zanimljivosti bih istaknula kako su Toplice ponosna članica Udruženja europskih povijesnih termalnih gradova (EHTTA) koja je osnovana 2009. godine kao mreža europskih gradova koji posjeduju iznimno vrijedno povijesno bogatstvo te termalno ljekovitu vodu.

6. S obzirom na veći broj lječilišta u kontinentalnoj Hrvatskoj, na koji se način ističete u odnosu na konkurenciju?

U odnosu na konkurenciju, naše lječilište ponajviše se ističe upravo bogatom ponudom sportskih priprema te članstvom u EHTT-i.

7. Smatrate li velik broj lječilišta u blizini konkurencijom, ili mislite da bi ostvarenom suradnjom svi mogli ostvariti benefite?

Našu konkurenciju ne smatramo konkurencijom u pravom smislu riječi. Temelji liječenja odnosno prirodni ljekoviti činitelji zajednička su nam karakteristikama s ostalim bližim lječilištima, no svi se ipak razlikujemo u našoj ponudi te nudimo različite usluge.

8. Jeste li ikada imali nekakav vid suradnje s još nekim hrvatskim lječilištem?

Nažalost, konkretno sa lječilištima nismo ostvarili izravnu suradnju.

9. Jesu li u Vašim toplicama u posljednje vrijeme uvedene neke nove tehnologije?

Daruvarske su toplice u sklopu Nacionalnog programa oporavka i otpornosti. 2021. – 2026. dobile milijunski iznos za proširenje kapaciteta i modernizaciju koja će uključivati inovativne wellness sadržaje i sadržaje utemeljene na virtualnoj i proširenoj stvarnosti. Neke od novosti biti će nova zgrada turističko-rekreacijskog centra, novi termalni bazeni sa sunčalištem i snack barom, novi sadržaji poput pivskih i hrastovih kupki te električno vozilo prilagođeno za prijevoz osoba s invaliditetom.

10. Čime osim prirodnih činitelja još privlačite posjetitelje?

Osim šarolike lječilišne i wellness ponude posjetitelji u Daruvar dolaze radi povijesnih znamenitosti, zelenila i prirode te bogate gastronomske ponude.

Prilog 2. Intervju s predstavnicom Termi sv. Martin

1. Kada se toplice prvi puta koriste?

Tradicija kupališnog turizma u Termama sv. Martin započela 1913. godine. Naime termalni je izvor u Vučkovcu čija se voda koristi za potrebe Termi sv. Martin otkriven prije Prvog svjetskog rata kada su na tom području vršena bušenja za eksploataciju nafte.

2. Kojim se prirodnim ljekovitim činiteljima služite prilikom liječenja posjetitelja?

Osnovni prirodni ljekoviti činitelj kojim se služimo prilikom liječenja naših posjetitelja je termomineralna voda s jakim balneološkim svojstvima i visokim mineralnim sastavom s temperaturom između 33 i 34 stupnja Celzija.

3. Kako su se toplice s vremenom nadograđivale i širile svoju ponudu?

Sredinom tridesetih godina 20. stoljeća Vučkovec je došao u posjed Josipa Kraljića, vlasnika čakovečkog krojačkog obrta, te je tada izgrađen prvi bazen za kupanje. Nakon osamostaljenja Republike Hrvatske kupališne objekte najprije 1996. preuzima tvrtka „Modeks“ te zatim tvrtka „Toplice Sveti Martin d.d.“ koja investira i proširenje i poboljšanje sadržaja toplica. U Termama se danas nalazi i moderni bazenski kompleks s elementima antropozofske filozofije dr. Rudolfa Steinera i smatra se izvorom kvalitetnog života, zdravlja i potpune ravnoteže tijela, duha i uma.

4. Jesu li u toplicama nekada boravile neke poznate osobe?

U našim termama zasada još nisu boravile slavne osobe.

5. Postoji li neka zanimljivost o Vašim toplicama za koju mnogi ne znaju?

Od zanimljivosti kroz povijest istaknula bih to da je voda, s obzirom da je bila prigodna za piće kroz jedan period flaširana pod nazivom Mineralno međimursko vrelo Vučkovec.

6. S obzirom na veći broj lječilišta u kontinentalnoj Hrvatskoj, na koji se način ističete u odnosu na konkurenciju?

U odnosu na konkurenciju ističemo se našim Body Vitality programom odnosno specijalističkim pregledom frekventne medicine koji omogućuju preventivni pregled općeg stanja organizma i sklonosti određenim zdravstvenim problemima provjerom vitalnosti organizma. Osim toga svi naši programi bazirani na konceptu „Healthnessa“ koji se temelji na zdravom, domaćem, lokalnom i održivom. Ponosni smo i na konstantno uvođenje ekoloških procesa kako bi stvarali ravnotežu s prirodom.

7. Smatrate li velik broj lječilišta u blizini konkurencijom, ili mislite da bi ostvarenom suradnjom svi mogli ostvariti benefite?

Smatramo kako bi ostvarenom suradnjom svi mogli ostvariti benefite u vidu razmjene iskustava i metoda liječenja, uvođenja novih tehnologija te bi na taj način svi mogli napredovati i širiti svoju ponudu.

8. Jeste li ikada imali nekakav vid suradnje s još nekim hrvatskim lječilištem?

Sa drugim hrvatskim lječilištima još uvijek nismo surađivali, osim u smislu stručnih skupova na kojima su bili brojni djelatnici drugih lječilišta.

Od ostalih suradnji istaknula bih program LifeClass odnosno gastronomsku ponudu temeljenu na namirnicama lokalnog podrijetla u suradnji s lokalnim obrtnicima.

9. Jesu li u Vašim toplicama u posljednje vrijeme uvedene neke nove tehnologije?

Jedan od primjera novijih tehnologija tiče se već navedenog programa BodyVitality, a radi se o BIOScan aparatu za pregled koji u trajanju od 20 minuta, kombinacijom modernih znanosti, biofizike, elektronike, tehnologije i kvantne medicine analizira staničnu komunikaciju unutar ljudskog tijela.

10. Čime osim prirodnih činitelja još privlačite posjetitelje?

Ovaj kraj posjetitelje privlači još bogatom gastronomskom i enološkom ponudom, krajolikom, te sve većom potrebom ljudi za bijeg iz užurbanog načina života te opuštajućim boravkom u prirodi.

Prilog 3. Intervju s predstavnicom Varaždinskih toplica

1. Kada se toplice prvi puta koriste?

Varaždinskim toplicama prva se služila rimska vojska, a dokaz tomu su kameni natpisi posvećeni božanstvima Silvanu, Dijani, Fortuni i Nimfama.

2. Kojim se prirodnim ljekovitim činiteljima služite prilikom liječenja posjetitelja?

Osnovni prirodni ljekoviti činitelj kojim se služimo prilikom liječenja naših posjetitelja je termalna sumporna voda.

3. Kako su se toplice s vremenom nadograđivale i širile svoju ponudu?

Povijest Varaždinskih toplica zanimljiva je radi brojnih uspona i padova i nedaća kroz povijest. Naime, terme pod tadašnjim nazivom „Aquae lasae“ stradale su u razdoblju građanskih ratova i barbarskih provala krajem 4. stoljeća. Ponovno se nakon toga spominju u 12. stoljeću kada ih ban Aleksije daruje zagrebačkom kaptolu kao posjed Toplissa. Toplice su se širile sve do provale Turaka u 16. stoljeću kada je opljačkana okolica Toplica, a veći broj ljudi odveden u ropstvo. Nakon prestanka opasnosti Toplice postaju agrarno naselje čija su termalna vrela glavno obilježje. Toplice su još jednom stradale u požaru, a nakon toga kaptol gradi novo kameno kupalište nazvano Konstantinova kupelj. U prvoj polovici 19. stoljeća Toplice doživljavaju jači razvitak. Moderno kupališno lječilište osnovano je 1820. godine. Godinu nakon gradi se veliki kupališni hotel. Između dva svjetska rata Toplice doživljavaju procvat, a nakon Drugog svjetskog rata uložio se trud u obnavljanje postojećih zgrada. Šezdesetih godina 20. stoljeća počinje izgradnja novih otvorenih bazena. Godine 1964. otvorena je „Bolnica za reumatske bolesti i rehabilitaciju“, a 1979. počinje izgradnja hotelskog kompleksa pod nazivom „Minerva“. Danas se razvoj naših Toplica veže uz „Specijalnu bolnicu za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice.

4. Jesu li u toplicama nekada boravile neke poznate osobe?

U našim toplicama boravili su neki od poznatih sportaša.

5. Postoji li neka zanimljivost o Vašim toplicama za koju mnogi ne znaju?

Kao zanimljivost istaknula bih da su Varaždinske Toplice najveća rehabilitacijska ustanova u Republici Hrvatskoj, a nalazi se u čak pet međusobno povezanih objekata, a to su Stari grad, Konstantinov dom, Lovrina kupelj, Terme i Minerva.

6. S obzirom na veći broj lječilišta u kontinentalnoj Hrvatskoj, na koji se način ističete u odnosu na konkurenciju?

U odnosu na konkurenciju ističemo se neprestanim unapređivanjem i uvođenjem novih metoda liječenja. Tako je prošle godine otvoren nacionalni rehabilitacijski centar za osobe s bolestima i ozljedama kralježnične moždine.

7. Smatrate li velik broj lječilišta u blizini konkurencijom, ili mislite da bi ostvarenom suradnjom svi mogli ostvariti benefite?

Brojnu konkurenciju smatramo motivacijom za daljnji napredak, a suradnjom bi svakako svi mogli ostvariti brojne benefite.

8. Jeste li ikada imali nekakav vid suradnje s još nekim hrvatskim lječilištem?

Sa ostalim lječilištima nismo još uvijek ostvarili suradnju. Od ostalih suradnji istaknula bih suradnju sa Zdravstvenim veleučilištem u Zagrebu, Općom bolnicom „Dr. Ivo Pedišić“ u Sisku te Edukacijsko rehabilitacijskim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu.

9. Jesu li u Vašim toplicama u posljednje vrijeme uvedene neke nove tehnologije?

Kao najnoviji primjer uvođenja novih, suvremenih tehnologija u našim toplicama ističe se uvođenje robotske tehnologije pri liječenju pacijenata koji radi ozljede kralježnične moždine ponovno moraju učiti hodati.

10. Čime osim prirodnih činitelja još privlačite posjetitelje?

Osim prirodnim ljekovitim činiteljima Varaždin posjetitelje privlači svojom bogatom povijesti te znamenitostima među kojima su sakralni spomenici, primjerice župna crkva s. Martina izgrađena u gotičkom stilu, zatim zgrada Hrvatskog narodnog kazališta, Stari grad i njegova barokna jezgra itd. Osim toga tu je i bogata gastronomska ponuda, a još jedna zanimljivost vezana za gastronomsku ponudu u samim toplicama je da restoran u sklopu samih Toplica nudi tzv. „termalnu pizzu“ čije se tijesto fermentira 72 do 96 sati te peče u posebnoj krušnoj peći koju su ugradili majstori iz Napulja.

SAŽETAK

U ovom radu predstavljene su transnacionalne nominacije na listi svjetske baštine na primjeru projekta „The Great Spa Towns of Europe“. Ciljevi rada bili su istražiti važnost očuvanja kulturne baštine, predstaviti transnacionalnu nominaciju „The Great Spa Towns of Europe“, ukazati na mogućnost umrežavanja prilikom zaštite kulturne baštine te dati prijedlog kako bi Hrvatska mogla umrežiti svoja lječilišta prema europskom primjeru dobre prakse. Svrha rada je ukazati pojedinim zajednicama na važnost i načine očuvanja kulturne baštine te pri tome istaknuti mogućnost umrežavanja s drugim državama.

Kulturna baština predstavlja ukupnost vrednota određene sredine koju čine materijalna dobra od kulturnog, znanstvenog i povijesnog značenja, te nematerijalizirani oblici čovjekovog stvaralaštva i prošlosti. U UNESCO-ovoj konvenciji za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine kulturna se baština odnosi se na spomenike, skupine građevina i lokaliteta od povijesne, estetske, arheološke, znanstvene, etnološke ili antropološke vrijednosti. Prilikom očuvanja kulturnih dobara potrebno je najprije odrediti ciljeve, okupiti zainteresirane sudionike i napraviti plan akcije. Izuzetno je važno da upravljanje kulturnom baštinom bude vođeno konceptom održivog razvoja s obzirom da je cilj očuvanje za buduće naraštaje. Sami ciljevi održivog razvoja promiču očuvanje baštine i podižu svijest o njezinom razvoju.

Poseban dio kulturne baštine predstavljaju transnacionalne nominacije koje se odnose na dobra koja se prostiru na području različitih država. Takav primjer je transnacionalna nominacija „The Great Spa Towns of Europe“, koja uključuje 11 poznatih europskih lječilišta i gradova u sedam zemalja, upisanih na Popis svjetske baštine 24. srpnja 2021. godine. Za zaštitu i upravljanje svakim od jedanaest lokaliteta zadužena je nacionalna ili regionalna vlada kao i lokalne vlasti te države. Sudjelovanjem više sudionika prilikom zaštite dolazi do razmjene ideja, kvalitetnije zaštite te veće valorizacije dobra. Primjer projekta „The Great Spa Towns of Europe“ može se preslikati na hrvatska kontinentalna lječilišta. Temelj za njihovo umrežavanje su zajedničke, ali i različite karakteristike svakog pojedinog lječilišta, njihova blizina, ali i brojne tehnološke inovacije kao i ulaganja u njihovu obnovu i proširenje kapaciteta, a prekogranično umrežavanje i korištenje europskih primjera dobre prakse moglo bi ih dovesti do razine renomiranih povijesnih europskih lječilišta.

SUMMARY

Transnational nominations on the World Heritage List based on the project "The Great Spa Towns of Europe" are presented in this paper. The goals of the work were to investigate the importance of preserving cultural heritage, to investigate the purpose and goals of the project "The Great Spa Towns of Europe", to point out the possibility of networking during the protection of cultural heritage, and to make a proposal so that Croatia could network its spas according to the example of good practice. The purpose of the work is to point out to individual communities the importance and ways of preserving cultural heritage, and at the same time highlight the possibility of networking with other countries.

Cultural heritage represents the totality of the values of a certain environment, which consists of material assets of cultural, health and historical significance, as well as non-materialized forms of human creativity and the past. In the UNESCO Convention for the Protection of World Cultural and Natural Heritage, cultural heritage refers to monuments, groups of buildings and localities of historical, aesthetic, archaeological, scientific, ethnological or anthropological value. For the sake of all the mentioned values, its preservation is very important. In order to carry out an effective action aimed at preserving cultural assets, it is very important to invest a lot of effort and time in preparation and planning. When preserving, it is first necessary to determine goals, gather interested participants and create an action plan. It is extremely important that the management of cultural heritage is guided by the concept of sustainable development, given that the goal is preservation for future generations. The very goals of sustainable development promote the preservation of heritage and raise awareness of its development.

A separate part of cultural heritage is represented by transnational nominations that refer to goods that are spread over the territories of different countries. Such an example is the project "The Great Spa Towns of Europe". It represents part of the world heritage, which consists of 11 famous historical spas and cities in seven countries, inscribed on the World Heritage List on July 24, 2021. Namely, it is about the phenomenon of European spas that had their greatest rise in the period from 1700 to the thirties of the last century.

The example of the project "The Great Spa Towns of Europe" can be copied to Croatian continental spas. The basis for their networking is the common but also different characteristics of each individual spa, their proximity, but also numerous technological innovations as well as numerous investments in their renovation and capacity expansion, which will bring them to the level of renowned historical European spas.